

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΉΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΉΠΕΙΡΩΤΙΚΟ
ΉΠΕΡΟΧΟΤΙΟ

ΉΩΑΝΝΙΝΑ 1993-94

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΉΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΉΠΕΙΡΩΤΙΚΟ
ΉΠΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΉΩΑΝΝΙΝΑ 1993-94

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ..... Α 32132
ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ..... 18-12-95
ΑΡΙΘΜ.....

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΤΟΜΟΣ ΙΕ΄ - ΙΣΤ΄

Ίωάννινα 1994

Σύνταξη

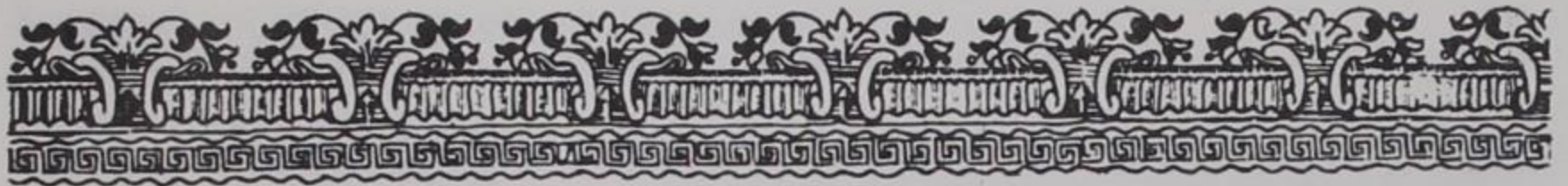
ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

Έξωφυλλο

ΒΑΣΙΛΗΣ ΧΑΡΙΣΗΣ

Τιμή τεύχους Δρχ. 1.500

ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΠΙΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

Κατ' ἀρχὴν χρήσιμη εἶναι ἡ διερεύνηση τοῦ ὀνόματος Βλάχος. Γιὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ ἐτύμου του διατυπώνονται ἀκόμη διάφορες γνῶμες. Ἀναφορὰ σὲ ὅλες ἀπαιτεῖ χῶρο πολὺ, τὸν ὁποῖο δὲν διαθέτουμε. Ὡστόσο στὸν εἰδικὰ ἐνδιαφερόμενο προσφέρονται βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις, οἱ ὁποῖες βοηθοῦν στὴν πληρέστερη πληροφόρησή του. Ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ τρεῖς, οἱ ὁποῖες λογίζονται ἐπικρατέστερες.

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἄντ. Δ. Κεραμόπουλλος προτείνει τὴν προέλευση τῆς λέξεως Βλάχος ἀπὸ τὴν αἰγυπτιακὴ *φελλάχος*¹. Ὁ φιλόλογος, δόκιμος ἐτυμολόγος, Ἰ. Μωραλίδης παράγει τὸν ὄρο Βλάχος ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο ἐλληνικὸ *φύλακος*². Ἀμφότερες οἱ προτάσεις γλωσσολογικὰ εἶναι δυνατὲς καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀποδεκτὲς. Ὅμως ἱστορικὰ μειονεκτοῦν. Διότι πέρα τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς δὲν ὑπάρχουν ἴχνη τους στὴν ἀπέραντη ἔκταση τοῦ ἄλλοτε δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ χερσόνησο ἕως τὴν Ἀλβιόνα, ὅπως οἱ Ρωμαῖοι ὀνομάζουν τὴ βρεταννικὴ μεγαλόνησο. Τὸ κενό, ποὺ ἔχουν οἱ δύο προηγούμενες, δὲν ὑφίσταται στὴν τρίτη, ἐπειδὴ εὐσταθεῖ γλωσσολογικὰ καὶ ἱστορικὰ. Ἀφετηρία τοῦ ὄρου Βλάχος εἶναι τὸ ἐθνωνύμιο μιᾶς κελτικῆς φυλῆς, γνωστῆς στὸν Στράβωνα ὡς Οὐόλκαι³ καὶ στὸν Καίσαρα ὡς *Volcae*⁴. Πρόκειται γιὰ τοὺς πρώτους λατινοφώνους, τοὺς ὁποίους τὰ γερμανικὰ φύλα γνωρίζουν καὶ μεταδίδουν τὸ ἐθνικὸ ὄνομά τους, μὲ τὴ σημασία τοῦ λατινοφώνου κατὰ μῆκος τῶν συνόρων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου συναντοῦν χρήστες τῆς λατινικῆς γλώσσας. Ἐμβολιάζουν δὲ μὲ τὸν ἐπί-

1. Ἄντ. Δ. Κεραμόπουλλος, *Τὶ εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι*, ἐν Ἀθήναις, 1939, 10 κ.έ. Βλ. καὶ Sp. Papageorges, *Les Koutsovalaques*, Athènes 1908, 9.

2. Γιάννης Γ. Μωραλίδης, *Βλάχοι καὶ Μπουρτζόβλαχοι*. (Τὸ ἔτυμο καὶ ἡ ἐλληνικότητα τῶν ὀνομάτων), *Λαὸς* (Βεροῖας), 1.11.1992, 7.

3. Στράβων, 4,1,12: «Οὐόλκαι Ἀρηκομίσκοι», 4,1,12-13: «Οὐ καὶ Τεκτόσαγες».

4. Caes. B.C. 6,24,1-3.7,64,7,4: «praesidia in Rutenis provincialibus, Volcis Arecomicis Tolosatibus circumque Narbonem», κ.ά. Βλ. καὶ Liv. 21,26,6: «Hannibal... in Volcarum pervenerat agrum».

μαχο ὄρο καὶ τὴ λαλιὰ τῶν σλαβικῶν φύλων, ὁπότε ἡ ἐξάπλωση λαμβάνει τεράστιες διαστάσεις. Ἐξ ἄλλου ἰχνηλατεῖται ἀπὸ τὴ Βρεταννία καὶ τὸ Βέλγιο, ὅπου ἀντίστοιχα ἐπιβιώνουν οἱ Οὐάλλοι καὶ οἱ Βαλλῶνοι, ἕως τὸν Ἑλλάσποντο, στὸν Γαλατᾶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι Γενουάτες λόγῳ ἰταλικῆς γλώσσας λέγονται Βλάχοι.

Ἡ τελευταία εἶναι ἡ ὁμόθυμα ἀποδεκτὴ ἐτυμολογία ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς ρωμανιστές, τῶν ὁποίων ὁ Giulano Bonfante δίνει τὴν ἀκόλουθη σύντομη καὶ σαφῆ θεώρηση: «Le mot *Valaque* dérive —à travers le grec Βλάχος ou le vieux slave *vlahu*— de l'ancien allemand *Walh*, qui vient à son tour (avec la rotation consonantique germanique qui fait h du K) du celtique *Volcae*, tribu bien connue par les Anciens. Les nom de cette peuplade celtique fut hérité par les Romains qui succédèrent aux Celtes (dont les *Volcae*) en Gaule, et *Walh*, *Welsch*, *Wälisch* fut appliqué à tous les peuples de langue latine: les *Wallons*, les *Valaques*, et aussi les Gallois, fortement latinisés d'ailleurs (anglais *Welsh*). Les Italiens aussi sont *Welsh*. Le nom lui-même de la *Gaule* ne peut pas venir du lat. *Gallia*, comme on le pensait jadis, car le latin *ga* initial donne *ja* en français (cfr. e.g. lat. *galbinum*: fr. *jaune*, lat. *gabatum*: fr. *jatte*, lat. *gaium*: fr. *geai*, où le *e* est purement graphique); et le groupe latin-lidevant voyelle donne-ill-en français (cfr. lat. *alium*: fr. *ail*, lat. *filiam*: fr. *fille*). Donc *Gallia* aurait donné ***jaille*, et non pas *Gaule*. Il faut sans doute accepter l'idée de Rohlfs, qui fait dériver *Gaule* d'un germanique **Walha*, étymologie inattaquable: car le germanique *wa* —donne *ga*— (germ. **gardon*: *garder*, **waidanjan*: *gagner*) et le germ. —*alha* donne— *aule* (*salha*: *saule*). La même idée est exprimée par W. von Wartbourg dans la deuxième édition (1950) du Dictionnaire étymologique de O. Bloch.

La *Valachie*, la *Wallonie*, la *Gaule*, le pays de *Galles* (ang. *Wales*) ont le même nom. C'est avec ce nom que les Italiens sont encore souvent appelés en Allemagne et en Pologne»⁵.

Βέβαια ἡ λέξις Βλάχος δὲν ἀποδίδεται ἀποκλειστικὰ στὸν ἄνθρωπο, ποὺ ὁμιλεῖ λατινικά. Χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ κάποιου, κολακευτικὰ ἢ σκωπτικὰ, καθὼς καὶ γιὰ τὸν ὀρισμὸ συγκεκριμένου ἐπαγγέλματος. Βλάχος ἀποκαλεῖται ὁ ὀρεσίβιος, ὁ βουνήσιος, ποὺ κατὰ κανόνα εἶναι γερός, δυνατός, ἀκμαῖος, εὖρωστος, τόσο σωματικὰ ὅσο καὶ μεταφορικὰ. Γιὰ τὸ δεύτερο ὁ Hacquet προσκομίζει παλαιότερη πληροφορία τοῦ Fortis: «M. Fortis dit que le mot *vlach* ou *ulah* signifie, non pas un

5. Revue des Etudes Roumaines (RER). 7-8, 1961, 251.

Italien, mais un homme puissant et considéré»⁶. Ἐπίσης μὲ τὴ λέξη Βλάχος ἐννοεῖται ὁ ἐπαγγελματίας κτηνοτρόφος, βοσκός, ποιμένας, τσοπάνης. «Ainsi —σημειώνει ὁ Δανὸς καθηγητὴς Höeg— le mot Βλάχος, qui originairement n'est que le nom propre du peuple de langue romane qui habite les Balkans, a pris le sens de «nomade, berger», et en Grèce on appelle ainsi non seulement les Aroumounes mais aussi les Saracatsanes»⁷. Συμπληρώνει δὲ ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης M. Sivignon: «Le terme de «Vlakhos» est dans toute la Grèce synonyme de berger nomade»⁸. Ἡ σημασιολογικὴ μεταβολὴ συμβαίνει καὶ στὴ Δύση. Ὡς πρὸς δὲ τὸν χρόνο ἐμφάνισεως τῆς σημασίας κτηνοτρόφος-βοσκός οἱ γνῶμες τῶν εἰδικῶν διῴστανται. Ὁ Ρουμάνος Bulgaru⁹ μὲ πιθανότητα ὀρίζει τοὺς ζ' - θ' αἰῶνες, ἐνῶ ἀπὸ τὸν ἐπίσης Ρουμάνο Poghirc¹⁰, καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Bochum, ὑποστηρίζεται ὅτι εἶναι ταυτόχρονη μὲ τὴ γένεση τῶν Βλάχων, δηλαδή ἡ ἔννοια βοσκός-κτηνοτρόφος συνυπάρχει μὲ τὴν ἀνάληψη τῆς ὑπηρεσίας φυλάξεως-φρουρήσεως συνόρων ἢ ὀδικῶν διαβάσεων καὶ συγκοινωνιακῶν κόμβων. Διότι ἐκτὸς τῶν παγίων παροχῶν στοὺς ὄροφύλακες παραχωρεῖται καὶ ἔδαφικὴ ἔκταση γιὰ γεωργοκτηνοτροφικὴ ἐκμετάλλευση. Τὴν ἀρχαιότητα τοῦ ὄρου Βλάχος ἐπισημαίνει ἐμμέσως καὶ ὁ Κεραμόπουλλος: «Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ γλῶσσα τῶν Βλάχων εἶναι λατινογενῆς, ρωμανικὴ, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἀνατολῇ πρὸ τῆς ἐπεκτάσεως αὐτόθι τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, συνάγομεν, ὅτι ἡ ἐπέκτασις αὕτη εἶναι terminus post quem διὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ὀνόματος τῶν Βλάχων εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ὅτι οἱ Βλάχοι ἴσως εἶναι ἀπότοκοι τῆς ρωμαιοκρατίας»¹¹. Σὲ μεταγενέστερα δὲ δημοσιεύματά του δὲν ἐκφράζει τὴν παραμικρὴ ἐπιφύλαξη: «Ἡ λατινογενῆς γλῶσσα, ἣν ἔχουν σήμερον οἱ Βλάχοι, ἐπεδήμησεν εἰς τὴν Μακεδονικὴν ἢ Ἡπειρωτικὴν ἢ Θεσσαλικὴν κοινὴν ὀρεινὴν ἢ τὴν πεδινὴν χώραν ἐπὶ τῆς Ρωμαιοκρατίας»¹².

Πάντως οἱ σημασιολογικὲς μεταβολὲς ἔχουν σοβαρὲς ἐπιπτώσεις. Διότι ὁ ὄρος ὀρεσίβιος ἢ βουνήσιος, μολονότι διατηρεῖ τὶς τιμητικὲς σημασίαις, ταυτίζεται καὶ μὲ τὶς ἔννοιαις χωρικός, χωριάτης, ἐπαρχιώτης καὶ κατ'

6. G. Hacquet, *L' Illyrie et la Dalmatie...* Trad. par Breton. Paris, 1815, 120-121.

7. C. Höeg, *Les Saracatsanes, une tribu nomade grecque*. I. Paris-Copenhage, 1925, 74-75.

8. M. Sivignon, *Les pasteurs du Pinde septentrional*. Lyon, 1968, 31.

9. *Revue Roumaine d'Histoire (RRH)*, 4, 1965, 996.

10. C. Poghirc, *Romanisation linguistique et culturelle dans les Balcans. Les Aroumains*. INALCO, 1989, 10-12, 33.

11. Κεραμόπουλλος, ἔ.ἀ., 13.

12. Κεραμόπουλλος, Ὁ Στράβων καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου. *ΕΕΒΣ*, 23, 1953, 71.

ἐπέκταση ἄξεστος, ἀγροϊκος, ἀκοινώνητος. Ἀνάλογη ἐξέλιξη παρατηρεῖται καὶ στὸν ὄρο κτηνοτρόφος, βοσκός.

Ἡ σκωπτικὴ χρῆση τοῦ ὄρου Βλάχος εἶναι πολὺ παλαιὰ καὶ πανευρωπαϊκὴ. Ὁ Γάλλος ρωμανιστὴς Gaston Paris τονίζει: «Le mot welche a en français une nuance méprisante qu'il avait à coup sûr, à cette époque, dans l'esprit des Allemands qui le prononçaient»¹³. Προφανῶς οἱ Γερμανοὶ αἰσθανόμενοι ἰσχυρότεροι προσδίδουν τὸν ὑποτιμητικὸ χαρακτήρα, ὁ ὁποῖος ἐπηρεάζει τοὺς φορεῖς τοῦ ὄρου μὲ συνέπεια τὴν ἐπιβίωσή του μόνον στοὺς Οὐαλλοὺς καὶ στοὺς Βαλλώνους. Συρρίκνωση δὲ μεγάλη σημειώνεται καὶ στὴ ΝΑ Ευρώπη. Παρὰ τὴν προσωνυμία Βλαχιά τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν οὔτε ἡ γνωστότερη κοιτίδα λατινοφώνων, ἡ μικρὴ Βλαχία, διασώζει τὸ ὄνομα, ἀφοῦ ὀνομάζεται Ὀλτενία καὶ οἱ κάτοικοί της Ὀλτένιοι. Μὲ ἰδιάζουσα προφορὰ ὁ ὄρος Βλάχος χρησιμοποιεῖται ἀπὸ δύο ἀριθμητικὰ ἀσήμαντες πληθυσμιακὲς ἐνότητες τῆς Βαλκανικῆς, τὶς ὁποῖες ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα παρουσιάζει ὡς Μεγλενο-Ρουμάνους καὶ Ἰστρο-Ρουμάνους, ὅπως τοὺς πολλοὺς καὶ διάσπαρτους στὴν Ἑλλάδα (Θεσσαλία-Ἡπειρο-Μακεδονία), Βουλγαρία, τ. Γιουγκοσλαβία, Ἀλβανία ὡς Μακεδο-Ρουμάνους! Μάλιστα τοὺς ἀναζητεῖ ἕως τὴ Ναύπακτο, ἄλλοτε δὲ ἕως τὸ Ταίναρο, ἀλλὰ καὶ στὴν Κρήτη! Πράγματι παράφορα προκλητικὴ πλαστογράφηση τῆς ἱστορίας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων χωρὶς νὰ ἐνοχλεῖται κανεὶς ἀρμόδιος στὴ μακαρία χώρα τῶν Ἑλλήνων¹⁴.

Παρωνύμια παράγωγα τῆς φιλοσκωμμοσύνης πληθυσμῶν γειτονικῶν ἢ συνοίκων τῶν Βλάχων εἶναι ἐπίσης οἱ ὄροι Κουτσόβλαχος, Μπουρτζόβλαχος, Τσιντάρως, Μαυρόβλαχος ἢ Καράβλαχος, γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν λείπουν καὶ ἐρμηνεῖες μὲ διεπιστημονικὲς συναρτήσεις καὶ νοήματα διόλου περιπαικτικά. Καλοπροαίρετες δὲ προσφωνήσεις ἐπαυξάνουν καὶ ποικίλλουν τὴ βλαχολογικὴ βιβλιογραφία καὶ ὄρολογία. Συνηθέστερα ὀνόματα εἶναι Γκραικόβλαχοι, Ἑλληνόβλαχοι, Ἡπειρῶτες, Ρουμελιῶτες¹⁵. Εἰδικὰ οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας, τῶν ὁποίων κάποιες ἐνότητες ζοῦν στὴν Ἑλλάδα, ὀνομάζονται Ἀρβανιτόβλαχοι, Καραγκοῦνοι, Φρασαριῶτες, Ντότανοι.

13. . Paris, Romani, Romania, lingua romana, romancium. Mélanges linguistiques publiés par M. Roques. Paris, 1909, 9.

14. Βλ. Ἄχ. Γ. Λαζάρου, «Μακεδονικὸ» - «Κουτσοβλαχικὸ» καὶ Ἑλληνικὴ ἀρρυθμία. Τρίκαλα, 1986, 103 καὶ σημ. 69, 111, ὅπου φαίνεται ὅτι ἔτσι ἐνημερώνεται ἐπίσημα ἡ Οἰκουμένη. Ἀνάτ. Τρικαλινά, 1986.

15. Βλ. Ἄχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ ἀρωμονικὴ καὶ αἰ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς σχέσεις αὐτῆς. Ἐν Ἀθήναις, 1976, 84 κ.έ. Β' ἔκδοση, Ἀθήνα, 1986, 128 κ.έ. Γαλλικὴ μετάφραση IMXA, Institute for Balkan Studies. Achille G. Lazarou, L'aroumain et ses rapports avec le grec. 206, Thessaloniki, 1986, 76 κ.έ.

Στὴν Ἀλβανία ἀποκαλοῦνται Κουτσόβλαχοι, Βλάχοι (Vllah), Τσοπάνοι (Çioban), Γκόγκοι (Gog)¹⁶.

Μὲ ἐξαίρεση τοὺς Μεγλενο-Βλάχους, τῶν ὁποίων ἡ πλειονότητα εἶναι πλεόν ἐκτὸς καὶ μακρὰν τῶν Μογλενῶν, τῆς Ἀλμωπίας, καὶ τοὺς Ἰστριο-Βλάχους, πού σκωπτικὰ ὀνομάζονται Čiči ἢ Cigebigì, ὅλοι οἱ ἄλλοι μὲ τὸ κοινὸ ὄνομα Κουτσόβλαχοι, αὐτοαποκαλοῦνται Ἀρμάνοι. Ὁ ὄρος παράγεται ἀπὸ τὴ λέξη Ρωμάνος (Romanus) καὶ τὸ πανάρχαια ἑλληνικὸ προθετικὸ α-, πού προτάσσεται τοῦ συμφώνου ρ πρὸς διευκόλυνση τῆς προφορᾶς¹⁷. Στὴν Ἀλβανία οἱ Βλάχοι ἀντὶ τοῦ προθετικοῦ α- χρησιμοποιοῦν διπλὸ ρ, προφέροντας αὐτὸ παχύτερα καὶ μακρότερα, ὅποτε σχηματίζεται ὁ ὄρος μὲ τὴ μορφή Rrëmër¹⁸, πού ἀντιστοιχεῖ στὸν ἑλληνικὸ Ρωμαῖοι. Ἔως δὲ τὸ διάταγμα τοῦ Καρακάλλα (212 μ.Χ.) μὲ αὐτὸν τιτλοφοροῦνται μόνον ὅσοι ἀπολαύουν τοῦ δικαιώματος τοῦ Ρωμαίου πολίτου, οἱ μετέπειτα Βλάχοι.

Ἄν ὁ ὄρος Βλάχος συρρικνώνεται πολὺ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μαρτυρεῖται σαφῶς σὲ δύο μόνον περιοχὲς τῆς Δύσεως, Οὐαλλία καὶ Βαλλωνία, ὁ ὄρος Ρωμάνος (Romanus) ἐξαλείφεται ἐντελῶς, διότι δὲν εἶχε ριζώσει βαθιὰ στὶς διαλέκτους τῶν ὑποδούλων στοὺς Ρωμαίους λαῶν, οἱ ὁποῖες ἀργότερα ἐξελίссονται σὲ αὐτοτελεῖς γλῶσσες, τὶς ρωμανικὲς. Ἡ ἐξήγηση, τὴν ὁποία δίνει ὁ Gaston Paris, εἶναι ἡ ἐξῆς: «Le Romanus est donc, à l'époque des invasions et des établissements germaniques, l'habitant, parlant latin, d'une partie quelconque de l'empire. C'est ainsi que lui-même se désigne, non sans garder encore longtemps quelque fierté de ce grand nom; mais ses vainqueurs ne l'appellent pas ainsi: le nom «Romanus» ne paraît avoir pénétré dans aucun de leurs dialectes. Le nom qu'ils lui donnent, et qu'ils lui donnaient sans doute bien avant la conquête, c'est celui de *walah...*»¹⁹.

Δὲν εἶναι ἀρεστὸ τὸ ὄνομα καὶ στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο, ὅπου ἔλαβαν χώραν ἐγκαταστάσεις γερμανικῶν φύλων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπικρατοῦν

16. Βλ. Ekrem Vlora, Les Koutso-Valaques d' Albanie. Nouv Album Macedo-Român. Freiburg, 1959, 159.

17. Βλ. Ἀχ. Λαζάρου, Ἀρωμονικὴ ἀνθρωπωνυμία. Πρακτικὰ Β' Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἡπειρος-Μακεδονία-Θράκη), 13-15 Ἀπριλίου 1978. 159-ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1983, 157 σημ. 1. Ἐπίσης: Τόμος εἰς μνήμην Γεωργίου Κουρμούλη. Ἀθήνα, 1988, 80 σημ. Τοῦ αὐτοῦ, Βαλκάνια καὶ Βλάχοι. Ἐκδόσεις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός. Ἀθήναι, 1993, 221 σημ. 1.

18. Poghirc, ἔ.ἀ., 11.

19. Paris, ἔ.ἀ., 8.

οἱ Λομβαρδοί. Ἡ πληροφορία ἔρχεται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο τῆς Κρεμώνας Λιουπράνδο, ποὺ ἐπισκέπτεται τὸ 968 τὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὸν ἐπισημότερο τρόπο. Μόλις ἀντιλαμβάνεται ὅτι τοῦ στεροῦν τὸν τίτλο τοῦ Ρωμάνου, πάραυτα ἀπαντᾷ ἐξηγώντας ὅτι ὁ ὄρος Ρωμάνος στὴ χώρα του χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ ἀχρειοτέρου ἀνθρώπου, ὅτι δηλαδή εἶναι ἀπὸ τοὺς πλέον ὑβριστικούς: «Et pous, Lombards —ἀπαντᾷ ὁ ἐπίσκοπος— pous ne rounons faire à un homme une plus grande insulte que de l'appeler *Romain*, nom qui, parmi pous, signifie ce qui il y a de plus vile, de plus lâche, sordide, dépravé et méchant»²⁰.

Περιεχόμενο περιφρονητικό, ὑποτιμητικό καὶ ὑβριστικό λαμβάνει ὁ ὄρος Ρωμάνος καὶ στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες. Ἔτσι θησαυρίζεται ἀπὸ τὸν Cihac στὸ ρουμανικὸ λεξικό του, ὅπως παρατηρεῖ πάλιν ὁ Gaston Paris, ὁ ὁποῖος προβαίνει καὶ στὸ ἐπόμενο σχόλιο: «ce qui est curieux, chez les Roumains eux-mêmes, român signifie "peysan, corvéable"»²¹. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ G. Lacour-Gayet: «de même en roumain le mot român est synonyme de serf»²². Ἐξ ἴσου κατηγορηματικὸς καὶ εἰλικρινὴς εἶναι καὶ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου G. Bratianu: «Le nom ethnique, rumân, héritage incontestable de la Romania du Bas-Empire, finit par acquérir une valeur sociale péjorative et par désigner la plèbe des paysans attachés à la glèbe, taillables et corvéables au gré des envahisseurs»²³. Ἀναντίρρητα ἀποτελεῖ κληρονομιά τῆς Ρωμανίας, ὅπως ὀρίζει ὁ Bratianu, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐθνικὸ ὄνομα οὔτε τῶν Ρουμάνων. Αὐτὸ ἄλλως τε, ποὺ ἔχουν σήμερα, τὸ χρωστοῦν κυρίως σὲ λογίους Ἑλληνας²⁴, ἐγκατεστημένους στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, ὅπου παρὰ τὴν κοινὴ ρωμανικὴ γλώσσα τόσο στὶς ἡμιαυτόνομες (Βλαχία-Μολδαβία) ὅσο καὶ στὶς ὑπόδουλες (Βεσσαραβία-Τρανσυλβανία) ἐπαρχίες ἀπουσιάζει τὸ κοινὸ ἐθνικὸ ὄνομα. Μόνον μετὰ τὴν τέλεια κάθαρση ἀπὸ ὅλες τὶς ταπεινωτικὰς κηλίδες καὶ τὸν ἐμβολιασμὸ του μὲ Χριστιανικὴ Ὁρθοδοξία ὁ ὄρος român γίνεται Român²⁵, ποὺ μόλις κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα καθιερῶνεται ὡς ἐθνωνύμιο. Ἔως τότε κάθε μεγάλη περιοχὴ φέρει τὸ τοπικὸ ὄνομα, συνάμα δὲ οἱ κάτοικοί της τὸ ἀντίστοιχο.

20. C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*. Bologna, 1964, 123 ημ. 12.

21. Paris, ἔ.ἀ., 13 σημ. 1.

22. G. Lacour-Gayet, *La question des Roumains d' Autriche-Hongrie*, Paris, 1915, 11.

23. G. Bratianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*. Bucarest, 1942, 217.

24. Βλ. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οἱ βαλκανικοὶ λαοί*. Ἰωάννινα, 1978, 173.

25. Βλ. Ἄχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ συμβολὴ τοῦ Αἰγαίου στὴ γένεση τῆς Ρουμανίας. Ἡ περίπτωση τῆς Χίου: Διάκονος Κορέσης, *Παρνασσός*, 32, 1990, 290-308.

Στὸν ὄρο Ρωμάνος ἐνυπάρχει ἡ ἀρχικὴ πολιτικὴ ἔννοια καὶ ἡ ιδιότητα τοῦ λατινοφώνου, ἀλλὰ κατ' ἀποκλειστικότητα στὸν χῶρο, ποὺ παραμένει ἐντὸς τῆς ἐπικράτειας τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ *Imperium Romanum*, ποὺ δηλώνεται μὲ τὸν ὄρο Ρωμανία. «Ὅτι ὁ λαὸς —γράφει ὁ καθηγητὴς Κουρούσης— τῆς λεγομένης Ῥωμανίας δὲν εἶναι Ῥωμαῖοι τὴν φυλὴν, ἀλλὰ Ἕλληνες φαίνεται ὅτι ἦτο κοινὴ συνείδησις καὶ κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐπὶ Μακεδόνων βασιλέων ἀναγεννήσεως τῶν Γραμμάτων, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς χωρίου λαϊκωτέρου κειμένου, τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ ψευδο-Μεθοδίου Πατάρων (ζ' αἰ.), ὅπου περὶ τῶν ἀναμενομένων ἄλλως ἐσχάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως λέγεται: ...ἐπαναστατήσεται ἐπ' αὐτοὺς (sc. τοὺς Ἰσμαηλίτας κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως) βασιλεὺς Ἑλλήνων, ἦτοι Ῥωμαίων, μετὰ μεγάλου θυμοῦ...»²⁶.

Πέρα τοῦ λογίου τύπου Ρωμανία κυκλοφοροῦνται καὶ δημῶδεις μὲ ἀξιόλογες φωνητικὲς μεταβολές. Στὸ Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου σημειώνεται: «οὕλη τὴν Ἑλλάδα, ποῦ τὴν ἐλέγασιν Ῥουμανία!»²⁷ Αὐτῆς συνέχεια εἶναι ἡ Ρούμελη τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλες πηγές ὁ διάσημος βυζαντινολόγος Βασίλειος ἀρύεται τύπον ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέροντα. Συγκεκριμένα ἀποκαλύπτει ὅτι οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουν τὴ χώρα τους *Armania*: «...Les Grecs appellent leur pays Armania (Romania)...». Ἡ ἀνυπολόγιστη πράγματι ἀξία τῆς περικοπῆς ἔγκειται στὴ σύμπτωση, κατὰ τὴν ὁποία οἱ Κουτσόβλαχοι τῶν βαλκανικῶν χωρῶν αὐτοαποκαλοῦνται Ἀρμάνοι, ὅποτε σημαίνει ὅτι εἶναι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀρμανίας. Ἡ δὲ καίρια σπουδαιότητά της συνάγεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη παρασιώπησή της ἀπὸ τοὺς Ρωμάνους, οἱ ὅποιοι ἀποκλείεται νὰ μὴ ἔχουν διαβάσει τὸ σχετικὸ δημοσίευμα τοῦ Ρώσου συγγραφέα ἢ, τουλάχιστον, τὴν ἐπαναδημοσίευση ἀπὸ τὸν Ἕλληνα ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Διονύσιο Ζακυθηνό.

Ὅσοι τυχὸν διατηροῦν ἀκόμη κάποια ἐπιφύλαξη γιὰ ἐκλατίνιση Ἑλλήνων μποροῦν νὰ ἐνημερωθοῦν ἐγκυρότατα ἀπὸ αὐτόπτη μάρτυρα καὶ ἄριστο γνώστη τῶν συμβαινόντων στὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος, ἀξιωματοῦχο, πολιτικὸ καὶ συγγραφέα (5ου-6ου αἰ.), τὸν χρονογράφο Ἰωάννη Λυδό. Μάλιστα, ἐπειδὴ ἀναφέρεται στὴ Βαλκανικὴ, ἡ ὁποία τότε

26. Σταῦρος Ἰω. Κορούσης, Ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἐν Ἀθήναις, 1993, 42.

27. Κων. Ν. Σάθας, Χρονικὸν ἀνέκδοτον Γαλαξειδίου ἢ ἱστορία Ἀμφίσσης, Ναυπάκτου, Γαλαξειδίου, Λοιδωρικίου καὶ τῶν περιχώρων, ἐν Ἀθήναις, 1865. Ἀνατύπωση χωρὶς ἀλλοίωση ἐπιμελεῖα Συνδέσμου Γαλαξειδιωτῶν. Ἐν Ἀθήναις, 1914, 203.

φέρει τὸ παλαιότατο πραγματικὸ ὄνομα Εὐρώπη, πέρα τῆς μαρτυρίας γιὰ ὑπαρξὴ Ἑλλήνων χρηστών τῆς ἰταλικῆς (πρόφ. λατινικῆς) γλώσσας φωτίζει καὶ δημογραφικὰ τὴν κατάστασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν εὐαίσθητο βαλκανικὸ χῶρο: «Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὁπωσοῦν πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχοις, τάχα δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ρήμασιν... τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην (δηλαδή Βαλκανική, Χερσόνησο τοῦ Αἴμου) πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας καίπερ Ἑλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ, καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας»²⁹. Σαφέστατα ὁ Βυζαντινὸς συγγραφέας ὁμιλεῖ γιὰ Ἑλληνες, ποὺ χρησιμοποιοῦν τὴ γλῶσσα τῶν Ἰταλῶν, τὴ λατινική, δηλαδή γιὰ Ἑλληνοβλάχους, ἀφοῦ τὸ δεύτερο συνθετικὸ σημαίνει λατινόφωνος, καὶ προσθέτει ὅτι οἱ ἐκλατινισμένοι Ἑλληνες, οἱ Βλάχοι, οἱ Ἀρμάνοι, ὑπερτεροῦν κίολας στὴ Βαλκανική, «διὰ τὸ τοὺς αὐτῆς οἰκήτορας καίπερ Ἑλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῇ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ».

Ἡ ὑπαρξὴ Ἑλλήνων —ἐκτὸς τῶν ἱστορικῶν συνόρων τοῦ συμπαγοῦς ἑλληνικοῦ κόσμου— ἐγκατεστημένων μόνιμα ἢ κατὰ χρονικὰ διαστήματα ἐμπορευομένων διάσπαρτα σὲ ὁλόκληρη τὴ ΝΑ Εὐρώπη πιστοποιεῖται ἀπὸ τὸ ἀφθονο καὶ πολύτιμο ἐπιγραφικὸ ὑλικό. Ἀρκεῖ ἐπιγραμματικὴ ἀναφορὰ στὴν ἐμπεριστατωμένη μελέτη τῶν εὐρημάτων στὸν χῶρο τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σόφιας G. Mihailov³⁰, ὁ ὁποῖος δὲν περιορίζεται στὴν ἀρχαιολογικὴ ἀποτίμησις, ἀλλὰ προχωρεῖ καὶ στὴ γλωσσολογικὴ κατάταξις καὶ ἀξιολόγησις. Ὁμολογουμένως δὲ πολυσχιδέστερο εἶναι τὸ ἔργο Ρουμάνων ἱστορικῶν, ἀρχαιολόγων καὶ γλωσσολόγων, τῶν ὁποίων ἐνδεικτικὰ μνημονεύονται τὰ ὀνόματα Parvan³¹, Lambrino³², Pippidi³³, Berciu³⁴, Stati³⁵. Χαρακτηριστικὰ ὁ πρῶτος σὲ δημοσίευμα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ

28. Beiträge zu einen Lexikon historischer Grundbegriffe. Sonderdruck aus dem Internationalen Jahrbuch für Geschichtsunterricht 1959/60. Braunschweig, 89.

29. Λυδός, Περὶ τῶν ἀρχῶν, 261, 68 (Bonn).

30. G. Mihailov, La langue des inscriptions grecques en Bulgarie. Phonétique et morphologie. Sofia, 1943.

31. V. Parvan, Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile Carpatodanubiene. Madrid, 1956.

32. Scarlat Lambrino, Décret d' Histria en l' honneur d' Agathoclès. RER, 5-6, 1960, 217.

33. D. M. Pippidi, Contribuții la istoria veche a României. București, 1967. Τοῦ αὐτοῦ, Scythica minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la mer Noire. București-Amsterdam, 1975.

34. D. Pippidi, D. Berciu, Din istoria Dobrogei I, Geți și greci la Dunarea-de-jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană, București, 1965.

35. S. Stati, La langue des inscriptions grecques de Dobroudja. Linguistique Balkanique

διείσδυση στήν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως ἀποκαλεῖ τὸν μεγάλο ποταμὸ «ἑλληνικὸ»³⁶ λόγω τοῦ πλήθους Ἑλλήνων, ποῦ κινουῦνται στήν ὑδάτινη λεωφόρο ἀσκώντας διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο, συνάμα δὲ διαδίδοντας τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ³⁷. Ἡ κίνηση Ἑλλήνων στὸν Δούναβι τονώνεται κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, πρὸ καὶ μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Δακίας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Ἐκτὸς τῆς ἐμπορικῆς, ναυτιλιακῆς, οἰκονομικῆς, καλλιτεχνικῆς, πνευματικῆς, ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος οἱ Ἕλληνες διακρίνονται καὶ στὴ διοίκηση, δημόσιες σχέσεις, διπλωματία, δεξιότητες, τὶς ὁποῖες ἐπιζητοῦν τόσο οἱ ἡγέτες τῶν Δακῶν ὅσο καὶ οἱ Ρωμαῖοι. Εὐγλωττο παράδειγμα γιὰ τὴν πρώτη περίπτωση ἀποτελεῖ ὁ Ἀχορνίων ἀπὸ τῆ Διονυσόπολη (σημ. Balçic τῆς Βουλγαρίας), ὁ ὁποῖος ὡς «ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν» τῆς Δακίας ἐπὶ Βυρεβίστα διαπραγματεύεται συνεργασία τοῦ βασιλιᾶ τῶν Δακῶν μὲ τὸν Πομπήιο, ἡ δὲ συνάντηση ὀρίζεται στήν Ἡράκλεια Λυγκησιτίδα τῆς Μακεδονίας³⁸!

Ρωμαῖοι πολῖτες ἑλληνικῆς καταγωγῆς, γνῶστες τῆς λατινικῆς, κατ' ἀκολουθίαν δὲ Ἑλληνόβλαχοι, ὑπάρχουν στὸν Δούναβι ἕνα αἰῶνα καὶ μισὸ πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως τῆς Δακίας. Μάλιστα σταδιοδρομοῦν σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, ὅπως ἄλλοτε ἐνωρίτερα, ἐνδεχομένως δὲ καὶ καλύτερα σὲ κλάδους ἐξειδικευμένους. Γιὰ τὸν ἰδιάζοντα ἐκρωμαϊσμὸ τους ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου D. M. Pippidi μὲ βάση τὶς ἐπιγραφικὲς πηγὲς μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στὰ ἡγετικά στρώματα συντελεῖται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπότομα καὶ ἀνεπαίσθητα ὡς πρὸς τὸν τρόπο ζωῆς καὶ τὶς ἑλληνικὲς παραδόσεις: «la, romanisation de la couche dirigeante s'est faite dans les villes d'une manière plutôt brusque et qu'à en juger par le témoignage des inscriptions elle n'a que peu contribué à changer le mode de vie des habitants ou les institutions helléniques traditionnelles»³⁹.

Ἡ ἑναρξη τῆς ρωμαιοκρατίας, στὴ Δακία ἐπισημαίνεται μὲ τὴν πολυσχιδῆ δράση Ἑλλήνων τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου καὶ τοῦ Ἀρχιπελάγους τοῦ

(LB), 6, 1963, 29-33.

36. V. Parvan, La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube. Bucarest, 1923, 27.

37. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα στὸν Δούναβι φορεῖς καὶ ὑπέρμαχοι πολιτισμοῦ. Ἐκδοσις Ναυτικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι, 1979.

38. Radu Vulpe, Studia thracologica. București, 1976, 44, ὅπου καὶ ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία.

39. Akten des VI Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik. München, 1973. 103.

Αἰγαίου, ἰδίως Ρόδου, Κρήτης ἕως καὶ τῆς Κύπρου⁴⁰. Μνήμης ἱστορικῆς ἄξιοι εἶναι πολλοὶ Ἕλληνες. Μεταξὺ αὐτῶν ἐξέχουσα θέση κατέχει ὁ Titus Statilius Crito, ἰατρός, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος τοῦ αὐτοκράτορα Μάρκου Οὐλπίου Τραϊανοῦ. Ὁ Κρίτων, κάτοχος τοῦ τίτλου τοῦ Ρωμαίου πολίτου καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσας, εἶναι ὁ Ἑλληνόβλαχος ἀσκληπιάδης, ὁ ὁποῖος παρακολουθεῖ παράλληλα τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ ἐπιλαμβάνεται τῆς περιθάλψεως τραυματιῶν καὶ ἀσθενῶν, ἀλλὰ ἀδιάλειπτα καταγράφει καὶ ὅσα ὑποπίπτουν στὴν ἀντίληψή του, ὥστε ταυτόχρονα ἀποβαίνει «πολεμικὸς ἀνταποκριτὴς» καὶ ὁ πρῶτος ἱστορικὸς τῆς ρωμαϊκῆς πλέον Δακίας συγγραφοῦντας τὸ βιβλίον *Γετικά*, σωζόμενο ἀποσπασματικὰ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Λυδό⁴¹. Ἐξ ἄλλου γιὰ τὴ διάβαση τοῦ Δουνάβεως χρειάζονται πρωτύτερα γέφυρες, τῶν ὁποίων τὴν κατασκευὴ κατορθώνει ὁ ταλαντοῦχος Ἕλληνας ἀρχιτέκτων Ἀπολλόδωρος⁴², ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὑπηρεσίας μηχανικοῦ καὶ μετέπειτα τῆς ὁμάδας γλυπτῶν, τῶν δημιουργῶν στὴ Ρώμη τῆς περίφημης στήλης τοῦ Τραϊανοῦ, ὅπου ἀριστοτεχνικὰ ἀπεικονίζονται τὰ συμβάντα στὴ Δακία, ὥστε νὰ ἐκλαμβάνεται καὶ ὡς σπάνια καὶ πλούσια ἱστορικὴ πηγὴ τοῦ ρωμαιο-δακικοῦ πολέμου. Καθ' ὅλη ἄλλως τε τὴ διάρκεια τῆς ρωμαιοκρατίας δὲν διακόπτουν τὶς ἐπιδόσεις τους. Ἕνας ἀσφαλῶς ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι καὶ ὁ παρουσιαζόμενος σὰν Ρουμάνος Aethius Histrius⁴³, γνωστότερος μὲ τὸ ὄνομα Αἰθικός, «σοφιστὴς καταγόμενος ἐξ Ἰστρίας»⁴⁴. Μᾶλλον πρόκειται γιὰ μετανάστη Ἡπειρώτη προερχόμενο ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ φυλὴ τῶν Αἰθίκων, ποὺ κατοικοῦσαν παρὰ τὴν Πίνδο, καὶ ἐγκατεστημένο στὴν Ἰστρία, τὴν παραδουνάβια καὶ ὄχι στὴ χερσόνησο τῆς Ἀδριατικῆς. Μὲ ἄλλα λόγια ἀποκαλύπτεται Ἑλληνόβλαχος, ποὺ ξενιτεύεται στὴ δακικὴ Βλαχία. Ἐπὶ πλέον Ἑλληνόβλαχοι ἐπίσκοποι ἐκχριστιανίζουν τοὺς προγόνους τῶν Ρουμάνων⁴⁵.

Τὴν ὑπαρξὴ Ἑλλήνων στὴν κεντρικὴ καὶ βορειοδυτικὴ Βαλκανικὴ βεβαιώνουν ἀρχαῖες πηγές, φιλολογικῆς, ἐπιγραφικῆς, νομισματικῆς, καθὼς

40. E. Lozovan, *Scando-romanica. Romania* (New York), 5, 1960, no 48. Πβ. Ε.Θ. Μουδόπουλος, *Τὸ ρουμανοκουτσοβλαχικὸν ζήτημα*. Ἐν Ἀθήναις, 1978, 13 σημ. 11.

41. *Dictionar de istorie veche a Romaniei*, București, 1976. λ. Criton.

42. Αὐτ. λ. Apollodoros.

43. Βλ. Nestor Cornicescu, *Un filosof străromân de la Histria dobrogeană-Aethius Histricus-autorul unei cosmografii și al unui alfabet (sec. IV-V)*, Craiova 1986. Ἀνάτ. ἀπὸ *Mitropolia Olteniei*, 37, 1985, 11-32.

44. Βλ. Ἐπίτομον Ἑγκυκλ. καὶ Γλ. Λεξικὸν Παπύρου, Ἀθήναι 1961, λ.

45. Diaç. P.I. David, *Coincidențe și relații generale (indirecte) între Anglia și Dacoromania (sec. III-XIII)*, *Biserica Ortodoxă Română (BOR)*, 93, 1975, 752, 755. Βλ. καὶ 769, ὅπου γιὰ ἱεράρχη Ἕλληνα στὴ Βρεταννία.

καὶ ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα, ὅπως τῶν Hatzfeld⁴⁶, Robert⁴⁷, Gitti⁴⁸, Digović⁴⁹, Vinja⁵⁰, Nikolanci⁵¹, Parović-Pesikan⁵², Woodhead⁵³, πρὸ πάντων δὲ τοῦ Lorenzo Braccessi μὲ τὸν εὐγλωττο τίτλο *Grecità adriatica*⁵⁴. Γιὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ πληροφορία, τὴν ὁποία προσκομίζει ὁ P. Charanis. Ἀνήκει δὲ στὸν Ἰσίδωρο Σεβίλλης, ὁ ὁποῖος ὀνομάζει ὀλόκληρο τὸ Ἰλλυρικὸ *Graecia*⁵⁵. Πάντως ἐξαιρετικὰ διαφωτιστικὴ εἶναι ἡ ἐπισήμανση τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἐκρωμαϊσμοῦ στὴν ἐπικράτεια τῶν Ἰλλυριῶν. Εὐδοκιμεῖ ὅπου προηγεῖται παρουσία Ἑλλήνων καὶ συνακόλουθη ἑλληνικὴ ἐπίδραση: «Et c'est justement dans cette zone à civilisation hellénistique que se forme ce que l'on a appelé l'Etat illyrien, c'est-à-dire dans la région située entre l'Albanie et l'embouchure de la Néretva... ici il y a eu des contacts très étroits avec le monde grec. Je rappellerai, entre autres, que Pyrrhus a été élevé à la cour d'un roi illyrien et que, notamment, le roi illyrien Gentius, fils d'une grecque, avait des connaissances scientifiques en botanique et en médecine... C'est donc dans cette région aussi que nous trouvons la civilisation hellénistique, depuis le IIIe siècle: et c'est dans cette même région que, plus tard, la romanisation de la Dalmatie a été la plus forte et que, d'autre part, dans l'intérieur, cette romanisation n'a jamais été complète...»⁵⁶. Στὸ ρεῦμα τοῦ ἐκρωμαϊσμοῦ δὲν ἀνθίστανται

46. J. Hatzfeld, *Les trafiquants Italiens dans l'Orient Hellénique*. Paris, 1919, 20, 21.

47. L. Robert, *Inscription hellénistique de Dalmatie*. *Bulletin de Correspondance Hellénique* (BCH), 59, 1935, 489-513. Τοῦ αὐτοῦ, *Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques*. Paris, 1960, 538.

48. A. Gitti, *Sulla colonizzazione greca nell' alto e medio Adriatico*. *La Parola del Passato* (PP), 7, 1952, 161-191.

49. P. Digović, *La Dalmatie et les problèmes de l' Adriatique*. Lausanne, 1944, 64.

50. Y. Vinja, *Le Grec et le Dalmate*. *Zeitschrift für Balkanologie* (ZB), 5, 1967, 203-223. Τοῦ αὐτοῦ, *Remarques sur quelques éléments de l' ancien grec dans la nomenclature ichtiologique de l' Adriatique*. *Ziva Antika* (ZA), 5, 1955, 118-126.

51. M. Nikolanci, *Contacts gréco-illyriens sur la côte de l' Adriatique*. *Archaeologia Jugoslava* (AJ), 5, 1964, 49-60.

52. M. Parović-Pesikan, *Les Illyriens au contact des Grecs*. AJ, 5, 1964, 61-81.

53. G. Woodhead, *The «Adriatique empire» of Dionysios I of Syracuse*. *Klio*, 52, 1970, 503-152.

54. Bologna, 1971, μὲ ἐνδιαφέροντες χάρτες.

55. *Byzantinische Zeitschrift*, 64, 1971, 22 κ.έ. Βλ. καὶ VI. Bazala, *Les contacts entre les Grecs et Zagreb*. *Europe Sud-Est*, 4, 1972, 22-44. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ὁ Ἀδριατικὸς Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ τύχη του μετὰ τὴ ρωμαϊκὴ παρουσία. Πρακτικὰ Ἐπιστημονικοῦ Διημέρου «Ἡ διαχρονικὴ παρουσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴ σημερινὴ Ἀλβανία», 8, 9 Μαΐου 1993, τοῦ Συνδέσμου Ἑλληνίδων Ἐπιστημόνων καὶ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος (ὑπὸ ἐκτ.).

56. *Sources archéologiques de la civilisation européenne*, Bucarest, 1970, 291.

οἱ Ἕλληνες συγκάτοικοι Ἰλλυριῶν ἢ ὅπουδήποτε ἄλλοῦ εἶναι ἐγκατεστημένοι. Δὲν εἶναι διόλου νοητὸ νὰ ἀποφεύγουν τὸν ἐκσυγχρονισμό τους, ποὺ συνίσταται στὴν προσαρμογὴ στὴ νέα τάξη μὲ πρῶτιστο μέλημα τὴ λατινομάθεια, ἐφόδιο ἀπαραίτητο⁵⁷ γιὰ τὴ συνέχιση τῶν ἐργασιῶν τους, ἰδίως στὴ ζώνη τῆς Βαλκανικῆς, στὴν ὁποία ἡ λατινικὴ ἐπικρατεῖ, ὅπως ἀποκαλύπτει ὁ Ἰωάννης Λυδός, τὴ δὲ μαρτυρία του ἀποδέχεται καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ὁ Ρουμάνος Eugène Lozovan: «bien que les habitants (τῆς Βαλκανικῆς) fussent des Grecs ils parlaient tous le latin»⁵⁸. Αὐτὸ ὑποδηλώνει ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἀντιδροῦν, δὲν ὑστεροῦν, ἀλλὰ καὶ σπεύδουν, ὑπερέχουν, διακρίνονται. Ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς Χέρτσβεργ τονίζει: «Εἰς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἔχοντας φύσιν δεξιὰν εἰς μεγάλα ἐπιτηδεύματα ἐν τῷ βίῳ καὶ πρὸς ταῦτα ὀργῶντας ἦτο πάντως ἱκανῶς εὐκόλον νὰ διανοίξωσιν ἑαυτοῖς ὁδὸν εἰς τὸ νὰ μετέχωσιν ἀπ' εὐθείας τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἰδίως τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοῦ παγκοσμίου κράτους, ἐν ταυτῷ δὲ νὰ ἐπιζητήσωσι καὶ τὰ πολυειδῆ προσωπικὰ συμφέροντα, καθ' ἃ ὁ Ρωμαῖος πολίτης (civis Romanus) καὶ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων, μέχρι τῆς μεγάλης ἰσοπολιτειακῆς πράξεως τοῦ Καρακάλλα ἐπλεονέκτει τῶν λοιπῶν ὑπηκόων τῶν αὐτοκρατόρων...»⁵⁹.

Μολονότι οἱ Ἕλληνες δὲν ὑφίστανται ἐκρωμαϊσμό, ποὺ σημαίνει πέρα τῆς χρήσεως τῆς λατινικῆς γλώσσας καὶ ἀποδοχὴ τῶν ἠθῶν, ἐθίμων, παραδόσεων καὶ γενικὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ρωμαίων, ἐφ' ὅσον ὁ ρωμαϊκὸς ὁμολογουμένως κατὰ τὸ πλεῖστον θεωρεῖται δάνειο ἐλληνικόν⁶⁰, στὴ Διασπορὰ ἀφομοιώνονται⁶¹. Μόλις ἀπόηχοι ἀπομένουν ἀκόμη καὶ στὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδα⁶², ὅπου ἐπὶ αἰῶνες ἡ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἐντυπωσιακὴ. Μνημεῖς ἀπλὲς πλανῶνται στὴ Γαλατία, τὴν ὁποία οἱ Μασσαλιῶτες εἶχαν

57. Πβ. καὶ M. Egger, De l' étude de la langue latine chez les Grecs dans l' antiquité. Paris, 1855, 5: «Comme instrument d' unité militaire et administrative la langue latine fut bientôt employée dans toutes les relations de Rome avec la Grèce».

58. E. Lozovan, Byzance et la romanité scythique. RER, 5-6, 1960, 223.

59. Φρειδ. Χέρτσβεργ, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐκτιθεμένη κατὰ τὰς πηγὰς. Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Π. Καρολίδου. Ἀθήναι, 1902. Β'. Κεφ. 1, 64.

60. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ρωμαϊκὸς Ἀρκαδισμός. Πρακτικὰ Α' συνεδρίου γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρκαδικοῦ Ἰδεώδους». Ἀθήνα, 1984, 40-54.

61. Βλ. S.J. de Laet, Portorium. Etude sur l' organisation douanière chez les Romains, surtout à l' époque de Haut-Empire. Brugge, 1949, 294-295.

62. Εὐθ. Καστόρχης, Περί τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ρωμαίους καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἐπενεργείας αὐτῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τούτων. Ἀθήνησι, 1872, 15 καὶ 94 σημ. 38. A. Antinoric Storie elleniche arcaiche. Rapallo, 1980.

ἐξελληνίσει σὲ τέτοιο βαθμό, ὥστε νὰ ὀνομάζεται *Gallia graeca*⁶³, ὅπως ἐπίσης *Hispania graeca*⁶⁴, *Africa graeca*⁶⁵, ὅπου ἡ Αἴγυπτος⁶⁶ τελεῖ ὑπὸ εἰδικὸ καθεστῶς. Ἐν τούτοις καὶ σ' αὐτὴν οἱ Ἕλληνες δὲν μένουν ἀνεπηρέαστοι⁶⁷.

Ἡ ἐκλατίνιση (καὶ ὄχι ὁ ἐκρωμαϊσμός) ἐκτείνεται καὶ στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, ὅπου μάλιστα ἐκλατινισμένοι Ἕλληνες, Ἑλληνόβλαχοι, ἐπιβιώνουν, διότι τὸ Βυζάντιο, ὅπως στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα σημειώνει ὁ Γάλλος Lafoscade, «tient au latin, par les raisons politiques les plus profondes; l'usage du latin lui confère un droit sur l'Occident auquel n'a jamais renoncé»⁶⁸. Τὴν ἄποψη αὐτὴν συμμερίζονται οἱ διασημότεροι ἐρευνητές. Ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀπ. Δασκαλάκης ἐγκρίνει καὶ ἐπαυξάνει: «Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι (τὸ Βυζάντιον) διατηρεῖ ἐπὶ ἀρκετοὺς αἰῶνας τὸν ἐπιφανειακὸν Λατινικὸν χαρακτήρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τυπικοῦ κλπ. Ἄν οἱ πρῶτοι ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορες ὠθοῦντο εἰς τοῦτο ἀπὸ Ρωμαϊκῆς εἰσέτι συνειδήσεως, οἱ μετέπειτα τῆς πρώτης περιόδου διάδοχοί των κατηθύνοντο ἐκ λόγων πολιτικῆς σκοπιμότητος (κληρονομία τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀξιῶσεων τῶν Καισάρων, μακραίων παράδοσις, ἐρριζωμένη μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, κτήσεις ἐν τῇ Δύσει κλπ.)»⁶⁹. Ἐπὶ πλεόν τὸ Βυζάντιο ἕως τὰ λοίσθιά του δὲν ἀποστρέφει τὴν προσοχή του ἀπὸ τρία καίρια σημεία, τὸν Μυστρά, τὴν Πελοπόννησο, ὅπου πρῶιμα ἀναδύονται μικρὲς καὶ διάσπαρτες νησίδες λατινογλωσσίας, ἀπότοκες ἐλληνορωμαϊκῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν⁷⁰, ἀλλὰ θνησιγενεῖς λόγῳ ἀσυνεχείας τῶν γενεσιουργῶν παραγόντων. Ἐξ ἴσου τὸ Βυζάντιο ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ Δοβρου-

63. P. Jacobstahl et E. Neuffer, *Gallia Graeca. Recherches sur l'hellénisation de la Provence. Préhistoire*, 2, 1933, 1-64. F. Benoît, *Relations de Marseille grecque avec le monde occidentale. Revue d'Etudes Ligures*, 22, 1956, 5-32. Τοῦ αὐτοῦ, *Recherches sur l'hellénisation du midi de la Gaule. Aix-Cap*, 1965.

64. A. Garcia y Bellido, *Hispania Graeca*. Barcelona, 1948.

65. Βλ. M. Euzennat, *Grecs et orientaux en Maurétanie Tingitane. Antiquités Africaines*, 5, 1971, 294-295.

66. A. Lazarou, *Présence hellénique en Egypte romaine. Graeco-Arabica*, 3, 1984, 51 κ.έ.

67. Αὐτ. 67 σημ. 87, 88, 89, 90, 91.

68. L. Lafoscade, *Influence du latin sur le grec. Ἐν J. Psichari, Etudes de Philologie néo-grecque. Paris*, 1892, 136.

69. Ἀπ. Δασκαλάκης, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἀθήναι*, 1960, 33.

70. A. Lazarou, *Peut-on parler d'une survivance romaine en Péloponnèse? Athènes*, 1976. Ἀνάτ. ἀπὸ Πρακτικά τοῦ Α' διεθνοῦς συνεδρίου πελοποννησιακῶν σπουδῶν, 3, 1976, 114-123.

τσὰ μὲ τὸ Δέλτα τοῦ Δουνάβεως, ὅπου μαρτυρεῖται ἐπιγραφικὰ παρουσία Ἑλλήνων, Ρωμαίων πολιτῶν, διγλώσσων, πού ὅπωςδήποτε συμβάλλουν στὴ ρωμαϊκότητα τῆς περιοχῆς. Ὁ καθηγητὴς Pippidi στὸ 6ο διεθνὲς συνέδριο ἐλληνικῆς καὶ λατινικῆς ἐπιγραφικῆς ἀνακοινώνει: «On retiendra en outre que, si, au IIIe siècle, à Odessos il est fait mention d'une φυλὴ Ρωμαίων (Izvestia Varna 19, 1968, 151-152 = I G Bulg. I² 47 bis) elle n'est pas formée, comme on serait tenté de la croire, par des Romains venus s'établir à demeure dans cette ville; il s'agit en réalité d'un nom honorifique assumé par une tribu grecque ajoutée à l'époque impériale aux six φυλαὶ traditionnelles, d'origine milésienne (Emilia Dorutziu - Boilă, St. clasice 12, 1970, 117-125, et plus loin p. 129, n. 41)»⁷¹.

Δὲν εἶναι δὲ διόλου μικρότερη ἢ μέριμνα τοῦ Βυζαντίου γιὰ τὸ τρίτο καίριο σημεῖο, τὴν πανάρχαιη πύλη εἰσόδου τῶν Δυτικῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Ἀνατολή, τὸ Δυρράχιο⁷², στὸ ὁποῖο ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ὁμιλεῖ γιὰ Ρωμάνους⁷³ ἀποδίδοντας ἀναπόδεικτα προέλευση ἰταλική, ἐνῶ εἶναι αὐτόχθονες Ἕλληνες ἐκλατινισμένοι, ἐπονομαζόμενοι ἔκτοτε Βλάχοι, μάλιστα ἀπὸ τὸν ἴδιο αἰῶνα καὶ ἐντοπιζόμενοι ἐπὶ τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ⁷⁴. Βέβαια παρουσία Ἑλλήνων μαρτυρεῖται καὶ βορειότερα, στὸ Σκούταρι (Σκόδρα-Χρυσούπολη) μετὰ τὴν ἀποκρυπτογράφηση ἀπὸ τὴν Οἰκονομά⁷⁵ τῆς ἐπιγραφῆς (6ου-7ου αἰ.), ἡ ὁποία εἶχε ταλανίσει τοὺς εἰδικοὺς μισὸ αἰῶνα. Κατηγορηματικὴ καὶ ἐπιγραμματικὴ μαρτυρία καταθέτει καὶ ὁ Προκόπιος: «Ἕλληνές εἰσιν, Ἡπειρῶται καλούμενοι, ἄχρις Ἐπιδάμνου πόλεως, ἧτις ἐπιθαλαττία οἰκεῖται»⁷⁶. Ἀπὸ τοὺς Ἡπειρῶτες τούτους κατάγονται οἱ Ρωμάνοι, οἱ λατινόφωνοι τοῦ Δυρραχίου. Οἱ βο-

71. Akten des VI. Internationalen Kongresses für Griechische und Lateinische Epigraphik, München, 1973, 103 σημ. 15.

72. D.A. Zakythinos, La Grèce et les Balkans. Athènes, 1947, 100. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἀλβανοί, Ἀρβανίτες-Βορειοηπειρῶτες. Ἀθήναι, 1992, 12 σημ. 52. Ἀνάτ. ἐκ τοῦ ΛΔ' τόμου (1992) τοῦ περιοδικοῦ «Παρνασσός».

73. Κ. Πορφυρογέννητος, Περὶ θεμάτων, λβ', 152 (ἔκδ. Βόννης). Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βόρειος Ἡπειρος. Ἱστορία-Πολιτισμός. Ἰωάννινα, 1990, 15. Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1990 τῆς Ἑταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν.

74. Πβ. Κεδρ. 2, 435: «Τούτων δὲ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν Δαβὶδ μὲν εὐθὺς ἀπεβίω, ἀναιρεθεὶς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας κατὰ τὰς λεγομένας Καλὰς Δρυὸς παρά τινων Βλάχων ὀδιτῶν». Βλ. καὶ Μ. Gyóni, Skylitzès et les Vlaques. Revue d' Histoire Comparée (RHC), 25, 1947, 164, «dans l' ancienne Via Egnatia». Στὸ ἐπίκαιρο τοῦτο σημεῖο βλέπει νὰ κατοικοῦν οἱ Βλάχοι ἀπὸ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ. ὁ Fr. Taillez, Rusaliile, les Rosalies et la rose. Cahiers Sextil Puscariu (CSP), 1, 1952, 213.

75. L. Ognenova, Nouvelle interprétation de l' inscription «illyrienne» d' ALbanie. BCH, 83, 1959, 798-799.

76. Προκόπιος, Πολέμ. Γοτθ., ἔκδ. Hanry, 82.

ρειότεροι τῆς Δαλματίας ἔχουν προγόνους Ἰλλυριοὺς, ἀλλὰ δὲν βραδύνει ὁ ἐκσλαβισμὸς καὶ ἡ συγχώνευση μὲ Μαυροβουνίους καὶ Κροάτες. Ὁ τελευταῖος Ρωμάνος τῆς Δαλματίας, χρήστης τῆς δαλματικῆς-ρωμανικῆς γλώσσας, ἐκδημεῖ στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ. Ὅσοι λατινόφωνοι, Βλάχοι, στὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας ἐντοπίζονται στὴ Βοσνία⁷⁷ καὶ βορειότερα δὲν ἀποτελοῦν ἐπιβιώσεις ἀρχαίων ἐντοπίων πληθυσμῶν ἐκρωμαϊσμένων. Εἶναι ἀπλούστατα Βλάχοι τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, οἱ ὁποῖοι ἀποδημοῦν, γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἀγριότητα καὶ τὴν ἀπληστία τῶν Ὀθωμανῶν ἢ μουσουλμάνων, ποὺ ἀσκοῦν διοίκηση στίς γενέτειρές τους.

Πάντως πλησιέστερα πρὸς τὰ ἱστορικὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Ἑγνατία-Γενοῦσο) ἡ ὑπαρξὴ Ἑλλήνων διαπιστώνεται πυκνὴ, ἐντονη, φωτεινὴ, διαχρονικὴ, ἀδιάλειπτη. Τὸ σπουδαιότερο εἶναι ὅτι ὁμολογεῖται καὶ ἀπὸ Ἰταλούς, ὅπως ὁ Canini, ὁ ὁποῖος ἀπερίφραστα διακηρύσσει ὅτι, ἂν καὶ στεροῦνται ὁποιασδήποτε ἀρωγῆς, συνεχίζουν νὰ ὑπάρχουν καὶ νὰ υπερέχουν: «Quella supremazia dell' elemento greco non è dovuta alla forza: essa è un naturale portato della superiorità di razza e di civiltà, superiorità che esisteva anche nei tempi più tristi per la nazione ellenica»⁷⁸.

Ἀναντίρρητα προκαλεῖ θαυμασμὸ ἢ μαρτυρία τοῦ Στράβωνος, ὁ ὁποῖος στὰ χρόνια τῆς ρωμαιοκρατίας, ὅταν οὔτε σκέψη γίνεται γιὰ σκοπιμότητα ἐθνικὴ, ὀρίζει ὡς βορειοδυτικὸ σύνορο τοῦ Ἡπειρωτικοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς τὴν Ἑγνατία ὁδὸ, δηλαδὴ τὸν Γενοῦσο ποταμὸ (Σκούμπη), τοῦ ὁποῖου τὸν ροῦ σὲ μεγάλη διαδρομὴ ἀκολουθεῖ, ὅπως συμβαίνει μὲ ὄλους τοὺς δρόμους, ἀλλὰ μὲ δύο ἀφετηρίες στὴν Ἀδριατικὴ, τὴν Ἀπολλωνία καὶ τὸ Δυρράχιο (προρωμαϊκὰ Ἐπίδαμνος): «Ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν (τὴν Ἑγνατίαν) ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν ἐν δεξιᾷ μὲν ἐστὶ τὰ Ἡπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν ἃ προδιήλθομεν, καὶ τὰ ἔθνη τὰ παροικοῦντα μέχρι Μακεδονίας καὶ Παιόνων»⁷⁹. Σχολιάζοντας τὸ χωρίο ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἰωαννίνων καὶ πρόεδρος τοῦ Ἰδρύματος μελέτης Ἰονίου καὶ Ἀδριατικοῦ χώρου (IMIAΧ) Φώτιος Πέτσας γράφει: «Ἐγνατία Ἑγνατία ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν Ἐπίδαμνο (Δυρράχιο) καὶ τὴν Ἀπολλωνία (βορείως τῆς Αὐλῶνος καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀώου), οἱ δύο κλάδοι

77. T. Filipescu, *Coloniile române din Bosnia. Studiu ethnografic si antropologografic*. Bucuresti, 1906, 90, 189 κ.ά., μὲ χάρτη.

78. A. Canini, *La Questione dell' Epiro*, Roma, 1879, 8.

79. Στράβων, VII, 323. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμὸς*. Ἀθήνα, 1988, 65.

ένώνονταν στὸν ποταμὸ Γενοῦσο (Σκούμπη), ἢ ἐνιαία πλέον Ἐγνατία περνοῦσε πάνω ἀπὸ τὶς λίμνες Ἀχρίδα καὶ Πρέσπες, ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια (Μοναστήρι) κι ἔτσι κατέβαινε στὸν κάμπο τῆς Λυγκηστίδος (Φλωρίνης). Λοιπὸν ὄχι μόνον αὐτὸ ποὺ ὀνομάζομε τώρα Βόρειο Ἡπειρο, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκβολές τοῦ Ἀώου (πάνω ἀπὸ τὴν Αὐλώνα) καὶ οἱ κοιλάδες τοῦ Ἄψου καὶ ὡς τὴν κοιλάδα τοῦ Γενοῦσου, δηλαδή ὡς τὴν Ἐγνατία ὁδὸ, ἦταν τόπος μὲ τὰ Ἡπειρωτικὰ Ἔθνη, ὅπως μᾶς τὸ λέει ὁ Στράβων, ὁ ὁποῖος, σημειωτέον, γράφει στὰ χρόνια τοῦ Χριστοῦ περίπου, δηλαδή μὲ ρωμαϊοκρατία, συνεπῶς καὶ νὰ ἤθελε νά... χαρισθῆ τοὺς Ἕλληνες δὲν θὰ μποροῦσε!»⁸⁰. Ἐπὶ πλέον τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸ τῶν συνόρων Ἡπειρωτῶν Ἑλλήνων-Ἰλλυριῶν ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο γεωγράφο, πατέρα τῆς Γεωγραφίας, Στράβωνα ἐπαληθεύουν τὰ πορίσματα μελετῶν τοῦ Γιουγκοσλάβου ἀκαδημαϊκοῦ M. Garašanin καὶ ἐπιβεβαιώνουν μὲ χάρτες οἱ Ἴταλοι Lorenzo Braccesi, Angelo Antinogio κ.ἄ. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐλληνικότητα τοῦ ἐντεῦθεν τῆς Ἐγνατίας ἀφθονοῦν τὰ ἀδιάσειστα τεκμήρια, ποὺ παραθέτουν στίς συγγραφές τους διακεκριμένοι ἐπιστήμονες, Hammond, Parazoglou, Beloch, Georgiev, Masson, Cabanes κ.ἄ.⁸¹. Παράλληλα τὴν κατὰ στενότερες ἢ πλατύτερες ζῶνες καὶ μικρότερες ἢ μεγαλύτερες νησίδες ἐμφάνιση λατινοφωνίας ἢ ἀκριβέστερα διγλωσσίας καταδεικνύουν ἐπιγραφές, ἀνθρωπωνύμια καὶ τοπωνύμια. Τὰ τελευταῖα μόνον μεταξὺ Ἀώου-Μάτι ὑπολογίζονται σὲ 62% ἐπὶ τοῦ συνόλου⁸². Δὲν εἶναι ἄλλως τε ὁ μοναδικὸς ἐλληνικὸς χῶρος, στὸν ὁποῖο τὸ ἐλληνικὸ ὑπόστρωμα δὲν ἐμποδίζει τὴ συνύπαρξη τῶν δύο γλωσσῶν, τῶν ὁποίων οἱ χρηστες εἶναι κοινοί, οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι. Τὸ γεγονὸς ἐπισημαίνεται ἤδη στὴν ἐπισημότερη ἔκδοση ἀπὸ τὸν Bruno Helly γιὰ τὴ Θεσσαλία⁸³, συγκεκριμένα γιὰ τὶς περιοχὲς Φερῶν⁸⁴ καὶ Πεορραιβίας⁸⁵. Γιὰ τὴ Μακεδονία ἡ ἐπισήμανση γίνεται ἀπὸ τοὺς Pinon⁸⁶,

80. Φ. Πέτσας, Μακεδονία καὶ Μακεδόνες - Ἡπειρος καὶ Ἡπειρώτες. Ἡπειρος 1, 1979, 53.

81. Βιβλιογραφικὲς ἐνδείξεις γιὰ τὸν καθένα βλ. Λαζάρου, Βόρειος Ἡπειρος. Εὐρετήριο λ.

82. Σ. Λιάκος, Ἡ καταγωγή τῶν Ἀρμονίων. Θεσσαλονίκη, 1965, 46.

83. Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (ΙΕΕ, Ἐκδ. Ἀθηνῶν). Ἀθῆναι, 6, 1976, 183.

84. Βλ. καὶ Ἄχ. Γ. Λαζάρου, Φεραῖοι ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ Βλάχοι Βελεστίνου, Ὑπέρεια, 1, 1990, 141-157. Τοῦ αὐτοῦ, Βαλκάνια καὶ Βλάχοι, 17-33.

85. Ἄχ. Γ. Λαζάρου, Οἱ Βλάχοι τοῦ Ὀλύμπου. Πρακτικά Β' Πανελληνίου συνεδρίου τῆς Λαογραφικῆς-Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἐλασσόνος, 1986, 139-148. Τοῦ αὐτοῦ, Βαλκάνια καὶ Βλάχοι, 34-43.

86. R. Pinon, L' Europe et l' Empire Othoman. Les aspects actuels de la question d' Orient. Paris, 1909, 115-116.

Rostovtzeff⁸⁷, Bratianu⁸⁸, Hatzopoulos κ.ἄ. Ὁ τελευταῖος δημοσιεύοντας λατινική ἐπιγραφή τῆς Φωτικῆς, ἠπειρωτικῆς πόλεως, παρουσιάζει ἅπτᾶ ἀποδεικτικά στοιχεῖα γιὰ τὴν ἑλληνική καταγωγή τῶν χρηστών τῆς λατινικῆς γλώσσας ἠπειρωτῶν. Προσθέτει δὲ καὶ τὰ ἑξῆς: «De la vitalité et de la persistance de la langue importée et si facilement adoptée par la population indigène témoigne également la seule inscription presque certainement —à en juger par le nom de la défunte (Maria)— chrétienne de Photicé, laquelle est, elle aussi rédigée en latin»⁸⁹.

Στὰ ἴδια συμπεράσματα θὰ ἔθετε τὴν ὑπογραφή του καὶ ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς H. Mihăescu, ἂν δὲν ὑπηρετοῦσε ἀνίερη σκοπιμότητα, δηλαδή ἀπόκρυψη τῆς ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων [= λατινοφώνων] τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ὥστε νὰ διαιωνίζεται τὸ ψεῦδος, κατὰ τὸ ὁποῖο οἱ ἐν λόγῳ Βλάχοι εἶναι τάχα Ρουμάνοι! Ὅμως προδίδεται ἀπὸ τὴν ἀναπόδραστη διαπίστωσή του μετὰ τὴ μελέτη 963 ἐπιγραφῶν τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν Ἀχαΐας καὶ Μακεδονίας: «Ce chiffre élevé montre que l'influence latine a été très puissante et qu'elle s'étendait bien plus loin vers le sud que la «ligne Jirecek». Sa vitalité explique dans une bonne mesure la persistance de ses traces dans la littérature byzantine et néo-grecque»⁹⁰. Ἡ θυσία τῆς ἀλήθειας καταφαίνεται καὶ ἀπὸ προφανέστατα ἀντιδεοντολογικῆς κατὰ συρροὴν πράξεις σὲ θέμα ἐπιστημονικό. Μολονότι μνημονεύει σὲ ἄλλεπάλληλες συγγραφεῖς του τὸ χωρίο τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ, ἀδιάσειστο ἐπιχείρημα λατινοφωνίας Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖο ἀντίθετα ὁ ἐπίσης Ρουμάνος Lozovan με σπάνια ἐπιστημονικὴ ὑπευθυνότητα καὶ δεοντολογία μεταφράζει πιστὰ καὶ σχολιάζει ὀρθότατα, ὁ Mihăescu ἀπαλείφει ἀπὸ τὸ χωρίο τὸν οὐσιωδέστερο ὄρο «Ἑλληνας»⁹¹. Μόνο σὲ ἰταλόγλωσσο δημοσίευσμά του καταχωνιάζει αὐτὸν σὲ σημείωση καὶ μάλιστα στὸ πρωτότυπο, ἑλληνικό, ὥστε ὅσοι ἀγνοοῦν τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ἰταλόγλωσσοι ἀναγνώστες νὰ μὴ ἀντιληφθοῦν τὴν πεμπτοῦσία τοῦ χωρίου, δηλαδή τὴ γένεση Βλάχων ἀπὸ Ἑλληνες χρῆστες τῆς λατινικῆς γλώσσας.

87. M. Rostovtzeff, La vie économique des Balkans dans l' antiquité. RIEB, 1-2, 1934-1935, 394-395.

88. Bratianu, ἔ.ἄ., 67.

89. M. Hatzopoulos, Photicé colonie romaine en Thesprotie et les destinées de la latinité épirote. *Balkan Studies*, 21, 1980, 90 καὶ σημ. 7, 102-103.

90. H. Mihăescu, La langue latine dans le sud-est de l' Europe, București-Paris, 1978, 86.

91. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐπίγραμμα Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ λατινοφωνία Ἑλλήνων. Βλάχοι ἑλληνικοῦ χώρου. Ἀθήνα, 1986, 262 σημ. 3 καὶ 4. Τοῦ αὐτοῦ, Βαλκάνια καὶ Βλάχοι, 143 σημ. 3 καὶ 4.

Ἐξ ἄλλου ἡ κοιτίδα τῶν Βλάχων (= λατινοφώνων) τῆς ΝΑ Εὐρώπης ἐντοπίζεται ἐντὸς τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας σὲ ἀδιαμφισβήτητα ἑλληνικὸ χῶρο καὶ πανάρχαιο ἑλληνικὸ γλωσσικὸ ὑπόστρωμα. Εἶναι ἡ πρώτη περιοχὴ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, στὴν ὁποία οἱ Ρωμαῖοι ἰδρύουν τὸ 229 π.Χ. προτεκτοράτο, ὅπου ἐγκαινιάζεται ἡ πολεμικὴ σύμπραξη Ρωμαίων-Ἑλλήνων γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν Ἰλλυριῶν καὶ ἡ τόνωση στὶς ἐμπορικὲς συναλλαγὰς μὲ πολυσχιδεῖς ἐπωφελεῖς ἐπιπτώσεις, καθὼς καὶ τὴ βαθμιαία ἐξοικείωση τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴ λατινικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία ἐφεξῆς ἀποβαίνει καὶ ἀπαραίτητο ὄργανο διοικητικῶν, ἐπικοινωνιῶν καὶ δημοσίων σχέσεων, καθὼς καὶ παντοίων ἐπαγγελματικῶν ἐπιδόσεων. Κατὰ τὸν Ρουμάνο καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Bochum Cicerone Poghirc, «La première occupation effective par les Romains de territoires sur les côtes orientales de l'Adriatique se produisit en 229 av. J.-C., à la suite des troubles provoqués par les Illyriens dans la libre circulation commerciale entre Rome et la Grèce. Les Romains établirent Lyssus comme le point-frontière méridional de l'Etat illyrien, occupèrent d'abord les îles de Issa (Lissa) et Lessina, ensuite une tranche de plus de 200 km. sur une largeur de 40 à 60 km. le long de la côte, où ils établirent des garnisons et leur administration/Polybe 11, 9-12; Appien III, 7; T. Live 29, 12 etc./»⁹². Φυσικὰ λείπει ἡ διευκρίνιση ὅτι οἱ φρουροὶ εἶναι Ἑλληνας, ἐπειδὴ οὔτε περίσσευμα δυνάμεων διαθέτει ἡ Ρώμη οὔτε κυρίως ἐπιθυμεῖ ὁποιαδήποτε πρόκληση ἢ ἐνόχληση τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ἀντίθετο μάλιστα μὲ κάθε τρόπο ἐπιδιώκει. Τὴν παράλειψη ἄλλως τε ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως ὁ Poghirc καὶ συμπληρώνει ἐσπευσμένα: «Dès leur première intervention sur le bord de l'Adriatique les Romains imposèrent aux cités grecques de participer à leur côté contre les Illyriens, ce qui exigeait une coordination des troupes et un contact linguistique régulier»⁹³. Κατὰ τὸν ἴδιο πάντοτε ἐπιστήμονα στὸν συγκεκριμένο χῶρο καὶ γενικὰ στὸν βορειοελλαδικὸ συντρέχουν ὅλοι οἱ παράγοντες ἐκλατινίσεως, τοὺς ὁποίους παραθέτει καὶ ἀναλύει. Τὰ μέσα ἐκρωμαϊσμοῦ, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφρασή του, εἶναι: α) Ὁ στρατός, β) Τὸ ἐμπόριο καὶ οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητες, γ) Ἡ ρωμαϊκὴ διοίκηση, δ) Οἱ δημόσιοι δρόμοι, ε) Ἡ ἐκχριστιάνιση τῶν Βαλκανίων. Βέβαια, προγενέστεροί του συγγραφεῖς, ὅπως οἱ Lafoscade⁹⁴, Brunialti⁹⁵, Lozovan⁹⁶, μὲ κάποιες πρόδηλες δόσεις ὑπερβολῆς ἢ ἐφεκτικὲς ἐκτιμήσεις, καθὼς καὶ

92. Poghirc, Romanisation, 16.

93. Αὐτ., 18.

94. Lafoscade, ἔ.ἄ., 100-101.

95. A. Brunialti, Le nuove provincie italiane... Torino, 1921, 19.

96. Lozovan, Byzance, 220-221.

ἀξιοθαύμαστες παρρησίες, καταργοῦν τὸ περιλάλητο «δόγμα», ποῦ τόσο ἀνασταλτικὰ ἐπηρεάσει τὴν ἐπιστήμη, γιὰ τὸ δῆθεν ἀνυποχώρητο τῆς ἐλληνικῆς πρὸ τῆς λατινικῆς, βασιζόμενο στὴν πολιτισμικὴ ὑπεροχὴ τῆς πρώτης. Ἀσφαλῶς αὐτὴ εἶναι πραγματικὴ καὶ ὁμολογουμένη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες, ὥστε νὰ διατυμπανίζεται μονότονα καὶ ἄκριτα τὸ πασίγνωστο δίστιχο τοῦ Ὁρατίου (*Graecia capta ferum victorem cepit...*) μὲ παράξενη παραγνώριση τῆς μοιραίας ἀδυναμίας ἀντιστάσεως λόγῳ μακροαίωσης ἐπίσης διάρκειας δοκιμασίας, ἡ ὁποία ἐκφράζεται συμπυκνωμένη σὰν ἀπάντηση στὸ προηγούμενο λατινικὸ «ἀξίωμα» ἀπὸ τὸν Egger: «*Mais la contre-partie de ce tableau n' est pas moins curieuse à observer, et elle est beaucoup moins connue*»⁹⁷. Σοβαρὴ δὲ ἀπίσχανση ἐπιφέρει στὸ «ἀξίωμα» καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης F. Lot⁹⁸, ὁ ὁποῖος στὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου τονίζει ὅτι τὰ αἷτια διατηρήσεως μιᾶς γλώσσας ἢ τῆς συρρικνώσεως καὶ ἐξαφανίσεώς της εἶναι πολλὰ καὶ περίπλοκα, πρὸ πάντων δὲν ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸ ἢ βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἢ γλῶσσα εἶναι φορέας.

Τὶς συμβολὲς ὄλων αὐτῶν, ποῦ προηγήθηκαν στὴν ἄρση ἐπιβλαβοῦς ἐπιστημονικὰ πλάνης καὶ στὴν προοδευτικὴ παγίωση τῆς ἀποδοχῆς δυνατότητας ἐκλατινίσεως Ἑλλήνων, ἐπισφραγίζει μὲ σαφήνεια, μέθοδο καὶ κυρίως τεκμηρίωση ὁ Roghirc ἐπισημαίνοντας στὴν Ἀλβανία —γιὰ τὴν ἀκρίβεια στὴ Βόρειο Ἡπειρο μὲ τὰ γεωγραφικὰ μέτρα τοῦ Στράβωνος— τὴν ὑπαρξὴ τοῦ λίκνου τῶν Ἑλλήνων λατινοφώνων τῆς ΝΑ Εὐρώπης, τῶν Ἀρμάνων, τῶν ὁποίων ἡ δευτέρη γλῶσσα, ἡ λατινικὴ, χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν 3ο αἰ. π.Χ. καί, πλὴν εἰδικῶν περιστάσεων καὶ παρεπομένων συνθηκῶν, συμβιώνει ἔκτοτε μὲ τὴν ἐλληνικὴ. Αὐτὸ διαπιστώνει ὁ Οὐγγρος ρωμανιστῆς-βαλκανολόγος Mathias Gyóni: «*tout porte à croire que les Vlaques doivent avoir été bilingues pendant toute leur histoire*»⁹⁹.

Ἀντίθετα στὴ Δακία ἡ διάδοση τῆς λατινικῆς ὀρίζεται στὶς ἀρχὲς τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ., συνάμα δὲ διατυπώνονται ἐπιφυλάξεις ὡς πρὸς τὸ ἐνιαῖο ἐθνολογικὸ ὑπόστρωμα καὶ ἀμφισβητεῖται ἡ συνέχεια τοῦ ἐκρωμαϊσμοῦ λόγῳ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς Δακίας ἀπὸ τὸν Αὐρηλιανὸ ἔπειτα ἀπὸ ἓνα καὶ μισὸ αἰῶνα ρωμαιοκρατίας.

Πάντως ἡ ἔναρξη ἐμφανίσεως Βλάχων (= λατινοφώνων) στὴ Δακία, ἡ κατὰ τὴν προτίμηση τῶν Ρουμάνων ἢ ἐθνογένεσός τους, λαμβάνει χώραν μὲ καθυστέρηση πέντε αἰῶνων σὲ σύγκριση μὲ ἐκείνη τῆς ἐλληνικῆς χερ-

97. Egger, ἔ.ἀ., 4.

98. F. Lot, *Les invasions barbares et le peuplement de l' Europe*, Paris, I, 1937, 224.

99. M. Gyóni, *La transhumance des Vlaques balkaniques au moyen-âge*. *Byzantinoslavica*, 12, 1951, 42.

σονήσου, ἀκριβέστερα δὲ τῆς Βορείου Ἡπείρου, καὶ ἀπλώνεται στὸν Καρπαθιοδουνάβιο χῶρο, ποὺ συμπίπτει, γενικά, μὲ τὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Δακίας. Ἐπὶ λέξει ὁ Ρουμάνος Ion Mitrea γράφει: «L'ethnogenèse du peuple roumain a eu lieu dans la région carpato-danubienne, région qui coïncide, en général, avec le territoire de l'ancienne Dacie»¹⁰⁰. Συνεπῶς φυλετικὴ σχέση μεταξύ τῶν δύο κατηγοριῶν Βλάχων ἀποκλείεται ἐντελῶς. Μολονότι δὲ καὶ στὰ δύο γεωγραφικὰ σημεῖα γίνεται δεκτὴ ἡ ἴδια γλῶσσα, ἡ λατινικὴ, ἡ ὁποία στὴ Δακία ἀπομένει μόνη, γεγονὸς ἐπιδεχόμενον ποικίλες ἐρμηνεῖες, δὲν ἀπουσιάζουν οὔτε στὸν γλωσσικὸ τομέα διαφορῆς, ἀπότοκες τῶν διαφορῶν στὸ ἐθνολογικὸ καὶ γλωσσικὸ ὑπόστρωμα. Κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸ καὶ καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἀγαπητὸ Τσοπανάκη, «οἱ διαφορῆς ὀφείλονται στὸ ὅτι στίς δύο περιοχὲς ἀφομοιώθηκαν γλωσσικὰ λαοὶ ποὺ μιλοῦσαν διαφορετικὲς γλῶσσες». Δὲν ἀφήνει δὲ ἀναπάντητους καὶ ἐκείνους, ποὺ ἐπικαλοῦνται τὶς ὁμοιότητες. Προβαίνει στὴν ἀκόλουθη ἐρμηνεία: «Ὅσες ὁμοιότητες παρουσιάζουν μεταξύ τους, ὀφείλονται στὸ ὅτι σὲ ὅλην αὐτὴν τὴν βαλκανικὴ ἔκταση εἶχε δημιουργηθῆ μία νεολατινικὴ γλῶσσα στὰ 700 καὶ περισσότερα χρόνια τῆς ρωμαϊκῆς διοίκησης»¹⁰¹.

Διαφωτιστικὲς ἐπίσης εἶναι καὶ ἐπισημάνσεις Ρουμάνων ἐπιστημόνων. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Procoronici ὑπογραμμίζει τὶς διαφορῆς μεταξύ ρουμανικῆς, μεγλετικῆς, ἀρωμουνικῆς καὶ δὲν ἐκπλήσσεται ἀπὸ βαλκανικὰ στοιχεῖα, κοινὰ καὶ στίς τρεῖς. Τὸν κοινὸ «βαλκανισμό», τὸν ὁποῖο δὲν καθορίζει μὲ σχετικὴ ἀνάλυση, δὲν ἐκλαμβάνει ὡς ἐμπόδιο πρὸς συναγωγὴ τοῦ συμπεράσματος ὅτι ἡ ρουμανικὴ παρὰ ταῦτα διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὶς κάτω τοῦ Δουνάβεως, μεγλετικὴ καὶ ἀρωμουνικὴ. Διότι στὴ δομὴ τῆς ἔχει πλῆθος στοιχείων μὴ βαλκανικῶν: «malgré le "balkanisme" commun à ceux trois dialectes, le dacoroumain diffère beaucoup, même sous ce rapport, de ceux du sud du Danube, car il a dans sa structure une foule d'éléments non-balkaniques»¹⁰².

Κατὰ τὸν Lozovan ἡ ρουμανικὴ δὲν εἶναι «βαλκανικὴ» γλῶσσα. Σὲ ἀνακοίνωσή του δὲ μὲ τίτλο «Oastique roumaine et balkanique» τονίζει τὴ διάκριση: «Ce *distinguo*, dans le titre, est nécessaire. Le roumain n'est pas une langue «balkanique»; il le sera le jour où l'on pourra classer les idiomes sémitiques d'Afrique du Nord parmi les langues ibéro-romanes ou

100. Carpica, 9, 1977, 39.

101. Α. Τσοπανάκης, Γλωσσικὰ Μακεδονίας. Ἀρχαία Μακεδονία. Συμπόσιον Θεσσαλονίκης, 1970, 351.

102. Balcania, 1, 1938, 62 μ. 1.

l' espagnol et le portugais dans une communauté linguistique maghrébine!»¹⁰³.

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας στὸ πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου Al. Graur διαχωρίζει πλήρως τὴ ρουμανικὴ ἀπὸ τὴν ἀρωμουνική. Θεωρεῖ αὐτὲς ὡς ἀνεξάρτητες ρωμανικὲς καὶ ἀπορρίπτει τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς δεύτερης ὡς διαλέκτου τῆς πρώτης¹⁰⁴.

Στὴν ἐπίκληση τῆς γλωσσολογίας καταφεύγει καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς N. Iorga, ἂν καὶ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας στὸ πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου. Ὅμως ἐξ αἰτίας τῆς ἐνεργοῦ ἀναμείξεως του στὴν πολιτικὴ, στὴν ὁποία διακρίνεται, μάλιστα διατελεῖ καὶ πρωθυπουργὸς τῆς Ρουμανίας, ἀλλὰ τελικὰ δολοφονεῖται, ἡ ἀνεύρεση τῆς ἀπόψεώς του, τῆς πλέον δηλωτικῆς τῶν πορισμάτων τῶν ἐπιστημονικῶν ἐνασχολήσεών του μὲ τὸ θέμα τῆς καταγωγῆς Ρουμάνων καὶ Ἀρμάνων, ἀποβαίνει ἐξαιρετικὰ δύσκολη. Ἐνῶ γράφει καὶ ὑποστηρίζει τὴν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου, ἀλλοῦ καλεῖ αὐτοὺς «μὴ ἐλευθερωθέντας Ρουμάνους»¹⁰⁵. Τὸν καλύτερο ἴσως ἑαυτὸ του ὡς ἐπιστήμονα παρουσιάζει συνήθως συμμετέχοντας στὶς οὐγγρορουμανικὲς ἔριδες. Ἐλάχιστα μόνις χρόνια πρὸ τοῦ θανάτου του, τὸ 1938, προβαίνει στὶς ἀληθέστερες διαπιστώσεις. Ἀποκλείει τὴν προέλευση τῶν Ρουμάνων ἀπὸ τὸν βαλκανικὸ χῶρο, διότι ἡ ρουμανικὴ γλῶσσα δὲν ἔχει οὔτε τοὺς τύπους τῆς ἀρωμουνικῆς οὔτε τὰ ἑλληνικὰ δάνειά της οὔτε τὰ ἀνάμεικτα μὲ τὴ σλαβικὴ στοιχεῖα, ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν ἱστορικὴ: «En fait de linguistique, ce que les savants de cabinet oublient c'est que, si la population roumaine, dès le début si nombreuse sur la rive gauche du Danube, serait venus d'un «Balkan» qu'on ne pourrait pas définir, on ne s'expliquerait pourquoi elle n'a ni les formes du dialecte «aroumain» de Macédoine, ni les emprunts au vocabulaire grec, ni le mélange, si particulier, avec le slave que présente le dialecte istrien»¹⁰⁶.

Οἱ διαφορὲς Ρουμάνων καὶ Ἀρμάνων ἐκτείνονται εὐδιάκριτα καὶ στὸν χαρακτήρα, στὶς ποικίλες ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, ἐπιχειρηματικὲς, κυρίως ἐμπορικὲς, ναυτιλιακὲς, ἐν γένει ἐργασιακὲς, ἀλλὰ καὶ στὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, στὸν πολιτισμὸ. Ὁ Γ. Μόδης, γνώστης τοῦ θέματος καὶ συγγραφέας σειρᾶς βιβλίων, παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: «Οἱ Ρουμάνοι, κατ' ἐξοχὴν γεωργοί, σπάταλοι καὶ ἔκλυτοι, οἱ Κουτσόβλαχοι, κατ' ἐξοχὴν μὴ γεωργοί, λιτοδίαιτοι, αὐστηροί. Ὅσοι Κουτσόβλαχοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἀπὸ διακόσια καὶ τριακόσια χρόνια σὲ ρουμανικὰ μέρη, ποτὲ δὲν ἐθεώρησαν τὸν

103. VIe Congrès International de Sciences Onomastiques. München, 1961, 225 σημ. 1.

104. Al. Graur, Studii de lingvistică generală. [București], 1960, 310-311.

105. Κεραμόπουλλος, Τὶ εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, 52-53, ὅπου προσεκτικὸς σχολιασμὸς.

106. N. Iorga, L' origine et la patrie première des Roumains (réponse à une agression). Bucarest, 1938, 3.

ἐαυτοὺς ἓνα ἢ ἀδελφὸ μὲ τοὺς Ρουμάνους καὶ ποτὲ δὲν τὸν λογάριαν ξένο στὸν Ἑλληνισμό»¹⁰⁷. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Capidan στὸ τελευταῖο συνθετικὸ σύγγραμμα μὲ θέμα τοὺς Βλάχους, τοὺς Κουτσοβλάχους, Ἀρμάνους, τοὺς ὁποίους αὐτὸς ἀποκαλεῖ Μακεδο-Ρουμάνους παρὰ τὸ ἀδόκιμο τοῦ ὄρου κατὰ τὸν Petar Skok¹⁰⁸, γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: Κατ' ἀντίθεση πρὸς τοὺς Ρουμάνους, οἱ Ἀρμάνοι ἐλάχιστα ἀσκοῦν τὸ γεωργικὸ ἐπάγγελμα, ἐνῶ εἶναι ἔξοχοι κτηνοτρόφοι, ἀσύγκριτοι ἔμποροι καὶ πολὺ ἐπιδέξιοι τεχνῖτες. Ἐν συνεχείᾳ προσθέτει ὅτι μετὰ τοὺς Ἑλληνας οἱ Ἀρμάνοι «εἶναι αὐτοί, ποὺ συνέδεσαν τὸ νότιο τῆς χερσονήσου καὶ τῆς Ἀλβανίας μὲ τὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς, ὅπως Βελιγράδι, Νίσσα, Κραγιούζεβατς, Σόφια, Σέρρες, Ἀδριανούπολη, Φιλιππούπολη κλπ. Αὐτοὶ ἐπίσης ἔχουν ἐπεκτείνει τὸ ἐμπόριό τους πέρα τῆς Βαλκανικῆς, ἀρχικὰ στὰ λιμάνια τῆς Μεσογείου, κατόπιν στὴν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ Εὐρώπη, διατηρώντας σχέσεις με τὴ Μόσχα, Λεμβέργη, Λειψία, Βιέννη, Βουδαπέστη, Βουκουρέστι, Ἰάσι». Ὡς κορωνίδα καταγράφει καὶ τὸ πράγματι ἐκπληκτικὸ: «συνήθως συνέχεαν αὐτοὺς μὲ τοὺς Ἑλληνας»¹⁰⁹. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς δὲν ἀγνοεῖ τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ σπεύδει στὴν ἀπόκρυψή της. Διότι γιὰ τὸν ρουμανικὸ λαὸ Κουτσόβλαχος σημαίνει Ἑλληνας¹¹⁰. Ἐξ ἄλλου Ἑλληνας θεωροῦνται ἀπὸ Γάλλους, Γερμανούς, Οὐγγρους, Ρώσους καὶ ἄλλους¹¹¹, ποὺ ἀγόραζαν τὰ ἐμπορεύματά τους. Ἑλληνας ἄλλως τε αὐτοαποκαλοῦνται ἢ Γραικοβλαχοί¹¹². Ἄν καὶ στεριανοί, οἱ ἐπιδόσεις τους στὴ ναυτιλία ἐντυπωσιάζουν, συνάμα δὲ ὑποδηλώνουν καὶ τὴν ἑλληνικότητά τους. Ἐνδείξεις σοβαρῆς ἀποτελοῦν καὶ τὰ ὀνόματα, ποὺ δίνουν στὰ πλοῖα τους, ὅπως π.χ. «Ἀργώ»! Τὴν ἑλληνικότητα τῶν βλάχικων ἐθίμων διαπιστώνουν καὶ οἱ Ἀγγλοὶ Wace καὶ Thompson καὶ ἀναγκάζουν τὸν Iorga νὰ ἐρωτᾷ: «Ces coutumes sont-elles vraiment les mêmes que celles des Grecs (p. 100)?»¹¹³

107. Γ.Χ. Μόδης, Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ Μακεδόνες Ἀρχηγοί. Θεσσαλονίκη, 1950, 125.

108. Βλ. RIEB, 1-2, 1934-1935, 330, ὅπου ἀπορρίπτει τὸν ὄρο Macédo-roumain.

109. Th. Capidan, Les Macédo-roumains. Bucarest, 1943, 101, 126, 134.

110. Βλ. P. Năsturel, Koutsovalaque. Recherche étymologique. Etudes Roumaines et Aroumaines. Paris, 1990, 91 σημ. 16, ὅπου παραπομπὴ C.C. Giurescu, Istoria Bucureștilor, București, 1979, 220. Γιὰ τὸν P. Năsturel, ὁ ὁποῖος ὄνειρεύεται Ρουμάνους ἕως καὶ τὴν Κρήτη, ἐφ' ὅσον ἀπαντᾷ ἐπώνυμο Βλάχος, βλ. ἐφημ. Ἡ Ἀβδέλλα, 27.6.1987, 3.

111. Tr. Stoianovich, Ὁ κατακτητὴς ὀρθόδοξος Βαλκάνιος ἔμπορος. Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ιε' -ιθ' αἰ. «Μέλισσα», 1979, 328-329.

112. Γ. Λάιος, Σίμων Σίνας. Ἐν Ἀθήναις, 1972, 59.

113. Alan J.B. Wace-Maurice S. Thompson, Οἱ νομάδες τῶν Βαλκανίων. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρι-

Οἱ Κουτσόβλαχοι, πρὸ πάντων αὐτοὶ τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας, δηλώνουν τὴν ἐλληνικότητά τους καὶ σὲ δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα. Ὁ Iorga σὲ ἄρθρο ἐπιγραφόμενο Note Polone ἀνθολογεῖ παραδείγματα, ποὺ συγκινοῦν γιὰ τὴν ἀφοσίωση στὴν πατρίδα, στὸν Ἑλληνισμό, ὅπως τὰ ἐπόμενα: «Honoratus Constantinus Tuszynski, *Graecus*, vinopola, de civitate Moscopolis, ...1780». «Honoratus Demetrius Wretowski, *Graecus*, vinopola, de civitate Moscopolis... 1780». «Honoratus Georgius Dymso Zupanski, *Graecus*, vinopola, de civitate Moscopolis...». «Honoratus Michael Dziemowski... de civitate Moscopolis oriudus, *Graecus*... 1788»¹¹⁴.

Πάντοτε ἀνθίστανται σὲ ὁποιαδήποτε προσπάθεια ἀποκοπῆς ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό καὶ ταυτίσεώς τους μὲ τὸν Ρουμανισμό, ὅπως ἐπιχειρήθηκε στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα ἀπὸ τὴ Λατινίζουσα Σχολὴ τῆς Τρανσυλβανίας. Ἐλάχιστοι παρασύρθηκαν. Κατὰ δὲ τὸν Ρουμάνο ἀκαδημαϊκὸ I. Coteanu¹¹⁵ ποτὲ δὲν αἰσθάνθηκαν ὅτι ἀνήκουν στὸν ἴδιο μὲ τοὺς Ρουμάνους λαό. Πανόμοιες εἶναι οἱ διαπιστώσεις καὶ Ἑλλήνων ἐπιστημόνων. Κατὰ πρῶτον ὁ ὁμολουμένως μεγαλύτερος ἀρχαιοδίφης Σπυρίδων Λάμπρος, Βλάχος ἀπὸ τοὺς Καλαρρύτες τῆς Ἠπείρου, καθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τοὺς συνιδρυτὲς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός, τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας κ.ἄ., ἐρευνώντας ἀρχεῖα τοῦ Ἐξωτερικοῦ συνάγει τὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα: «Κατὰ ταῦτα καὶ οἱ Κουτσόβλαχοι συναπετέλουν μέλος τῆς ἐλληνικῆς οἰκογενείας ἀδιαίρετον ἔν τε ταῖς πατρίσι καὶ ἔν τῇ ξένη»¹¹⁶. Συγκινητικὰ εἶναι καὶ ὅσα θησαυρίζει σὲ πρόσφατο δημοσίευμα ὁ καθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἰ. Παπαδριανός: «Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ γλώσσα ποὺ μιλοῦσαν, οἱ Κουτσόβλαχοι ἀπόδημοι ἔδειξαν μὲ τὶς πράξεις ὅτι ἡ ἐθνικὴ τους συνείδηση ἦταν ἐλληνικὴ καὶ μάλιστα ἔντονη. Ἔτσι τοὺς βλέπουμε νὰ ὑπερηφανεύονται γιὰ τὴν ἐλληνικὴ τους καταγωγή, νὰ ἀναφέρονται συχνὰ στὸ ἔνδοξο ἐλληνικὸ παρελθὸν καὶ νὰ μνημονεύουν

κάλων. Θεσσαλονίκη, 1989, 99-100. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἱστορία τοῦ Βλάχικου Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ, Ἀθήνα, 1989. Δεύτερη ἀνατύπωση ἀπὸ Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1989. Τοῦ αὐτοῦ, Βαλκάνια καὶ Βλάχοι, 334 σημ. 1, ὅπου ἄφθονη βιβλιογραφία. Βλ. Α. Lazarou, La singularité des Aroumains dans leur poésie populaire. Athènes, 1989. Ἐπίσης Balkan Studies, 28, 2, 1987, 373-389. Beiträge zur sprachlichen, literarischen und kulturellen Vielfalt in den Philologien. Festschrift für Rupprecht Rohr zum 70. Geburtstag... Franz Steiner Verlag Stuttgart, 1992, 64.

114. Βλ. Balcania, 1, 1938, 233-234, ὅπου σχετικὴ βιβλιογραφία.

115. Βλ. Limba Română, 8, 1959, 9-10.

116. Σπ. Λάμπρος, Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρία καὶ Αὐστρία μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐν Ἀθήναις, 1912, 32. Βλ. καὶ Π. Δ. Τζιόβας, Ἡπειρωτικὰ Σύμμεικτα. Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, 31, 1981, 584.

τὰ μεγάλα ὀνόματα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας (Ὅμηρο, Ἀριστοτέλη, Θερμοπύλες κ.ἄ.) καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (Ἰωάννη Χρυσόστομο, Γρηγόριο τὸν Ναζιανζηνὸ κ.ἄ.). Ἐπίσης βοηθοῦν ποικιλότροπα τοὺς ἀγῶνες ποὺ διεξῆγαν οἱ Ἕλληνες, γιὰ νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, καὶ παρακολουθοῦν μὲ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον καθετὶ ποὺ συμβαίνει στὴν Ἑλλάδα». Προσθέτει δὲ στὴ σημείωση: «Ἀκόμη καὶ τὰ καταστήματά τους οἱ Κουτσόβλαχοι ἀπόδημοι τὰ κοσμοῦσαν μὲ φωτογραφίες προσωπικοτήτων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας...»¹¹⁷. Αὐτὲς τὶς ἀλήθειες ἐπισημαίνουν πολλοὶ περιηγητὲς ἢ ἐπιστήμονες ἄλλων χωρῶν, ὅπως ὁ Edmond Bouchié de Belle¹¹⁸, ὁ James Henry Skene¹¹⁹ κ.ἄ.¹²⁰. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ σκιαγράφηση τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας, συγκεκριμένα τοῦ Ἑλβασάν ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Σορβόνης Victor Bégard, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα: «...Ἡ βλάχικη συνοικία τοῦ Ἑλβασάν, ὅπως καὶ ἡ ἄλλη τοῦ Πεκίνι, σημειώνει καὶ αὐτὴ ἕναν σταθμὸ στὸ μεγάλο ἐμπορικὸ δρόμο τῶν Βλάχων ἀπὸ τὴν Πίνδο στὸ Δυρράχιο. Οἱ Βλάχοι αὐτοὶ ἔχουν τὴ δική τους ἐκκλησία, τὴ δική τους γλώσσα καὶ τὰ δικά τους σχολεῖα... Καὶ στὰ δύο τους σχολεῖα, ἀρρένων καὶ θηλέων, ἡ διδασκαλία γίνεται στὰ Ἑλληνικά... Ἑλληνικὸς ὁ κλῆρος τους, ἑλληνικὴ καὶ ἡ λειτουργία. Οἱ ἴδιοι μιλᾶνε Βλάχικα στὴ συνοικία τους καὶ Ἑλληνικά στὸ παζάρι... Καὶ αὐτοὶ ἐπίσης στέλνουν σπουδαστὲς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας. Κοντολογίς ἔχουν ἑλληνικὴ συνείδηση καὶ δηλώνουν Ἕλληνες...»¹²¹.

Προσφυέστατα ὁ Σύλλογος Μεγαλολιβαδιωτῶν Πάικου στὸ λιτὸ ἀλλὰ ἐμπνευσμένο φιλοτεχνημένο Ἡμερολόγιο 1994 μὲ τὴν ἔγχρωμη φωτογραφία τοῦ χορευτικοῦ συγκροτήματός του, κοριτσιῶν καὶ ἀγοριῶν, ἀληθινὰ χαριτωμένων καὶ παλληκαριῶν ἀντίστοιχα, μὲ τὶς πανέμορφες τοπικὲς στολές, πρὸ τοῦ Λευκοῦ Πύργου τῆς Θεσσαλονίκης, ἀναδημοσιεύει τὸ κείμενο τοῦ Bégard ὑπὸ τύπον προφανῶς «πιστεύω» καὶ ὄχι συνήθους ἐπεξηγήσεως εἰκόνας, λεζάντας. Ταυτόχρονα ἡ περικοπὴ ἐπέχει καὶ θέση ἀπαντήσεως στὸν καταγόμενο ἀπὸ τὰ Μεγάλα Λιβάδια Vasile Barba κα-

117. Ἰ. Ἀ. Παπαδριανός, Οἱ Ἕλληνες πάροικοι τοῦ Σεμλίνου. IMXA-210. Θεσσαλονίκη, 1988, 32.

118. E. Bouchié de Belle, *La Macédoine et les Macédoniens*, Paris, 1922, 129.

119. J.H. Skene, *The Frontier Lands of the Christian and the Turk: Travels in the Regions of the Lowes Danube in 1850 and 1851*. I. London, 1853, 119.

120. Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου, Συμβολὴ στὴν ἱστορία τεσσάρων ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Αὐστροουγγαρίας (Zemun, Novi Sad, Orsova, Temesvar). Δωδώνη, 9, 1980, 323-374.

121. V. Bégard, *Τουρκία καὶ Ἑλληνισμός*. Μετάφρ. Μ. Λυκούδης. Εἰσ.-Σχ. Θ. Πυλαρινός. [Ἀθήνα], 1987, 102-103.

τάλοιπο προπολεμικῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας καὶ σημερινὸ στὴ Γερμανία πρωτεργάτη ἀναζωπυρήσεως Βλαχικοῦ ζητήματος, μειονοτικοῦ. Καλύτερο ἐγερτήριο συνειδήσεως γιὰ ἀρνησίπατρι δὲν δόθηκε ἄλλοτε. Ἀρκεῖ ὁ ὑπαινιγμός, ὥστε νὰ τηρεῖται καὶ τὸ γνωστὸ περίπαιγμα: Ὁ Βλάχος μὲ τὸ νόημα... Ἄν δὲν ἀντιλαμβάνεται τὸ μήνυμα τῶν νέων τῆς γενέτειρας τῶν προγόνων του, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι διόλου Βλάχος ἀλλὰ ἀγνώστου ἐθνικότητος ἢ νεότευκτος, λόγω γάμου, Γερμανός, ἀπηνῆς πολέμιος τῆς πρώτης πατρίδας του.

Ὁπωσδήποτε θαυμαστότερη καὶ τολμηρότερη ἀντίσταση στὶς πιέσεις Ρουμάνων-Ἀλβανῶν-Τούρκων γιὰ ἀπάρνηση τοῦ ἐθνισμοῦ τους, τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπὸ ἐκείνη τῶν Βλάχων τῶν Τιράνων σπανίζει. Σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα ἀρχειακῶν ἐρευνῶν τῆς καθηγήτριας τοῦ πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερίας Νικολαΐδου, τὸ 1905, παραμονές τῆς διαβόητης Ἀπογραφῆς, «Οἱ βλαχόφωνοι τῶν Τιράνων, πιστοὶ στὴν ἑλληνικὴ ἰδέα, μὲ σθένος ἀπάντησαν ὅτι τίποτε τὸ κοινὸ δὲ συνέδεε τὴ Ρουμανία μ' αὐτούς, οἵτινες στερωῶς ἐχόμενοι τῶν πατρῶων, δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι σκάνδαλα καὶ ζιζάνια καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις αὐτοῦ περὶ ἰδρύσεως σχολῆς μὲ πολλὰς γλώσσας, καὶ Ἐκκλησίας μεγαλοπρεποῦς καὶ προστασίας ἰσχυρᾶς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ρουμανίας, σκοπούσης, ὡς εἶπε, νὰ συστήσῃ καὶ Προξενεῖον ἐν Δυρραχίῳ, δὲν δύνανται νὰ μειώσωσι τὴν ἀπεριόριστον ἀγάπην των πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Πρόσθεσαν ἐπίσης πὼς κάθε ἀπόπειρα δελεασμοῦ τους μὲ χρήματα ἢ ἄλλα μέσα θὰ ναυαγοῦσε, ὅπως εἶχε γίνει στὸ παρελθόν. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ βία ἂν χρησιμοποιόταν ἀπὸ τοὺς βέηδες τῆς περιοχῆς, ὅπως εἶχε γίνει πρὶν πέντε χρόνια, ὕστερα ἀπὸ συμφωνία τῶν βέηδων μὲ τὴ ρουμανικὴ κυβέρνησι, δὲ θὰ ἀπέδιδε»¹²².

Ἀντίθετα θέμα συνδέσεως ἢ ὁποιασδήποτε μορφῆς σχέσεως μὲ τὴν Ἑλλάδα δὲν τίθεται. Διότι ἀπλούστατα οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας ἀποτελοῦν τμῆμα ἑλληνικόν, ἀδιάσπαστο, ἀδιαίρετο, ἀδιάκριτο σὲ τέτοιο βαθμό, ὥστε ὁ Γάλλος ἱστορικός καὶ δημοσιογράφος, πολεμικὸς ἀνταποκριτὴς τῆς παρισινῆς ἑφημερίδας «Χρόνος» (Temps) κατὰ τὴ διάρκεια τῶν βαλκανικῶν πολέμων, René Rivaux, διασχίζοντας τὴν ἐνιαία τότε Ἠπειρο ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο μὲ συνοδὸ μάλιστα Βλάχο, μόλις στὸ Μέτσοβο, ὅπως

122. Ἐ. Ἰ. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνησι στὶς μητροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰῶνα. Ἐκδόσεις IMIAX, Ἰωάννινα, 1978, 212. Γιὰ τὴν ὑπέροχη πατριωτικὴ-ἑλληνικὴ συμπεριφορὰ τῶν Βλάχων κατὰ τὸ διάστημα τῆς τρομοκρατίας ἐξ αἰτίας τῆς Ἀπογραφῆς βλ. Almaz [Μαζαράκης-Αἰνιάν], Αἱ ἱστορικαὶ περιπέτειαι τῆς Μακεδονίας. Ἀθήνησι, 1912, 98-99. Δ. Γιαραλῆ-Παπαδοπούλου, Ἡ ἀπογραφή τοῦ Χιλμῆ πασᾶ στὴν Ἠπειρο (1905). Δωδώνη, 7, 1978, 122 καὶ 136 σημ. 3. Ἐπίσης, La Grèce par Homolle..., Paris, 1908, 179.

ὁ ἴδιος ἀφηγεῖται, αἰσθάνεται τὴν ὕπαρξη Βλάχων: «Ἡ πόλις προσέφερε στὴν περιέργειά μου πρόσθετο ἐνδιαφέρον. Ἐδῶ θὰ συναντοῦσα ἐπιτέλους τοὺς ὀνομαστοὺς Κουτσοβλάχους, τῶν ὁποίων εἶχα ἀναζητήσει τὰ ἴχνη σὲ ὅλη τὴν ἠπειρωτικὴ ἀκτὴ, ὅπου δὲν ξέρω ποιὸς μὲ εἶχε διαβεβαιώσει γιὰ τὴν παρουσία τους.

Ὁ πρῶτος Κουτσόβλαχος, πού συνάντησα, δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κώστα, τὸ λεβέντη, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ πέρασμά μας ἀπὸ τὸ Βουτονόσι, ἐπειδὴ οἱ χωρικοὶ στὴν ἀπέναντι μεριά πυροβολοῦσαν πρὸς τιμὴν μας, δανείσθηκε τὸ ὄπλο τοῦ συνοδοῦ χωροφύλακα καὶ ἄδειασε στὸν ἀέρα ὅλα τὰ φυσέκια τοῦ καταστήματος φωνάζοντας «ζήτω ἡ Ἑλλάδα». Μὲ ἐξαίρεση τὸ ἐλληνοβλαχικὸ ἰδίωμά του, δὲν θὰ μπορούσα νὰ πῶ ὅτι ἦταν διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἠπειρωτὲς συντρόφους του». Παραθέτει δὲ καὶ τὴν ἐπιγραμματικὴ φράση: «Πραγματικά, δὲν μπορούσα νὰ διακρίνω Ἑλληνες καὶ Κουτσοβλάχους»¹²³.

Ἐξ ἴσου Ἑλληνες ἐκλαμβάνουν τοὺς Βλάχους τῆς Ἀλβανίας καὶ Ἰταλοὶ διάσημοι δημοσιογράφοι, οἱ ὁποῖοι τολμοῦν νὰ γράφουν τὴν ἀλήθεια αὐτούσια καὶ νὰ μὴ ὑποτάσσονται στὰ σκόπιμα κελεύσματα τῶν ἐκάστοτε ἰθύνόντων τὴν ἰταλικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ. Ἀναμφίβολα ὁ Canini γράφοντας γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ στὶς βορειότερες περιοχές, περὶ τὸ Δυρράχιο, τὸ 1879, δὲν διακρίνει τοὺς Βλάχους¹²⁴, τοὺς ὁποίους ὁ Bégard μὲ τὰ εἰδικὰ ἐθνολογικὰ ἐνδιαφέροντά του, μίᾳ σχεδὸν δεκαετία μετέπειτα, ἐπισημαίνει, ἀλλὰ συνάμα σκιαγραφεῖ ὡς Ἑλληνες. Τρεῖς δὲ δεκαετίες περίπου μετὰ τὸν Canini ὁ ἄλλος ἄξιος ἐκπρόσωπος τῆς τετάρτης ἐξουσίας, τοῦ Τύπου, στὴν Ἰταλία, ὁ Luc. Maggini δὲν καταχωρίζει στὰ δημοσιεύματα ἀπόψεις γιὰ διαφορετικὸ λαό, Βλάχικο, παρὰ μόνον ἐλληνικό¹²⁵, τοῦ ὁποίου μέρος εἶναι οἱ Βλάχοι. Ὅμως μὲ σπάνια εὐτολμία καὶ ἐλευθεροφροσύνη καταγγέλλει τὴν πολιτικὴ ἡγεσία τῆς πατρίδας του, ἐπειδὴ κατὰ παράβαση κάθε ἔννοιας δικαίου μηχανεύεται τὸν διαμελισμὸ τῆς Ἠπείρου καὶ τὴν παραχώρηση τοῦ βορείου τμήματος σὲ κράτος πραξικοπηματικὰ ἰδρυόμενο καὶ ἐσπευσμένα ἀναγνωριζόμενο, ὅπως στὶς ἡμέρες μας βυρσοδομεῖται τὸ Σκοπιανό, μολονότι τὸ 1913 ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχει θυσιάσει ἀληθινὰ προπύργιά του, Μοναστήρι, Κρούσο-

123. René Riaux, Δυστυχισμένη Βόρειος Ἠπειρος. Πρόλογος-Σχόλια-Χρονικὸ Ἀχ. Γ. Λαζάρου. Μετάφραση Ἀγόρω-Ἐλισάβετ Ἀχ. Λαζάρου. Ἀθήνα [1988], 160-161.

124. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ἀργότερα. Βλ. M.A. Canini, Lettere al giornale «L'Adriatico» sulla questione balcanica con una appendice sull'Epīro e sull'Albania. II Editione. Venezia, 1886.

125. Riaux, ἔ.α., 10-11. Βλ. καὶ Ν.Κ. Παπαδόπουλος, Ἡ Δρόπολις τῆς Βορείου Ἠπείρου κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν (1430-1913). Ἐν Ἀθήναις, 1976, 137.

βο¹²⁶ κ.ἄ., ὅπου οἱ Βλάχοι σύμφωνα μέ τήν Ἀπογραφή τοῦ 1948 ἀνέρχονται σέ 102.947!¹²⁷

Ἐπίσης ὁ χρόνος¹²⁸ ἰδρύσεως τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους, 28ης Νοεμβρίου 1912, δηλαδή πρό τῆς λήξεως τῶν βαλκανικῶν πολέμων, ἀποκαλύπτει τὰ σχέδια καί τίς ἐπιδιώξεις τοῦ τότε Ἰταλοῦ πρωθυπουργοῦ Τζιολίτι (Giolitti, 1842-1928), ὁ ὁποῖος προβαίνει στήν ἐγκληματική ἐνέργεια ἀποκοπῆς τῆς Βορείου Ἡπείρου ἀπό τόν Ἑλληνισμό, παρά τήν παραδοχή τῆς ἐλληνικότητάς της, τήν ὁποία μάλιστα μέ ἀχαρακτήριστη ἰταμότητα ὁμολογεῖ στόν Ἑλληνα πρεσβευτή στή Ρώμη Κακλαμάνο: «Ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ Βόρειος Ἡπειρος εἶναι Ἑλληνική, τὰ δικαιώματα ὅμως ἐνὸς μικροῦ λαοῦ, ὅπως τῆς Ἑλλάδος, δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπερισχύσῃ τῶν συμφερόντων μιᾶς μεγάλης δυνάμεως, ὅπως τῆς Ἰταλίας»¹²⁹. Πρέπουσα καί κατευναστική ἀλλά βαθύτατα ἐπώδυνη ἀπάντηση συνιστᾷ ἡ ὑπόμνηση ὅτι δέν ἐκπροσωπεῖ μεγάλη δύναμη ἀφαιρώντας τή «γερμανική» Λομβαρδία, ἡ ὁποία ἀρχίζει νά βρυχᾶται καί τήν ὁμολογουμένως Μεγάλη Ἑλλάδα!

Πάντως, ἐπειδή πάντοτε χρειάζεται κάποιο πρόσχημα, ἡ Ἰταλία προβάλλει τήν ὑπαρξη στόν βορειοηπειρωτικό χῶρο Βλάχων, τῶν ὁποίων ἡ καταγωγή εἶναι δῆθεν ἰταλική. Προέλευση δέ τῶν Βλάχων ἀπό τήν Ἰταλία πρῶτος εἰκάζει ὁ Βυζαντινὸς χρονογράφος Κίνναμος βασιζόμενος προφανῶς στή γλωσσική συγγένεια: «Λέοντα δέ τινα Βατάτζην ἐπὶ κλησιν ἐτέρωθεν στρατεύμα ἐπαγόμενον ἄλλοτε συχνόν καί δῆ καί Βλάχων πολὺν ὄμιλον, οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἀποικοὶ πάλαι εἶναι λέγονται, ἐκ τῶν πρὸς τῷ Εὐξείνῳ καλουμένῳ Πόντῳ χωρίων ἐμβαλεῖν ἐκέλευεν εἰς τὴν Οὐνικήν, ὥστε οὐδεὶς οὐδέποτε τοῦ παντός αἰῶνος ἐπέδραμε τούτοις...»¹³⁰. Ἡ καταγωγή τῶν Βλάχων, πού στρατολογήθηκαν ἀπὸ τόν Λέοντα Βατάτζην, ἔχει ἀπασχολήσει πολλούς. Ἀπὸ μερίδα εἰδικῶν, ὅπως οἱ Tomashek, Pič, Onciul, Zlatarski κ.ἄ., ὑποστηρίζεται ὅτι ἦσαν λατινόφωνοι τῆς πέρα τοῦ Δουνάβεως Δακίας. Ἀπὸ ἰσάξια μερίδα ἐπιστημόνων, ὅπως οἱ Engel, Roessler, Hasdeu, Jung, Tamás, Bănescu, Moravcsik, Năsturel ἀντι-

126. Ἀγόρω-Ἐλισάβετ Α. Λαζάρου, Ἀλέξανδρος Σβῶλος καί Βορειοελλαδικὸς Ἑλληνισμός. Παρνασσός, 35, 1993, 350 σημ. 2.

127. Μ.Γ. Τρίτος. Ἡ σημερινή κατάσταση τῶν Βλαχοφώνων τῆς Βορείου Ἡπείρου καί τῶν Σκοπίων. Παρνασσός, 35, 1993, 393 σημ. 11. Ἀγόρω (Ρίτα)-Ἐλισάβετ Λαζάρου, Ἀχιλλεὺς Λαζάρου, Ἐθνικά καί μειονοτικά θέματα. Ἐκδόσεις Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ Ἐθνικά θέματα. Ἀθήνα, 1993, 66-67.

128. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Οἱ βαλκανικοὶ λαοί... Ἰωάννινα, 1978, 204.

129. Βλ. Ἰ. Βογᾶς, Ἡ θέσις τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ζητήματος. Ἐν Ἀθήναις, 1970, 7.

130. VI, 260, 1, 8-12. Πβ. Λαζάρου, Ἡ Ἀρωμουνική, 1976, 102-103, ὅπου καί ἡ βιβλιογραφική τεκμηρίωση τῶν σχολιαστῶν τοῦ χωρίου τοῦ Κιννάμου.

προτείνεται στρατολόγηση ἀπὸ τὶς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως περιοχῆς καὶ ἀκριβέστερα ἀπὸ τὸ Παρίστριο. Ὁ Stănescu φρονεῖ ὅτι ἐνδέχεται νὰ προέρχονται τόσο ἀπὸ τὸν ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως χῶρο ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ἐκεῖθεν. Ἡ ὅλη διερεύνηση καὶ ἐπιστημονικὴ ἀντιπαράθεση δὲν κατέτεινε στὴν ἀπόδειξη τῆς ἰταλικῆς ἢ μὴ καταγωγῆς. Ὁ Κίνναμος ἄλλως τε ἀναφέρει τὴν πρώτη ὡς φήμη. Ἐξ ἄλλου τὸ ἰταλικὸ στοιχεῖο ἐλάχιστα ἔχει συμβάλλει στὴν ἀποίκηση τῆς Δακίας. Διότι ἡ οἰκονομικὴ παρακμὴ καὶ ἡ λειψανδρία τῆς Ἰταλίας, οἱ ὁποῖες ἐκδηλώνονται ἀνησυχητικὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Φλαβίων ἀναγκάζουν τὸν Τραϊανὸ στὴ λήψη σειρᾶς μέτρων καὶ πρὸ πάντων στὴν ἀπαγόρευση τῆς μεταναστεύσεως ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Δεύτερος, πού ἀναφέρει προέλευση Βλάχων ἀπὸ τὴν Ἰταλία, εἶναι μοναχὸς τοῦ Κουτλουμουσίου, Ἀνώνυμος τῶν ἐσχάτων χρόνων: «καὶ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἐλθόντων τότε σταυροφόρων, τῶν καλουμένων Κρουτζο-Βλάχων· κρουτζε γὰρ παρ' αὐτοῖς ὁ σταυρός, βλάχοι δὲ καὶ Βαλάχοι καὶ Βέλχοι οἱ Ἰταλοὶ ἐκαλοῦντο τὸν καιρὸν ἐκεῖνον· καὶ νῦν οἱ Γερμανοὶ Βέλχους καὶ Ἰταλοὺς ὀνομάζουσιν»¹³¹. Ἀβάσιμες εἶναι καὶ ἡ ἐτυμολογικὴ δοκιμὴ τοῦ ὄρου Κουτσόβλαχος καὶ ἡ προέλευση, δοθέντος ὅτι οἱ Βλάχοι πρὸ τῶν Σταυροφοριῶν ὑπάρχουν διάσπαρτοι στὸν ἐλληνικὸ χῶρο.

Ἀπὸ τοὺς συγχρόνους μας, πού ἐπιμένει «ἰταλικά» χωρὶς κανένα τεκμήριο, κανένα ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο, εἶναι ὁ Ἀλβανὸς Ekrem Vlora: «Les ancêtres des Koutso-Valaques, vivant actuellement en Albanie, sont également venus de la péninsule italique quelques deux siècles avant que la Roumanie actuelle soit colonisée par les legionnaires, artisans et bergers romains. Ils prirent possession des villes, routes et pâturages et, leur nombre grossissant, à mesure que la colonisation se prolongeait, ils se répandirent en Illyrie et en Epire, tout comme sur le littoral de l'Adriatique, grâce aux routes que les armées impériales avaient tracées jusque loin dans les Balkans. La grande affluence, au III-e siècle de notre ère, de bergers samnites, venus en Albanie pour des raisons d'ordre hydrographique et climatique, facilita l'établissement de l'élément latin dans les campagnes et les montagnes albanaises. Nous pouvons donc dire, sans crainte d'exagération, qu'au moment où la latinisation de l'actuelle Roumanie commençait à peine, celle-ci avait atteint son apogée en Albanie»¹³². Μὲ ἐξαίρεση τὸν ἐπίλογο, πού περικλείει ἀλήθεια, ἤδη στὰ προηγούμενα εἰπωμένα, τὰ ὑπόλοιπα δὲν ἀνταποκρίνονται στὰ πράγματα, δεδομένου ὅτι ἡ Ἰταλία δὲν διέθετε ἀνεξάντλητο ἔμψυχο δυναμικὸ γιὰ ἐξαγωγή, ἀποδημία, ἢ ὁποῖα ἄλλως τε μὲ

131. Αὐτ. 103 σημ. 47, ὅπου ἡ δέουσα βιβλιογραφία.

132. Vlora, Les Koutso-valaques d' Albanie, 159-160.

εἰδικὰ μέτρα ἐμποδίζεται, ὅπως μὲ τὴν ἀναφορὰ στὸν Κίνναμο τεκμηριώνεται. Ὅσο δὲ γιὰ τὸ κύμα τῶν Σαμνιτῶν βοσκῶν οἱ δυσκολίες ἀποδοχῆς γίνονται ἀνυπέρβλητες. Διότι μαζικὴ μετακίνηση πληθυσμῶν τόσο μεγάλη θα δημιουργοῦσε αἰσθητότατα δημογραφικὰ κενὰ στὴν ἰταλικὴ χερσόνησο καὶ ἀντίστοιχα προβλήματα στὴν ἑλληνικὴ, ὅποτε δὲν θὰ περνοῦσε ἀπαρατήρητη. Μεμονωμένες ἢ ὀλιγάνθρωπες μετακινήσεις μαρτυροῦνται, ἀλλὰ δὲν ἀρκοῦν γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Vloga καὶ πρὸ πάντων τῶν προφάσεων τοῦ Τζιολίτι καὶ τῆς ἐπεκτατικῆς ἰταλικῆς συγχορδίας¹³³, τῆς ὁποίας ὑψίτονος ἐμφανίζεται ὁ μαρκήσιος Ἀντώνιο ντὶ Σάν-Τζουλιάνο, ὁ τότε ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν. Ἐπομένως στὸ σύνολο ἰσχύουν οἱ ἀποδείξεις, οἱ ὁποῖες ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ μελετήματος τούτου παρατίθενται μὲ ἀκριβεῖς παραπομπές καὶ κατὰ τὶς ὁποῖες οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας εἶναι Ἑλληνας ἐκλατινισμένοι.

Ἐν τούτοις στὴ Συνδιάσκεψη τοῦ Βουκουρεστίου προσφέρονται θυσία στὸ βωμὸ τοῦ προσεταιρισμοῦ τῆς Ρουμανίας, ἡ ὁποία μισὸ περίπου αἰῶνα πρωτύτερα γιὰ λόγους πολιτικούς, τοὺς ὁποίους δημοσίως καὶ γραπτῶς παραδέχονται διακεκριμένοι Ρουμάνοι πολιτικοὶ καὶ ἐπιστήμονες, Mihail Kogalniceanu¹³⁴, G. Bratianu¹³⁵ κ.ἄ., ὁργανώνει συστηματικὴ, πολυσχιδῆ καὶ πολυδάπανη προπαγάνδα. Πραγματώνει παιδομαζώματα¹³⁶, ἀποστολές πρακτόρων, Ρουμάνων καὶ ξένων. Μεταξὺ τῶν τελευταίων συγκαταλέγεται καὶ ὁ Γερμανὸς G. Weigand, καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Λειψίας, μνημονευόμενος καὶ σὲ ἐγκυκλοπαίδειες¹³⁷ τῆς Ρουμανίας γιὰ τὶς χρηματοδοτήσεις ἀπὸ τὶς ρουμανικὲς κυβερνήσεις. Τὸν ἀποκαλύπτει ἐπίσης ὁ Bérard, ὁ ὁποῖος συγκεντρώνει ἐπιτόπιες πληροφορίες ἀπὸ τοὺς Βλάχους τοῦ Ἐλβασάν γιὰ τὴν προπαγανδιστικὴ δράση του. Στὴ Ρουμανία προγραμματίζεται καὶ διενεργεῖται συγγραφικὴ ὑποστήριξη τῆς προελεύσεως τῶν Βλάχων ἀπὸ Δακία, ὥστε νὰ δίδεται ἡ ἐντύπωση ὑπάρξεως ἀλυτρώτων Ρουμάνων! Τεχνηέντως καὶ ἐπισταμένως συντελεῖται παρερ-

133. Γ. Σ. Πλουμίδης, Ἡ ἰταλικὴ πολιτικὴ στὴ Βαλκανικὴ, στὴν Ἀλβανία-Ἠπειρο καὶ στὸ ἔργο τοῦ Antonio Baldacci. Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, 4, 1984, 206-233.

134. Βλ. Ἀ.Κ. Ἀνεστόπουλος, Μακεδονικὸς Ἀγὼν 1903-1908. Θεσσαλονίκη, 1965, 438.

135. Bratianu, ἔ.ἄ., 211-212. Βλ. καὶ Δημ. Π. Ἀνέστης, Τὸ Κουτσοβλαχικὸν Ζήτημα. Λάρισα, 1961, 25, ὅπου παρουσιάζονται ὄλοι οἱ παράγοντες τῆς δημιουργίας τοῦ ζητήματος, Ρουμανία, Ἰταλία, κλπ.

136. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Γεώργιος Ἰ. Ζολώτας καὶ ἐπισημάνσεις ἐθνικῶν θεμάτων στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο. Παρνασσός, 35, 1993, 456-457.

137. Βλ. Diaconovich III, 1246. Minerva, 963. Predescu, 916.

138. Bérard, ἔ.ἄ., 88-89. Βλ. καὶ Σπ. Λάμπρος, Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ οἰκογένεια Σίνα. Νέος Ἑλληνομνήμων, 21, 1927, 161-162.

μηνεία χωρίων Βυζαντινῶν χρονογράφων, Κεκαυμένου, Χαλκοκονδύλη¹³⁹ κ.ἄ. Ἔτσι δημιουργεῖται τεράστια ψευδογραμματεία, ἡ ὁποία ἐπηρεάζει τὴ διεθνῆ βιβλιογραφία, διότι ἐπὶ κεφαλῆς τῶν χαλκείων τίθενται ἀκαδημαϊκοὶ πολυβραβευμένοι, ὅπως ὁ Th. Caridan, ἀγνοούμενος πλέον βιβλιογραφικὰ σὲ ρουμανικὰ λεξικά καὶ εὐρείας κυκλοφορίας, ὅταν ἐπόπτες καὶ συντάκτες εἶναι ἀκραφνεῖς ἐπιστήμονες. Ἐξ ἄλλου ἤδη Ρουμάνοι ὄχι μόνον τὴν αὐτοχθονία τῶν Βλάχων ὁμολογοῦν, ἀλλὰ καὶ ἄνοδο ἀπὸ τὴ Βαλκανικὴ στὴν πέρα τοῦ Δουνάβεως χώρα ρωμανικῶν πληθυσμῶν, ποιμενικοῦ κυρίως τρόπου ζωῆς, ἀνακοινώνουν σὲ διεθνῆ συνέδρια.

Ὅμως ἡ παραχώρηση τῶν Βλάχων ὡς μειονότητας στὴ Ρουμανία κατὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1913 ἀποβαίνει γράμμα κενό, ἐπειδὴ τὰ συμφωνημένα παραβιάζονται ἐνωρὶς ἀπὸ τὰ βαλκανικὰ κράτη, πλὴν Ἑλλάδος, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἴδιοι οἱ Βλάχοι παρὰ τὶς δελεαστικὲς καὶ διατυμπανιζόμενες προνομιακὲς διασφαλίσεις μένουν ἀδιάφοροι καὶ καθιστοῦν ἀνενεργοὺς τοὺς ὄρους τῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Βουκουρεστίου. Ὅσοι Βλάχοι —ἢ συντριπτικὴ πλειοψηφία— ἀπέρριψαν τὴν κηδεμονία τῆς Ρουμανίας καὶ τὶς γενναιόδωρες χορηγίες τῆς στὴν Ἑλλάδα διασώζουν τὴν ἐλληνικότητά τους ἀλώβητη. Κατορθώνουν δὲ νὰ διαφυλάξουν αὐτὴν καὶ οἱ πλεῖστοι ἐκείνων, ποὺ ἐντάχθηκαν στὸ μειονοτικὸ πλαίσιο, μόνον σχολικῶς. Στὶς ἄλλες βαλκανικὲς χῶρες οἱ μὲν πρῶτοι στεροῦνται πλέον ἐθνικῆς ταυτότητας καὶ ὑφίστανται παντοειδεῖς δοκιμασίες. Οἱ δὲ δεύτεροι ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα αἰσθάνονται νὰ προστατεύονται, ὅποτε δὲν διαφέρουν ἀπὸ τοὺς πρῶτους. Δὲν φαίνεται δὲ νὰ εἶναι ἀμέτοχος ἡ Ρουμανία, διότι μετὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς Δοβρουτσᾶς ἀντιμετωπίζει σοβαρὸ δημογραφικὸ πρόβλημα καὶ σχεδιάζει τὴν ἐποίκησή της. Ἀφήνει, λοιπόν, τὶς ἐξελίξεις νὰ παρωθοῦν τοὺς Βλάχους σὲ μετανάστευση, γιὰ τὴν ὁποία δίδονται ὑποσχέσεις ἀνεδαφικὲς καὶ παραπλανητικὲς. Κατ' ἐξοχὴν μὲ τὴ δεύτερη μετακίνηση, ἡ ὁποία ἀφορμᾶται ἀπὸ τὴν ἐπαναπόκτηση τῆς Δοβρουτσᾶς ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους μετὰ τὸν β' παγκόσμιον πόλεμον, οἱ περιπέτειες καὶ οἱ ἀπώλειες τῶν Βλάχων καταντοῦν ἀπερίγραπτο μαρτύριο, ὅπως συνάγεται ἀπὸ ἐπιτόπιες ἔρευνες ἰατρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπικρίνουν τοὺς ἰθύνοντες τὴ Ρουμανία γιὰ τὴν ἐγκατάσταση πληθυσμῶν ὀρεινῶν προερχομένων ἀπὸ τὸ εὐκράτο ἐλληνικὸ κλίμα στοὺς ἐλώδεις τόπους τοῦ Δέλτα τοῦ Δουνάβεως. Εὐθύς δὲ ἀμέσως μὲ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστώτος

139. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἡ ἐξέγερση τῶν Λαρισαίων τὸ 1066 καὶ ἡ ἐθνολογικὴ παρερμηνεία τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ Κεκαυμένου. Θεσσαλικά Χρονικά, 11, 1976, 90-119. Ach. G. Lazarou, La révolte des Larisséens en 1066. Lyon, 1979. Extrait d' Actes de la Table Ronde La Thessalie, 21-24, Juillet 1975. Collection de la Maison de l' Orient Méditerranéen No 6. Série Archéologique 5.

γίνονται καὶ στόχος τῶν διωκτικῶν ἀρχῶν, ἐπειδὴ στὰ ρουμανικὰ σχολεῖα, στὰ ὅποια εἶχαν φοιτήσει, ἔλαβαν ρουμανικὴ μὲν ἀγωγή ἀλλὰ ἔντονα ἐθνικιστικὴ, δεδηλωμένη καὶ μὲ τὴν ἐνεργὸ δράση εὐαρίθμων στὸ καθεστῶς Antonescu. Οἱ περισσότεροὶ συλλαμβάνονται καὶ συνωθοῦνται στὶς φυλακές, ὅπου ἀρκετοὶ ἀφήνουν καὶ τὴν τελευταία πνοή τους. Ὅσοι διέφυγαν στὸ ἐξωτερικὸ, παραμένουν ἀδιόρθωτοι καὶ συνεχίζουν τὸ ἀνθελληνικὸ ἔργο ἀνακινώντας μειονοτικὴ παρελθοντολογία, ὅπως οἱ Perifan, Bacu, Papa κ.ἄ., τοὺς ὁποίους ὁ γνώστης τοῦ θέματος Ἰ. Παπαϊωάννου χαρακτηρίζει πρεπούμενα¹⁴⁰.

Οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας στὴν πλειονότητά τους ἀποστρέφουν τὸ πρόσωπο ἀπὸ τὴ Ρουμανία καὶ ἀκολουθώντας μακραίωνη παράδοση καὶ πίστη προγόνων συμπεριφέρονται καὶ δροῦν ὡς Ἕλληνες. Συντάσσονται μὲ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνες καὶ ἀγωνίζονται γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δίκαια, πού κορυφώνονται στὸν ὅροιο τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας τῆς 17ης Μαΐου 1914, τοῦ ἱστορικοῦ κειμένου τῆς Αὐτονομίας τῆς Βορείου Ἡπείρου, ἀφοῦ στὰ ἄρθρα του περιέχονται καὶ τὰ ἑξῆς: «...4) Ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Β. Ἡπείρου εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ. 5) Ἡ ὑποχρεωτικὴ γλῶσσα τῶν σχολείων τῆς εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ διδασκομένη καὶ τῆς ἀλβανικῆς προαιρετικῶς. 6) Οἱ Ἡπειρωτῆς ἔχουν δικαίωμα νὰ διατηροῦν ἰδίαν στρατιωτικὴν δύναμιν ὑπὸ ἰδίους ἀξιωματικούς, τὴν ὁποίαν ἡ ἀλβανικὴ κυβέρνησις δὲν θὰ δύναται νὰ μεταχειρισθῆ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς Β. Ἡπείρου»¹⁴¹. Χρειάζεται συνεπῶς διευκρίνιση ἢ καταγραφή τοῦ Tamás: «La minorité grecque d' Albanie soumise au même régime que la minorité roumaine,

140. Πβ. ἐφημ. Νιάγκουστη, Ἰούλιος 1987, 2ε: «...ὑπάρχει μιὰ δρᾶξ ἀχρείων καὶ ἀνιστόρητων ἀνθρώπων, βλάχων δυστυχῶς, στὸ Παρίσι, Καναδά... πού στὸ σύνολό τους, οὔτε γεννήθηκαν, ἀλλ' οὔτε καὶ ἔζησαν ποτὲ στὴν Ἑλλάδα... αὐτοὶ οἱ σύγχρονοι «γενίτσαροι», ἀπολιθώματα τοῦ παρελθόντος καὶ σκιά τοῦ ἑαυτοῦ τους σήμερα... Ἀλλὰ σ' αὐτὰ τὰ μηδενικὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ (πιθανότατα πληρωμένοι πράκτορες σκοτεινῶν συμφερόντων) ἢ ἀπάντηση ἔχει ἤδη δοθεῖ μὲ τὴν ἐπιστροφή τῶν ἠλιθίων φυλλάδων των ἢ τὸ σχίσιμό τους, χωρὶς οὔτε ἕναν συνδρομητή». Βλ. καὶ ἀποκαλυπτῆριά τους ἀπὸ τὸν δικηγόρο Μιχάλη Πίσπα. Οἱ Κουτσόβλαχοι καὶ πάλι στὸ προσκήνιο, Ἐλευθεροτυπία, 11.7.1981. 15. Ἐπίσης ἐφημ. Τρικάλων Ἡ Ἐρευνα, 24.12.1989, 25.6.1991 κ.α. τοῦ Δ.Μ. Σίκου ἀρθρογραφία κατὰ Γ. Παδιώτη, ὑπομηχανικοῦ, πού μνησκάζοντας προπολεμικὰ καὶ μεταπολεμικὰ προπαγανδιστικὰ φληναφήματα παριστάνει τὸν ἀρθρογράφο καὶ συρραφέα. Σχετικὰ βλ. σκιαγράφησή του ἀπὸ τὴν Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Πανελληνίας Ἐνώσεως Συλλόγων Βλάχων, Τρικαλινὰ Νέα, 4.1.1990, 3 καὶ 7. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Βλαχολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός, Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1990, 267-273.

141. Γ. Βηλαράς, Ἡ πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Β. Ἡπείρου. [ἄ.τ. καὶ χ. <1960>], 7-8. Βλ. καὶ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, Εὐρετήριο Συζητήσεων τοῦ Κοινοβουλίου. Μέρος Δ' (1946-1967). Τόμος 2ος. Θέματα Β (ἕως καὶ Βουλὴ 1950). Ἀθήνα, 1984, 218-235.

lutta seule pour l' application des droits des minorités»¹⁴². Στὴν «minorité grecque» πρέπει νὰ νοοῦνται καὶ οἱ Ἑλληνόβλαχοι, οἱ ὅποιοι δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ ρουμανικὲς διεκδικήσεις. Ὁ Οὔγγρος ρωμανιστῆς-βαλκανολόγος Tamás θὰ εἶχε διατυπώσει διαφορετικὰ τὴν προηγούμενη παράγραφο, ἂν ἀνέλυε τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τῶν πληθυσμῶν τοῦ ἀρτιπαγοῦς κράτους τῆς Ἀλβανίας, τὸ 1914, ἥτοι ἐπὶ συνόλου κατοίκων 820.000, 350.000 Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι μόνον μὲ τοὺς Βλάχους, Ἑλληνοβλάχους, μποροῦν νὰ ἀνέρχονται στὸ ποσοστὸ αὐτό, ὅπως δίδεται ἀπὸ τὸν πάντοτε καλὰ πληροφορημένο Κλεμανσώ¹⁴³.

Ὅσοι Βλάχοι πλανῶνται ἀπὸ τὶς μεγαλοστομίες τῶν προπαγανδιστῶν τῆς Ρουμανίας, σύντομα συνειδητοποιοῦν ὅτι ἀπουσιάζει ὁποιαδήποτε ρουμανικὴ προστασία. Οἱ δὲ ὀλιγόψυχοι, ὀλιγοστοὶ εὐτυχῶς, μεταβάλλονται σὲ ὄργανα τῶν διωκτικῶν ἀρχῶν τῆς Ἀλβανίας πρὸς ἐκφοβισμό τῶν Ἑλλήνων, κατὰ προτεραιότητα Ἑλληνοβλάχων, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴ συρρίκνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐξ ὀλοκλήρου αὐθαίρετο εἶναι τὸ συμπέρασμα τοῦ Tamás: «Ceci explique la haine que les Grecs témoignent aux Roumains, ainsi que les mesures drastiques prises par les autorités grecques à l'égard de cette minorité»¹⁴⁴. Ὅσα περὶ μίσους καὶ δραστικῶν μέτρων γράφονται, δὲν εἶναι καθόλου ἀκριβῆ καὶ συνιστοῦν συνειδητὴ παραπληροφόρηση τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης, δεδομένου ὅτι δημοσιεύονται σὲ περιοδικὸ εἰδικὸ ἐκδιδόμενο στὴ Γενεύη. Ρουμάνοι ἄλλως τε ἔγκριτοι ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ καθηγητῆς Roghice, ἀποφαίνονται περὶ τοῦ ἀντιθέτου¹⁴⁵. Ὅπωςδήποτε οἱ ἀνενημέρωτοι ἐπὶ τῆς ρουμανοουγγρικῆς διαφορᾶς ἐκπλήσσονται μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὸν Ταμάς ὡς Ρουμάνων. Οἱ Οὔγγροι ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ πατρίδα τῶν Ρουμάνων κεῖται κάτω τοῦ Δουνάβεως καὶ ὅτι στὸν χῶρο τῆς σημερινῆς Ρουμανίας εἶναι ἐπήλυδες. Βέβαια στὴν ἐπιχειρηματολογία τῶν Οὔγγρων τὸ ἔναυσμα ἔδωσαν οἱ Ρουμάνοι διεκδικώντας τοὺς Βλάχους καὶ τῆς Ἀλβανίας ὡς ἀδελφοὺς ἀλυτρώτους. Ὁ δὲ Tamás ἐπιδιώκοντας τὴν πραγ-

142. André Tamás, La Roumanie et la minorité roumaine en Albanie. Voix des Peuples. Minorité, 2, 1938, 83.

143. Πβ. Ἐμμ. Γ. Πρωτοψάλτης, Τὸ Βορειοηπειρωτικὸν Ζήτημα. Πρακτικὰ Α΄ Πανελληνίου Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου-Βόρειος Ἡπειρος-Ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός. Ἀθῆναι, 1988, 616. Ρυαυχ, ἔ.ἀ. 229.

144. Tamás, ἔ.ἀ., 83.

145. Μεταπολεμικὰ ὁ ἄλλοτε ὑπουργὸς τῆς Ρουμανίας καὶ συγγραφέας σειρᾶς βλαχολογικῶν δημοσιευμάτων C. Papanace διακρίνει τὴν ἑλληνικὴ συμπεριφορὰ σὲ σύγκριση μὲ τὰ λοιπὰ βαλκανικὰ κράτη. Βέβαια εἶναι πρόδηλη ἡ ἐξήγηση. Στὴν Ἑλλάδα ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο ἡ ἐλευθερία.

μάτωση τῆς ἐθνικῆς του σκοπιμότητας δὲν ἀναλογίζεται, ἂν ἀδικεῖται ὁ Ἑλληνισμὸς μὲ τὴν ἀπόσπαση τῶν Βλάχων.

Ἐπὶ πλέον οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας, χαρακτηρισμένοι ὡς Ρουμάνοι, γίνονται ὑποχείριοι καὶ τῶν Ἰταλῶν. Μεταξὺ 1916-1919, κατὰ τὴν ἰταλικὴν κατοχὴ τῆς ὑπόδουλης καὶ ἐλεύθερης Ἠπείρου, Ἰταλοὶ πράκτορες σκηνοθετοῦν τὴ δημιουργία αὐτόνομης περιοχῆς τῆς Πίνδου, ἐνωμένης μὲ τὴν Ἀλβανία. Παρωθώντας μερικοὺς φανατισμένους τροφίμους ρουμανικῶν σχολείων προσπαθοῦν νὰ ἐμφανίσουν τοὺς Βλάχους τῆς Κορυτσᾶς καὶ Βλαχοχωριῶν τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Πίνδου νὰ διαδηλώνουν δῆθεν καὶ νὰ πανηγυρίζουν γιὰ τὴν ἀνακήρυξη τῆς Δημοκρατίας Πίνδου, διάρκειας μιᾶς ἡμέρας! Κατὰ γενικὴ ὁμολογία διαπρέπουν στὸ θέατρο, ἀλλὰ ἡ συνεργασία μὲ τοὺς Βλάχους —ἔστω καὶ «Ρουμάνους»— ἀνέτρεψε τὸν κανόνα. Ὁ ἀντίκτυπος στὴ διεθνῆ κοινὴ γνώμη ὑπῆρξε δυσμενέστατος τόσο γιὰ τὴν Ἰταλία ὅσο καὶ γιὰ τὴν Ρουμανία. Πάντως οἱ κάτοικοι τῶν Βλαχοχωριῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα «παρήλασαν» τὰ μίσθαρνα ὄργανα, διασκέδασαν μὲ τὴν ψυχὴ τους καὶ ἐντελῶς δωρεὰν ὅσο ποτὲ ἄλλοτε. Ἡ αὐλαία ἔκλεισε ὑπὸ τὸν πάνδημο καγχασμὸ στὸ Μέτσοβο. Γιὰ τὴν τελευταία πράξη ὁ Μετσοβίτης συγγραφέας καὶ ἐκπαιδευτικὸς Γ. Πλατάρης γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: «Οἱ πανέξυπνοι ὅμως καὶ σώφρονες Μετσοβίτες κράτησαν ἀληθινὰ Ἑλληνοπρεπῆ στάση, ξέροντας πῶς ὅλα αὐτὰ ἦταν ξενοκίνητα τερτίπια, ἀνεδαφικὰ καὶ ἀδελφοκτόνα. Πότε μὲ συνειδητὴ παθητικὴ ἀντίσταση, πότε μὲ δράση, σκέψη καὶ φρονήματα Ἑλληνικά, κράτησαν τὸ Μέτσοβο ἀλώβητο ἀπὸ τὸ μίασμα τῆς Ρουμανικῆς προπαγάνδας καὶ τὸ ἀνάδειξαν προπύργιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπου ἔσπασαν τὰ μοῦτρα τους οἱ κάθε λογῆς προπαγάντες»¹⁴⁶. Ὡστόσο Ἡ Ἰταλία δὲν παραιτεῖται ἀπὸ τὰ ἄνομα σχέδια. Στὴν Ἀλβανία, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ekrem Vloga, ἐτοιμάζει τὸν διαβόητο Διαμάντη σὰν ἡγέτη ἐνὸς Πριγκιπάτου τῆς Πίνδου. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἀτυχεῖ. Διότι οἱ Βλάχοι, ἂν καὶ διώχθηκαν σκληρότατα καὶ ποικιλότροπα, λεηλατήθηκαν καὶ σύρθηκαν ὄμηροι στὴν Ἰταλία, ἀντιστάθηκαν μέχρι τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἐξουθενώσεως τοῦ ψευδοπρίγκιπα, τῶν πατρῶνων καὶ

146. Βλ. σύντομη περιγραφή καὶ τὴ σπουδαιότερη βιβλιογραφία, Ruaux, ἔ.ἀ., 237, καὶ Γ. Πλατάρης. Τὸ Σημειωματᾶρι ἐνὸς Μετσοβίτη 1871-1943, Ἀθήνα, 1972, 207 σημ. 107. Ἐπαληθεύθηκαν οἱ διαπιστώσεις τοῦ ἀρμοδίου τοῦ ρουμανικοῦ ὑπουργείου Παιδείας Lazaresco Lecanta: «...La masse de la population valaque nous a partout reniés...» (Bulletin d' Orient 1-9-1905). Ἐπίσης τοῦ Max Nordau: «Ainsi: les koutzovalaques que les Roumains voudraient faire passer pour des «irrédentés», ont si peu conscience de leur roumanisme, ont si peu le désir de faire cause commune avec les Roumains qu'ils mettent de la violence à se dire Hellènes et repoussent avec colère des tentatives roumaines de leur octroyer la langue romane».

τῶν θιασωτῶν του¹⁴⁷.

Στὴν Ἀλβανία ἐπίσημα ἡ Ρουμανία παρουσιάζεται το 1925. Ἡ δὲ πρώτη ἐνέργεια τοῦ πρώτου πρέσβεως τῆς στὰ Τίρανα —κατὰ τὸν André Tamás— εἶναι ἡ στρατολόγησι σημαντικοῦ ἀριθμοῦ Βλάχων μὲ προορισμὸ τὴν ἔνταξι στὴ ρουμανικὴ στρατιωτικὴ κατασκοπεία. Διότι μὲ τὴν κάλυψη ἀλβανικοῦ διαβατηρίου θὰ μπορούσαν νὰ πραγματοποιήσουν εὐχερέστερα ἀποστολές, τὶς ὁποῖες Ρουμάνοι, ἀκραιφνεῖς, δὲν θὰ διακινδύνευαν νὰ ἀναλάβουν¹⁴⁸. Ἡ φυγάδευσι γίνεται παράνομα, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ πρέσβυς, τὰ δὲ 80 ἀπαγόμενα Βλαχόπουλα, στὰ ὁποῖα «γιὰ λόγους εὐνοήτους» περιλαμβάνονται καὶ μερικὰ Ἀλβανόπουλα, μετὰ τὴν ἐκπαίδευσή τους στὸ Βουκουρέστι θὰ ἐπέστρεφαν σὰν «Ἀπόστολοι».

Στὰ στρατιωτικὰ ἐργαστήρια χαρτογραφίσεως τῆς Γεωγραφικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ, τοῦ Βουκουρεστίου, ὅπως ἀναφέρει ὁ Tamás, ἐτοιμάζονται χάρτες λεπτομερεῖς τῶν περιοχῶν, οἱ ὁποῖες κατοικοῦνται ἀπὸ Βλάχους τῆς Βαλκανικῆς καὶ μακρύτερα αὐτῆς. Ἐπίσης συντάσσονται κατάλογοι Βλάχων, ἀξίων τοῦ τίτλου «Οἱ καλοὶ Ρουμάνοι», διεσπαρμένων σὲ διάφορες χῶρες, οἱ ὁποῖοι σὲ πρόσφορη περίπτωσι μπορούν νὰ ὀργανωθοῦν στὴν ὑπηρεσία κατασκοπείας τοῦ Ρουμανικοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ. Δὲν ἐξαιροῦνται «οἱ καλοὶ Ρουμάνοι» τῆς Ἀλβανίας, τῶν ὁποίων τὸν τόπο προσφορᾶς καὶ ἐπιτελέσεως ἔργου κατονομάζει ὁ Tamás. Προφανέστατα αὐτοὺς ἐννοεῖ σὰν κατασκόπους καὶ καταδότες Βορειοηπειρωτῶν κατὰ τὸ διάστημα ἀγώνων γιὰ τὴν ἐπανάκτησι τῶν δικαιωμάτων τους. Πράγματι πρόκειται γιὰ θλιβερὴ μειονοψηφία, ἀπόλυτα ἐκρουμανισμένη, τῆς ὁποίας ἡ ἀπάνθρωπη καὶ ἄνανδρη συμπεριφορὰ δὲν πρέπει νὰ γενικεύεται καὶ νὰ ἀποδίδεται στὸ σύνολο τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας. Διότι καὶ αὐτοί, ὅπως καὶ οἱ Βορειοηπειρωτῆς, παρὰ τὴ θέλησή τους παραδόθηκαν δέσμοι σὰν ρουμανικὴ μειονότητα, μολονότι ἡ διαχρονικὴ δράσι καὶ ὁ τρόπος ζωῆς τους ταυτίζονται μὲ τὰ ἀντίστοιχα τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα τῶν μεγάλων πατριωτῶν καὶ ἀγωνιστῶν. Τὴν ἑλληνικότητά τους φανερώνει καὶ ἡ ἀδράνειά τους, τὴν ὁποία ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Tamás, κατὰ τὴν κατάργησι τῶν δικαιωμάτων τῆς «ρουμανικῆς» μειονότητας στὴν Ἀλβανία, σὲ σύγκρισι μὲ τοὺς Βορειοηπειρωτῆς, ποὺ ἀγωνίσθηκαν μόνοι γιὰ τὰ ἑλληνικὰ δικαιώματα, ἐνῶ οἱ Βλάχοι δὲν εἶχαν τὴν παραμικρὴ διάθεσι νὰ ἀγωνισθοῦν γιὰ ρουμανικὰ δικαιώματα.

147. Πβ. Vlora, ἔ.ἄ., 165: «Cette généreuse initiative des patriotes koutzo-valaques, soutenus par Mr. Diamandi, n' eut-hélas! -lesuccès escompté».

148. Πβ. Tamás, ἔ.ἄ. 97: «...encadrés au service d' espionnage militaire et camouflés derrière un passeport albanais pourraient exécuter les tâches que les Roumains de Roumanie ne se risquaient pas d' entreprendre».

Ὡστόσο καὶ ὁ Πατριάρχης τῆς Ρουμανίας, πλὴν τοῦ πρέσβεως, σύμφωνα μὲ ἀρθρο τῆς καθημερινῆς ἑφημερίδας τοῦ Βουκουρεστίου *Universul* τῆς 21.11.1937, παρεμβαίνει στὸ ρουμανικὸ ὑπουργεῖο παιδείας γιὰ χορήγηση ἑνὸς ἀριθμοῦ ὑποτροφιῶν σὲ Βλάχους τῆς Ἀλβανίας πρὸς φοίτηση σὲ θεολογικὰ σεμινάρια τῆς Ρουμανίας, ὅπου ἡ ἐκπαίδευση ἀποσκοπεῖ στὴν κατάρτιση ἱερέων γιὰ τὰ Βλαχοχώρια τῆς Ἀλβανίας.

Αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται καὶ στίς ἡμέρες μας. Μέτρα εὐεργετικά γιὰ τὴν ὁλότητα τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας ποτὲ δὲν λαμβάνονται καὶ συνεπῶς δὲν ἐφαρμόζονται οὔτε κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου, ὅταν ἡ Ρουμανία ὁμολογουμένως εἶχε ὅλες τὶς δυνατότητες καὶ ὅλα τὰ μέσα.

Ἄρα, εὐγλωττο εἶναι τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ρουμανίας ἐξαντλεῖται στὴν ὠμὴ ἐκμετάλλευση τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας, ἀδιαφορώντας ὁλότελα γιὰ τὶς ὅποιεσδήποτε ἐπιπτώσεις εἰς βάρος τους. Μὲ περισσὴ προσποίηση ἀνακινεῖ ζήτημα μειονοτήτων δῆθεν ρουμανικῶν στίς βαλκανικὲς χῶρες, ὅταν χρειάζεται παραπλάνηση τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης στραμμένης πρὸς τὴν οὐγγρική μειονότητα καὶ ἀντιπερισπασμὸ σὲ πιέσεις τῆς ρουμανικῆς κοινῆς γνώμης εὐαίσθητης γιὰ τὴν τύχη τῆς Βεσσαραβίας καὶ ρουμανικῶν περιοχῶν ἐγκλωβισμένων σὲ γειτονικὰ κράτη.

Ἄλλὰ ἀξιοσημείωτες εἶναι καὶ μερικὲς καταγγελίες στὸν ἡμερήσιο τύπο τῆς Ρουμανίας, κατὰ τὶς ὁποῖες πέρα τῆς ἐξυπηρετήσεως ρουμανικῶν ἐθνικῶν συμφερόντων μὲ τὸν προσεταιρισμὸ τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς προβολῆς τους σὰν ρουμανικῆς μειονότητας ἱκανοποιοῦνται ταυτόχρονα φιλοδοξίες καὶ ὑπηρετοῦνται συμφέροντα ὑλικά ἐπωνύμων Ρουμάνων πολιτικῶν. Ἐντυπωσιακὸ εἶναι τὸ δημοσίευμα¹⁴⁹, ποὺ ἀφορᾷ στὸν πρωθυπουργὸ τῆς Ρουμανίας N. Iorga, κατηγορούμενο γιὰ ἀποδοχὴ δωρεᾶς ἀπὸ τὸν ἀνώτατο ἄρχοντα τῆς Ἀλβανίας. Γίνεται λόγος γιὰ μεγάλη οἰκοπεδικὴ ἔκταση στοὺς Ἁγίους Σαράντα ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κέρκυρα. Γενναιόδωρος ὁ Ἀλβανὸς μὲ ξένη περιουσία, ἑλληνικὴ, ἀμνήμων καὶ ἀγενῆς ὁ διάσημος ἱστορικός καὶ πολιτικός τῆς Ρουμανίας σὰν ἀποδέκτης ὡς ἀλλοτρίας τῆς γῆς τῶν προγόνων του!

Γενικὰ δὲν διαψεύδεται ἡ ἐγκατάλειψη τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴ Ρουμανία, ἡ ὁποία ἐπιμένει στὸν χαρακτηρισμὸ τους σὰν Ρουμάνων. Ἀντίθετα ἐπιβεβαιώνεται μὲ τὰ λεγόμενα στίς ἡμέρες μας καὶ μέσα στὴν Ἀλβανία ἀπὸ τὸν τρόφιμο τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας καὶ σημερινὸ πρωταγωνιστὴ τῆς ἀναζωπυρήσεως τοῦ μειονοτικοῦ ζητήματος V. Barba,

149. Βλ. *Graul Românesc*, No 6-7-8 τοῦ 1932. Χωροῦν πολλὲς ἐρμηνεῖες τόσο τὰ καταγγελλόμενα ὅσο καὶ οἱ παρατηρήσεις τοῦ Tamás, ἔ.ἀ., 84 κ.έ.

ὅπως μαρτυροῦν Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας, οἱ ὅποιοι προσφεύγουν στὸν ἐλεύθερο ἑλληνικὸ χῶρο, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ ἀναγκαῖα γιὰ τὴ ζωὴ.

Αὐτὰ εἶναι γνωστά. Ἡ δὲ δημόσια παραδοχὴ τους ἀπὸ τοὺς νέους ἀποστόλους τῆς προπαγάνδας ἀποτελεῖ ἐπιμελημένο τέχνασμα καὶ καλοστημένη παγίδα. Ὅσα ἐπίσης ὁ Vasile Barba (Βασίλειος Μπάρμπας) ἢ ὁ Iancu Perifan (Ἰωάννης Περήφανος) κ.ἄ. —τρεῖς κι ὁ κοῦκος— ἀνασύρουν ἀπὸ τὸ παρελθὸν γιὰ δῆθεν ἰδιαίτερη ἐθνότητα βλαχικὴ μὲ σαθρὴ καὶ παιδαριώδη ἐπιχειρηματολογία, ὅταν ἄφοβα καὶ ἀνεπιφύλακτα τὴν ἔχουν ἀπορρίψει οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας καὶ μέσα στὰ Τίρανα ἐνώπιον πλήθους τυράννων ἐπὶ τουρκοκρατίας, εἶναι ἀνεπιστημονικὰ καὶ παραπλανητικά. Ἀπεργάζονται δὲ χειρότερα δεινὰ καὶ φρικτότερες δοκιμασίες γιὰ τοὺς τόσο ταλαιπωρημένους Βλάχους τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν χωρῶν, στίς ὁποῖες αἰσθάνονται ἀνάδελφοι, ἐνῶ τὴν Ἑλλάδα ὄνειρεύονται πατρίδα καὶ οἱ διαποτισμένοι ἀπὸ τὴν προπαγάνδα ὀλόκληρης ζωῆς, ὅπως ὁ Θεόδωρος Ζούκας¹⁵⁰.

Ἐπανελημμένως πολλοὶ διερευνοῦν τὴν ἀριθμητικὴ δύναμη. Ὅμως τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἀποθαρρυντικά. Καταντοῦν ἀπίστευτα.

Ἡ κλιμάκωση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Βλάχων ἐντυπωσιάζει τόσο μὲ τὴν πελώρια ἀπόσταση τοῦ μεγίστου ἀπὸ τὸ ἐλάχιστο ὅσο καὶ μὲ τὶς αἰτιολογίες τῶν διαφορῶν. Ἐνδεικτικὴ καταχώριση καθιστᾶ ἀνάγλυφο τὸ πρόβλημα:¹⁵¹

2.000.000	Chr. Tell	1863
1.450.000	I. Caragiani	1868
1.200.000	D. Bolintineanu	1867
»	E. Picot	1875
1.000.000	Nenițescu	1897
»	J. Kennedy	1903
»	I. I. Brateanu	1904
891.000	Al. Rubin	1913
800.000	K. φόν Δέρ Γκόλτς	1899

150. Πβ. Ε. Ν. Πλατῆς, Ἡ ἄθληση καὶ τὸ ἔργο ἐνὸς μάρτυρα τῆς Ἐλευθερίας. Θεόδωρος Ζούκας. Ἐκδόσεις Ἀρμός. Ἀθήνα, 1993, 11 σημ. 1.: «Βλ. Κεφ. IV. Τὸ θεωρῶ τεκμήριο ὅτι καὶ στὰ εὐτυχισμένα καὶ γόνιμα χρόνια τῶν σπουδῶν του στὴ Ρουμανία ὁ Ζούκας ἔδινε στοὺς πνευματικοὺς πάντως κύκλους τὴν ἐντύπωση ὅχι Ρουμάνου ὁμογενοῦς ποὺ ἐπέστρεψε στὴν πατρίδα, ἀλλὰ Ἑλληνα ποὺ ἔχει μεταναστεύσει στὴ Ρουμανία».

151. Πρὸς ἀποφυγὴ πληθώρας σημειώσεων παραπέμπουμε στὰ δημοσιεύματα τῶν Fg. De Jehay, Al. Rubin καὶ C. Parapace. Βλ. καὶ Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἐπιλεγόμενα, ἐν Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ-Τοσίτσα, Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος. 3η ἐκδ. Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων-Ἰδρυμα Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ-Τοσίτσα. Τρίκαλα, 1992, 223-238.

650.000	C. Papanace	1968
600.000	Ami Boué	1840
500.000	W. M. Leak	1813
»	I. G. von Hahn	1858
»	F. Kanitz	1859
»	Léon Lamouche	1899
»	G. Bartas	1904
»	Benedetto de Luca	1913
»	S. R. Steinmetz	1927
355.000	C. Tagliavini	1964
300.000	V. Bérard	1897
250.000	E. Ionescu	1906
200.000		
160.000	I. Cvijić	1918
150.000		

Γίνεται ἀμέσως αἰσθητὴ ἡ μεγάλη δυσχέρεια ὑπολογισμοῦ τῶν Βλάχων, ὅταν ἀρχικὰ παρατίθεται ὁ ἀριθμὸς τῶν 2.000.000, ὁ ὁποῖος τελικὰ συρρικνώνεται σὲ 150.000!

Ἐπιβάλλεται ἀκόμη ἓνα σχόλιο σχετικὸ μὲ τὴν ἄποψη τοῦ V. Bérard. Καταχωρίζοντας τὸν συχνότερα ἀναφερόμενο ἀπὸ τοὺς Ρουμάνους ἀριθμὸ, δηλαδὴ 1.200.000, κατανέμει αὐτὸν ὡς ἑξῆς: 350.000 στὴν Ἠπειρο-Ἀλβανία, 450.000 στὴ Μακεδονία, 200.000 στὴ Θράκη καὶ 200.000 στὴ Θεσσαλία. Τοὺς τελευταίους ὁ Bérard χαρακτηρίζει Ἕλληνες ἀπὸ καρδιᾶς παλαιόθεν καὶ Ἕλληνες στὴν πράξη ἀπὸ δέκα ἐτῶν, ἐννοώντας προφανέστατα ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας στὴν Ἑλλάδα, τὸ 1881. Περιλαμβάνοντας δὲ στὸ σύνολο καὶ τοὺς Βλάχους κατὰ μῆκος τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τῆς Ἀλβανίας καταλήγει στὸν ἀριθμὸ τῶν 300.000, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀφαιρώντας 100.000, ὅπως ἐνδεχομένως ὑπολογίζει τοὺς Βλάχους τῆς Θεσσαλίας, ἀφήνει γιὰ τὸν ὑπόλοιπο βαλκανικὸ χῶρο μόλις 200.000, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα.

Οἱ διακυμάνσεις παρατηροῦνται καὶ στὴν εἰδικὴ προσπάθεια ἐξακριβώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας. Ἀλλὰ τὸ ἄνοιγμα μεταξὺ μεγίστου καὶ ἐλαχίστου δὲν ἔχει τόσο μεγάλες διαστάσεις. Μάλιστα συνηθίζονται καὶ γενικὲς ἐκτιμήσεις, οἱ ὁποῖες δὲν σημαίνουν ἄγνοια ἢ ἀδυναμία ἀκριβοῦς καθορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Βλάχων. Μᾶλλον ὑπαγορεύονται ἀπὸ σκοπιμότητες. Στὶς τελευταῖες περιπτώσεις ἐντάσσονται οἱ N. Lahovagy καὶ Ekrem Vloga. Ὁ πρῶτος ἀρκεῖται στὴν ἀόριστη δήλωση, ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας εἶναι ὀλιγαριθμότεροι ἀπὸ ἐκείνους τῆς Γιουγκο-

σλαβίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δεύτερος μὲ ἀνάλογη διατύπωση περιορίζει τὴ σύγκριση μὲ τοὺς Βλάχους τῆς Ἑλλάδος.

Ἐκπληκτικὰ συρρικνωμένο ἀριθμὸ Βλάχων στὴν Ἀλβανία ἐμφανίζει ἡ ἀπογραφή τοῦ 1961, στὴν ὁποία οἱ Βλάχοι μόλις φθάνουν τὶς 10.000! Ἡ ἔκπληξη μεταβάλλεται σὲ ἀπορία, ὅταν πρὸ διετίας οἱ Lahovary καὶ Vloga προέβαιναν σὲ διαβεβαιώσεις, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες οἱ ὄροι ζωῆς τῶν Βλάχων στὴν Ἀλβανία θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν προνομιακοὶ συγκριτικὰ μὲ ἐκείνους τῶν ἄλλων βαλκανικῶν χωρῶν. Κατὰ τὸν Vloga ἡ διαβίωση τῶν Βλάχων μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν εἶναι σχεδὸν ἀνεπηρέαστη. Αὐτὸ δῆθεν ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ ἐλάχιστο ποσοστὸ Βλάχων ἐξαλβανισμένων γλωσσικά, πολιτισμικά κλπ. Προσθέτει δὲ ὅτι πρὸς τὴν ἀφομοίωση δὲν συντρέχουν οἱ ἰσχυροὶ παράγοντες, δηλαδή ὁ ἀνώτερος πολιτισμὸς, τὰ καταπιεστικὰ μέσα κ.ἄ. Ὅμως τὸ χαμηλότερο ἐπίπεδο πολιτισμοῦ σὲ συνδυασμὸ μὲ τοὺς μηχανισμοὺς κατατρομοκρατήσεως, οἱ ὁποῖοι πάγια ἐφαρμόζονται ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, ἐπιταχύνει τὴν ὀλοκληρωτικὴ μεταλλαγὴ βλαχικῶν πληθυσμῶν ἐγκατεστημένων σὲ χώρους, ὅπου ἐπικρατοῦν ἡ ἀταξία καὶ ἡ ἀνασφάλεια. Ἐξ ἄλλου εὐγλωττότερο ἐπιχειρημα παρέχουν οἱ ἐκσλαβισμένοι, δοθέντος ὅτι ἡ σλαβικὴ γλῶσσα καὶ ὁ σλαβικὸς πολιτισμὸς μειονεκτοῦν καταφανῶς τῶν ἀντιστοίχων ἑλληνικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ-λατινικοῦ. Ἐν τούτοις, ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ν. Τωμαδάκης, ἄπειρες χιλιάδες Ἑλλήνων τῶν βορείων περιοχῶν τῆς Μακεδονίας ὑπέκυψαν στὴν ἐπιρροὴ τῆς σλαβικῆς γλῶσσας, τῆς ὁποίας ἡ ἐξάπλωση λαμβάνει διαστάσεις, διότι δρᾶ —κατὰ τὸν καθηγητὴ τῆς γλωσσολογίας στὸ πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Ν. Ἀνδριώτη— ὡς μικρόβιο, μετατρέποντας Ἑλληνες σὲ Σλάβους γλωσσικά¹⁵². Παρόμοια παρατήρηση γίνεται καὶ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ πανεπιστημίου Βελιγραδίου I. Cvijić γιὰ τοὺς ἐκσλαβισμένους Βλάχους τῆς ΒΔ Μακεδονίας, ἐντὸς τοῦ κράτους τῶν Σκοπίων, ὅπου κατοικοῦν οἱ λεγόμενοι Μιγιάτσοι¹⁵³.

Ἡ ἀσύγκριτη ὑπεροχὴ τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας καθιστᾶ αὐτὴν ἀπροσπέλαστη στὰ πλήθη ἀναλφαβήτων καὶ βεβαρημένων μὲ δυσβάστακτες βιοτικὲς μέριμνες, προσπελάσιμη δὲ συνήθως σὲ πρόσωπα ταλαντοῦχα καὶ κάποιας πολιτισμικῆς βαθμίδας.

152. Βλ. Γέρας Ἄντ. Κεραμοπούλλου. Ἀθῆναι, 1953, 106.

153. I. Cvijić, La péninsule balkanique, Paris, 1918, 458-459. Βλ. καὶ T. Papahagi, O problemă de romanitate sud-ilirică. Grai și Suflet, 1, 1923-1924, 72-99. Λ. Τρινιεγκόρσκυ, Αἱ Γιουγκοσλαβικαὶ Μειονότητες τοῦ Ἐξωτερικοῦ, Ἀθῆναι, 1949, 401. Z.B. Golab, Some Arumanian-Macedonian Isogrammatisms and the Social Background of their Development. Word, 15, 1959, 415-435.

Γιὰ τὴ λατινικὴ ὑπάρχει ἀσφαλέστερος διάυλος, ἐπειδὴ δὲν παρουσιάζεται στὴ λόγια ἀλλὰ στὴ δημώδη μορφή, ἀπλουστευμένη καὶ λεξιλογικὰ πενιχρή. Πάλι δὲ ταχύτερα ἐξαπλώνεται ἂν προηγεῖται στὸν χῶρο ἐπίδραση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως μελετῶνται οἱ ἐξελίξεις κατὰ μῆκος τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς Ἀδριατικῆς ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Μ. Garašanin, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πλέον τοποθετεῖ τὰ σύνορα τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἰλλυρικοῦ κόσμου στὸν ποταμὸ Γενοῦσο (Σκούμπη)¹⁵⁴.

Ἄν οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας ἀνθίστανται ἀκόμη μὲ ἀληθινὰ ἐπώδυνες ἀπώλειες, τοῦτο ὀφείλεται στὴν ἀκλόνητη προσήλωση στὸν Χριστιανισμὸ καὶ στὸν Ἑλληνισμὸ. Ὅσα δὲ ὁ Vloga καὶ οἱ ὅμοιοί του διατείνονται γιὰ προπαγάνδα ἑλληνικὴ στὰ βάθη τῆς Ἀλβανίας, ὅπου ἡ αὐθαιρεσία τῶν βέηδων καὶ τῶν μετέπειτα ὁμολόγων τους ἀποτελεῖ καθεστῶς, ἀποσκοποῦν στὴν παραπλάνηση τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης. Οἱ Βλάχοι διαφυλάσσουν πιστότερα τὴν Ὁρθοδοξία καὶ ἀκραιφνέστερα τὸν Ἑλληνισμὸ χάρις στὸν ἰδιάζοντα τρόπο ζωῆς καὶ στὶς οἰκογενειακὲς παραδόσεις. Ἐπομένως δὲν δανερίζονται, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Vloga, τὴ γλώσσα, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων καὶ δὲν αὐτοθεωροῦνται Ἑλληνες, ἀλλὰ ἀποδεδειγμένα εἶναι ἀπ' ἀρχῆς Ἑλληνες. Οἱ ἴδιοι ἄλλως τε «δηλώνουν ὅτι ἐπὶ πενήκοντα ἔτη ἐδιώχθησαν διὰ τὴν Ἑλληνικότητά των καὶ ζητοῦν τὰ δικαιώματά των ὡς Ἑλληνες καὶ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί»¹⁵⁵. Ἡ δήλωση εἶναι πρόσφατη καὶ δημόσια.

Οἱ Βλάχοι τῆς Ἀλβανίας ἀριθμητικὰ κυμαίνονται μεταξὺ 10.000 καὶ 300.000. Οἱ στατιστικὲς διακυμάνσεις σημειώνονται, ὅπως καὶ στὴν περίπτωση ἐξακριβώσεως τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν Βλάχων τῆς Βαλκανικῆς. Ἐνδεικτικὰ ἐρανίσματα μὲ ἀφετηρία τὸ ἐλάχιστο πρὸς τὸ μέγιστο ἐπιτρέπουν σύλληψη μιᾶς γενικῆς ἰδέας τοῦ προβλήματος:

10.000	Ἀπογραφή	1961
51.000	Πανδώρα	1868
60.000	A. Tamás	1938
65.000	C. Tagliavini	1964
100.000	A. Wirt	1926
»	C. Papanace	1968
200.000	I. Caragiani	1868
»	Al. Rubin	1913

154. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Ἰλλυρία καὶ ἰλλυρικὴ γλώσσα, ἄρθρα σύντομα στὸ Λεξικὸ Ἑγκυκλοπαιδικὸ Παπύρου-Λαρούς-Μπριτάνικα 1988.

155. Ἐστία, 27.10.92. Πρωτῖνὸς Λόγος (Ἰωαννίνων) 12/13.9.1992, 1 καὶ 9.

»	Ἑστία	1992
250.000	Μιχ. Τρίτος	1992
300.000	Ἄλ. Καλέσης	1992

Ὅπωςδήποτε περιπλέκονται οἱ ἐκτιμήσεις, ἐφ' ὅσον, σύμφωνα μὲ μνεία τοῦ Rubin, μόνον οἱ Φρασεριῶτες ὑπολογίζονται ἤδη ἀπὸ τὸν Caragiani, στὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰῶνα, σὲ 200.000! Ἴσως, ὁ γενικὸς ἀριθμὸς τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας κατ' ἀνάγκην ἐπαυξάνεται πράγματι σημαντικά.

Οἱ διαπιστώσεις διῴστανται καὶ στὴν πληθυσμιακὴ κατάσταση τῆς Μοσχόπολεως, γιὰ τὴν ὁποία καὶ στοιχειώδεις ἀναφορὲς βοηθοῦν στὴν κατανόηση τῶν δυσχερειῶν, μιᾶς ὀριστικῆς ἀριθμώσεως. Δειγματοληπτικὰ παρατίθενται τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα:

70.000	T. Filipescu	1906
70.000—		
60.000	Al. Rubin	1913
60.000	I. Cvijić	1918
60.000—	Rouqueville	
40.000		
52.000	I. Nemițescu	1895
50.000	N. Κατσάνης	1993
40.000	M. Ruffini	1959
30.000—		
25.000	St. Adhami	1972
20.000	M. D. Peyfuss	1988

Ὡστόσο παρατήρηση τοῦ Neagu Djuvara, κατὰ τὴν ὁποία στὶς ἀρχὲς ἀκόμη τοῦ 19ου αἰῶνα ὑφίστανται ἐρείπια 22 ἐκκλησιῶν, κατ' ἄλλους δὲ 24, ἀναιρεῖ τὴν ἄποψη τοῦ Peyfuss. Πρόχειρο παράδειγμα προσφέρεται μὲ τὴ Σαμαρίνα, ἡ ὁποία μὲ 4 ἐκκλησίες φέρεται μὲ πληθυσμὸ 10.000 κατοίκων. Ἐπομένως ἡ ἀναλογία ἐπαληθεύει σχεδὸν ἀπόλυτα τὶς ἀρχικὲς ἐκτιμήσεις γιὰ τὴ Μοσχόπολη, ἥτοι 60.000. Κατὰ τὴν ἴδια δὲ περίοδο —σύμφωνα μὲ μαρτυρία τοῦ Cousinégy— ἡ πληθυσμιακὴ σύνθεση τῆς Μοσχόπολεως εἶναι βλαχικὴ ἀλλὰ ἐντελῶς ἑλληνικὴ στὶς καίριες ἐκφάνσεις της καὶ διόλου ἀλβανικὴ, ὅπως ἐπιχειροῦν νὰ τὴν ἐμφανίσουν οἱ Ἀλβανοί, συγκεκριμένα ὁ Buda¹⁵⁶. Ἡ Μοσχόπολη ἄλλως τε ἀκτινοβολεῖ ὡς κέντρο ἑλληνικὸ καὶ ὄχι ἀλβανικὸ ἢ ρουμανικὸ.

156. Structure sociale et développement... Bucarest, 1975, 356.

Γιὰ τὶς ἐγκαταστάσεις τῶν Βλάχων στὴν Ἀλβανία ὁ πληρέστερος κατάλογος ἀνήκει στὸν Rubin, κατὰ τὸν ὁποῖο οἱ Βλάχοι Ἀλβανίας εἶναι πολυάριθμοι. Κατέχουν τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς ἀπὸ τὴν Αὐλώνα ἕως τὸ Σκούταρι, στὸ δὲ ἐσωτερικὸ ἕως τὸ Βεράτι καὶ τὸ Ἐλβασάν καὶ στὸ νότο ἕως τὴν Πρεμετή. Κατονομάζει τὶς πολυανθρωπότερες πόλεις, στὶς ὁποῖες κατοικοῦν καὶ Βλάχοι: Βεράτι μὲ ἀριθμὸ Βλάχων 10.000, Τίρανα 5.000, Καβάγια 2.000, Αὐλώνα 1.200, Δυρράχιο 1.500, Φιέρι ἢ Φέρικα 4.000. Προσθέτει συνάμα ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Βλαχοχωριῶν τῆς Ἀλβανίας ἀνέρχεται σὲ 200 καὶ περισσότερα. Ὅμως ἀναφέρει τὰ ἐπόμενα 130, γιὰ τὰ ὁποῖα διατείνεται ὅτι μνημονεύονται ἀπὸ τοὺς ἐθνογράφους, τῶν ὁποῖων τὰ ὀνόματα παραλείπει, καθὼς καὶ ὁποιαδήποτε σχετικὴ παραπομπὴ ἢ ἄλλη τεκμηρίωση: Peascăza, Soufti, Douchcou, Aghio-Vlassi, Rapani, Grefa, Bala, Zvernaki, Bestova, Nifoli, Mitzichti, Scapa, Scrofitina, Arinenci, Bunavia, Krisoloni, Tzipirati, Aressi, Arnieni, Silitnitza, Szerveni (Tzerveni), Cafarani, Bissani, Mourissi, Levani, Poïani, Pechteani, Armeni, Gousmati, Carbonari, Carbonara, Romsî, Vessanichti, Ostima, Balutza, Lipnia, Ambari, Tracova, Levani, Samari, Feta, Chitonladi, Tzirodastani, Valeri, Fracoulo, Tzionza, Origovitza, Vaditza, Indiscortizani, Crapassi, Verliki, Jiartza, Coumani, Roscoveti, Terveni, Potodna, Calpani, Courmea, Ponbrati, Petre Dona, Contali, Skepor, Posna, Kelbekiva, Morva, Liambarda, Loncani, Coniati, Bisticonkiza, Daviac, Corcouhé, Grabiani, Gradichtea, Sacoule, Angouïoftza, Casimbei, Bobodina, Imistou, Tzifac, Pitova, Baltitza, Premendi, Ginegani, Sirmani, Gretanii, Veleani, Gramara, Polvina, Dolchinic, Stremeri, Costari, Smilati, Bungagia, Trania, Ciuca, Mura, Salcia, Barbalina, Olinse, Spoliata, Remas, Santiprenre, Suliozoti, Culiara, Vila, Salbergi, Carpeni, Stamiru, Palianna, Stodiri, Arzani, Bedemi, Mardarei, Dautei, Burazei, Ploitei, Vorocheni, Maglita, Canaparei, Cerchotei, Salmanei, Molinei, Porcia, Armata, Rotla, Juba, κ.ἄ.

Ἐπὶ πλεόν στὸ κεφάλαιο Ἡπείρου-Μακεδονίας περιλαμβάνει καὶ Βλαχοχώρια τῆς Β. Ἡπείρου, πού βρίσκονται ἀκόμη στὴν ἀλβανικὴ ἐπικράτεια: Pleassa, Dichnitza-Moràva, Stepani, Boubouchtitza, Moscopole, Chipsca, Bitcouki, Pogradetzi, Nicea, Gabrova, Elbassan καὶ περὶχωρα, Colognia (caza), Βλάχοι νομάδες¹⁵⁷.

Στὴν Ἀλβανία, μάλιστα στὴ νότια, ὅπως ἐπακριβῶς σημειώνει ὁ Bégard, τὰ Βλαχοχώρια ἀριθμοῦνται ἐπίσης σὲ 200 καὶ κατὰ μῆκος τῆς Ἀδριατικῆς 60 ἢ 80. Αὐτοὺς τοὺς ἀριθμοὺς ἐπαναλαμβάνει καὶ στὴν ἀνα-

157. Βλ. Al. Rubin, *Les Roumains de Macédoine*. Bucarest, 1913.

δημοσίευση τῆς μελέτης του ἐνσωματωμένης στὸ συνθετικὸ σύγγραμμά του¹⁵⁸.

Ὁ Τ. Parahagi σὲ σύντομη καὶ ἐκλαϊκευτικῆς μορφῆς συγγραφή δὲν καταχωρίζει τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν Βλαχοχωριῶν. Ἀρκεῖται σὲ γενικότητες καὶ ἐνδεικτικὲς μνεῖες μερικῶν: Ἀρχίζει μὲ τὴν ἀναφορὰ στοὺς Φρασεριῶτες. Ἀπὸ δὲ τὴν περιοχὴ τῆς Κορυτσᾶς ἐπιλέγει τὰ ἑξῆς: Pleasa, Sipisca, Moscopole, Frasari. Ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Μουζακιᾶς, μὲ κέντρο τὸ Βεράτι, κατονομάζει τὰ ἑξῆς: Fearica, Duşari, Vârtofi... καὶ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Αὐλώνας τὰ Bunavia, Scrofotina, Armeni, Bestrova, Selenitza¹⁵⁹.

Ἐπιλεκτικὰ ἐπίσης ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἄντ. Κεραμόπουλλος μνημονεύει ὀνόματα οἰκισμῶν τῆς Ἀλβανίας, ὅπου ὑπάρχουν Βλάχοι: «πρὸς Δ. τοῦ Γράμμου, εἰς τὴν Β. Ἠπειρον καὶ Ἀλβανίαν, Μοσχόπολιν, γενέτειραν μεγάλων ἐθνικῶν εὐεργετῶν καὶ μεγάλων διδασκάλων τοῦ Γένους, περιοχὴν Κολωνίας, Φράσαρη, ἐξ ἧς ἔλαβον τὸ ὄνομα Φρασαριῶται οἱ εὐρύτερον ὡς Ἀρβανιτόβλαχοι γνωστοὶ Ἀρωμοῦνοι, Αὐλῶνα, Δυρράχιον καὶ ἔτι βορειότερον»¹⁶⁰.

Ἐπειδὴ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τυραννίας Χότζα οἱ μετακινήσεις πληθυσμῶν ἢ μελῶν διακεκριμένων οἰκογενειῶν εἶχαν ἀποτελέσει μορφὲς διώξεων καὶ τακτικὴ ἀφομοιώσεως τῶν Βλάχων, τῶν ὁποίων πάντοτε τὸ πνευματικὸ καὶ πολιτισμικὸ ἐπίπεδο ὑπερέχει ἐκείνου τῶν Σκυπιτάρων, ἡ ἐπαλήθευση τῶν ἐραλισμένων καὶ καταχωρισμένων ἐδῶ στοιχείων, καθίσταται δυσχερῆς, ἰδίως ἡ διακρίβωση τῶν βλαχικῶν οἰκισμῶν, ἀμιγῶν καὶ μεικτῶν, δοθέντος ὅτι ἐπῆλθαν ἀλλαγές καὶ τῶν ὀνομάτων τους σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις.

Πρόσφατη προσπάθεια ἐντοπισμοῦ βλαχικῶν ἐγκαταστάσεων ἐμφαίνεται στὸν ἐπόμενο πίνακα, τοῦ ὁποίου τὰ κενὰ σὲ μιὰ τουλάχιστον περιοχὴ εἶναι ὀλοφάνερα, ὅποτε χρειάζονται βελτιώσεις καὶ προσθήκες, ἤδη ἀπὸ καιρὸ ἀναμενόμενες.

Μὲ δεδομένη τὴν ὑποχρέωση ἐφαρμογῆς τῆς ἐπιστημονικῆς δεοντολογίας καὶ τὴν ἀναμφισβήτητη διάθεση συμβολῆς στὴν ἀκριβέστερη πιστοποίηση τῶν βλαχικῶν ἐγκαταστάσεων διερευνᾶται ὁ χῶρος τόσο τῆς Β. Ἠπείρου ὅσο καὶ ὁ συνολικὸς τῆς Ἀλβανίας. Τὰ ἀποτελέσματα, ἂν καὶ δὲν εἶναι τελικά, παρατίθενται μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἐνδεχόμενες παραλείψεις

158. Βλ. Annales de l'École Libre des Sciences Politiques, 7, No 2, 15.4.1892, 327. Βλ. καὶ V. Bérard, Τουρκία καὶ Ἑλληνισμός. Ἀθήνα, 1987, 314.

159. T. Parahagi, Macedo-Româniî sau Aromâniî. Bucureşti. «Cartea Românescă». Cunoştinţe Folositoare in lumea largă, No 30, 7.

160. Κεραμόπουλλος, Κουτσόβλαχοι, 14 κ.έ.

ἢ ἐσφαλμένες καταχωρίσεις θὰ ἐπισημανθοῦν, ὥστε νὰ ἐπενεχθοῦν οἱ δέουσαι διορθώσεις. Ὁ κατάλογος τῶν τοπωνυμίων διαιρεῖται κατὰ περιφέρειες.

- Durrës
Shijak (Katër rrugët)
Rrushkull
Rinia
Sukth (Perlat)
- Kavaja
Progo zhina
- Lushnja
Divjaka
Grabiani
Gradishta
Stan-Karbunara
- Elbasani
Kosova
Dragoti
Cerrik
Grabova
Gramshi
- Pogradeci
Niça
llënga
- Fieri
Dukas
Portëz
Shtyllas
Levan
Mbrostar
Sulaj
Selishta
- Berati (16 fshatra)
- Korça
Voskopoja
- Erseka
Mollas
Lëngëz
Shtika
Vodica
Qafezez
- Saranda
Metoxi
Xara
Vrina
Bajkan
Kardhikaq
- Gjirokastra
Labova
Andon Poçi
Humelica
Kakoz
Gjatë
Nokova
Mingul
Këllëz
Dhoksat
Qestorat
Saraqinisht
Stegopul
Suha
- Përmet
Kosina
Frashër
Badelonje
- Vlora
Lubonja

Shipska	Armeni
Plasa	Kota
Boboshtica	Selenica
Dishnica	Bestrova
Drenova	Mekat
Mborja	Bunavi
Ujëbardha	Beshisht
Floqi	Skrofotina
Mollas	Zverneci
Vreshtas	
Kamenica	● Tirana

Ὁ Nenişescu τὸ 1895 τονίζει ὅτι οἱ Βλάχοι στὴν Ἀλβανία, ὅπως καὶ στὴ Μακεδονία, στὴν Ἡπειρο καὶ στὴ Θεσσαλία ἀπαρτίζουν τὴν ἀστική τάξη τῶν περιοχῶν αὐτῶν. Εἶναι κύριοι τοῦ πλούτου τῶν σπουδαιότερων πόλεων, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου¹⁶¹. Κατέχουν ἀγροκτῆματα, μάλιστα καὶ στίς πλέον εὐφορες ἐπαρχίες. Τὰ πλούσια ἐδάφη τῆς Μουζακιάς, τῆς Μαλακάστρας κ.ἄ. ὑπάγονται στὴν κυριότητα τῶν Βλάχων τῆς Ἀλβανίας. Στὴν ἰδιοκτησία τους ἄλλως τε ἀνήκουν καὶ μεγάλες ὄρεινές ἐκτάσεις, βοσκοτόπια, πού εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὰ τεράστια κοπάδια αἰγοπροβάτων. Τὰ περιφημότερα ἄλογα καὶ τὰ ὠραιότερα λευκὰ πρόβατα ἀποτελοῦν θρέμματα τῶν Ἀρβανιτοβλάχων, οἱ ὅποιοι εἶναι κτηνοτρόφοι φιλότιμοι, φιλοπρόοδοι, ἐπινοητικοί, δραστήριοι, εὐφυεῖς. Προγραμματίζουν τὴν παραγωγή καὶ προωθοῦν τὶς ἐξαγωγές ἄλλοτε κατὰ θάλασσαν καὶ ἄλλοτε κατὰ ξηρὰν ἢ συναμφοτέρα. Ἐξελίσσονται σὲ μεγάλους ἐπιχειρηματίες. Δὲν ὑπάρχει πόλη στίς ἀκτὲς τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τοῦ Ἰονίου, στὴν ὁποία δὲν εὐημεροῦν οἱ Ἀρβανιτόβλαχοι, ὅπως ἐπίσης στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἀλβανίας δὲν ὑφίσταται πόλη ἢ κωμόπολη, στὴν ὁποία δὲν εὐδοκιμοῦν οἱ Βλάχοι.

Προφανῶς ὁ Filipescu, ὁ ὅποιος καταχωρίζει στὴ συγγραφή του τὴν προηγούμενη σκιαγράφηση, ἀποδέχεται αὐτὴν ἐξ ὀλοκλήρου, δοθέντος ὅτι δὲν ἀνασκευάζει τὸ παραμικρό. Προβαίνει μόνον σὲ μία παρατήρηση, ἡ ὁποία ἀφορᾷ στὸ τοπωνύμιον Μουζακιά πρὸς καθορισμὸ τῆς γεωγραφικῆς περιοχῆς. Κατ' αὐτὸν ἐκτείνεται δυτικὰ ἀπὸ Βεράτι καὶ Ἐλβασὰν καὶ νότια ἀπὸ Καβάγια, Πεκίني καὶ Ἀλβασὰν (sic) ἕως τὸ Ἀργυρόκαστρο.

161. Βλ. καὶ I. Nenişescu. *Dela Româniile din Turcia Europeană. Studiu etnic și statistic asupra Aromânilor*. Bucureşti, 1905. V. Papahagi, *Les Roumains de l' Albanie et le commerce vénitien aux XVIIème-XVIIIe siècles*. Mélanges de l' Ecole roumaine en France, 1931, 27-124. A. N. Hâciu, *Aromâniile: comerş şi industrie, arte, expansiune, civilizaţie*. Focşani, 1936.

Σὲ ἄλλο σημεῖο διακρίνει τοὺς Βλάχους τῆς Ἀλβανίας σὲ ἀστούς καὶ χωρικούς, ἀνθρώπους τῆς ὑπαίθρου. Οἱ πρῶτοι εἶναι ἔμποροι καὶ βιοτέχνες. Οἱ δεύτεροι φημίζονται ὡς ράφτες, ἐπιδέξιοι στὴ διακόσμηση τῶν ἐνδυμασιῶν μὲ γαϊτάνια, ὡς τεχνίτες τοῦ φιλιγκράν, χρυσοχόοι καὶ ἀργυροχόοι, ὡς ὄπλουργοὶ καὶ μάλιστα ἀσυναγώνιστοι διακοσμητὲς τῶν λαβῶν τῶν ὄπλων μὲ κλωστὲς χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Ἐξ ἴσου περίφημοι εἶναι ὡς χαλκουργοί, σαμαράδες κ.ἄ.

Προγενέστερα ὁ Kanitz ἐπισημαίνει τὶς ἐπιδόσεις τῶν Βλάχων στὴν οἰκοδομική, ἀρχιτεκτονική. Ὅμιλεῖ γιὰ σχεδὸν ἀποκλειστικὴ ἀνάληψη οἰκοδομῶν περιωπῆς στὴν Κωνσταντινούπολη, Ἀθήνα, Βελιγράδι. Κατὰ τὴ γνώμη του εἶναι μοναδικοὶ ἀρχιτέκτονες στὴν Τουρκία καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἐκτελοῦν μὲ μεγάλη εὐκολία, χάρη, νοημοσύνη, πηγαῖο τάλαντο, τὰ βαρύτερα ἔργα: γέφυρες μὲ πολλὰ τόξα, θόλους καὶ καμπύλες.

Ἐξ ἴσου διακρίνονται στὴν πολιτική, στρατιωτική, θρησκευτικὴ-πνευματικὴ-ἐκπαιδευτικὴ-ἐθνικὴ δράση. Ἐνδεικτικὰ παραδείγματα ἐπιτρέπουν ἄμεση ἀντίληψη τῶν ἐπιδόσεων. Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν παλαιότερη περίοδο τῆς Διασπορᾶς, μετὰ τὸν Μιχαὴλ τὸν Γενναῖο, στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες ἐξέχουσα μορφή ἀποτελεῖ ὁ Vasile Lupu (Βασίλειος Λούπου)¹⁶², ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας (1643-1653). Χαρακτηρίζεται ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τῆς χριστιανωσύνης σὲ ἀγαστὴ συνεργασία μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Εἰσάγει τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡς λειτουργικὴ παράλληλα μὲ τὴ ρουμανική.

Στρατιωτικὸς ὀνομαστὸς εἶναι ὁ Σμολένσκη. Προφανῶς λόγῳ τῆς ξενικῆς μορφῆς τοῦ ὀνόματος θεωρεῖται ἄλλοτε Πολωνὸς καὶ ἄλλοτε Οὐγγρὸς τόσο σὲ λεξικά ἐγκυκλοπαιδικὰ ὅσο καὶ σὲ σχόλια ἱστορικῶν ἐκδόσεων. Τουλάχιστον κατατάσσεται μεταξὺ Φιλελλήνων! Στὸ Εἰκονογραφημένον Ἐπίτομον Ἐγκυκλοπαιδικὸν καὶ Γλωσσικὸν Λεξικὸν τοῦ Παπύρου, ἔτους 1961 καταχωρίζεται τὸ λῆμμα: «Σμόλενιτς ἢ Σμόλεντς ἢ Σμολένσκη Λεωνίδα (†1875)· Πολωνὸς φιλέλλην· μετέσχε τῆς Ἐπανάστασεως (1825 κέξ.) καὶ παρέμεινε μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν εἰς τὸν ἑλλην. στρατόν· διετέλεσεν ὑπουργὸς στρατιωτικῶν (1855 καὶ 1863)». Δεύτερο λῆμμα ἐξ ἴσου σύντομο ἀφιερώνεται στὸν Κωνσταντῖνο μὲ ἐπανάληψη τῆς φιλελληνικῆς ιδιότητος τοῦ πατέρα του. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἀκολουθεῖ τρίτο μικρότερο γιὰ τὸν Νικόλαο.

Σημειώνονται ἀνίερα λάθη, ἂν καὶ πρὸ πολλῶν δεκαετιῶν σαφέστατα

162. N. Iorga, Vasile Lupu ca urmasor al imparatilor de Rasarit in tutelarea Patriarhiei de Constantinopol si a bisericii ortodoxe. AAR, ms, i.s. III, 36, 1913, 207-236. Τοῦ αὐτοῦ, Bizanț, dupa Bizanț, 161-174. Fr. Pall, Les relations de Basile Lupu avec l' Orient orthodoxe et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople. Balcania, 8, 1945, 66-140.

τονίζεται: «Ὁ στρατηγὸς [Κωνσταντῖνος] Σμολένσκη ἐγεννήθη εἰς Οὐγγαρίαν, ἀλλ' οὔτε Οὐγγρὸς ἦτο οὔτε Αὐστριακός, ἦτο καθαρὸαιμὸς Ἕλληνας! Ἡ οἰκογένειά του προήρχετο ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν πόλιν, Μοσχόπολιν, ἡ ὁποία ἤκμασε κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς κατὰ τὸ 1769, ὁ προπάππος του κατέφυγεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὅπου ἤκμαζον Ἕλληνικαὶ Κοινότητες. Ἐκεῖ ἐργαζόμενος ἐπιμελῶς, τιμίως καὶ εὐσυνειδήτως, ἀπέκτησεν ἓνα ἀξιόλογον ἀγρόκτημα, πλησίον τῆς πόλεως Τζαμιόλτικ. Τὸ κτῆμα τοῦτο διεκρίνετο ἀπὸ τὰ ἄλλα, διὰ τοῦ παρωνύμου Σμόλκ ἔξ οὗ καὶ τὸ ἐπώνυμον τῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποία ἀργότερον ἐτιμήθη παρὰ τῆς Κυβερνήσεως διὰ τίτλων εὐγενείας. Ὁ πατὴρ του Λεωνίδα, γεννηθεὶς εἰς τὴν Πέστην τῆς Οὐγγαρίας τὸ 1806 ἐσπούδασεν εἰς τὴν ἐν Πέστη Στρατιωτικὴν Σχολήν, προοριζόμενος διὰ στρατιωτικὴν σταδιοδρομίαν...».

Τὸ προηγούμενο ἀπόσπασμα καταγράφει ὁ Σταῦρος Ματθ. Γκατζόπουλος σὲ δημοσίευσμά του αὐτοτελές, ἐπιγραφόμενον *Μοσχόπολις*, ὅπου προτάσσει ὁμολογία τοῦ Κωνσταντῖνου Σμολένσκη πρὸς τὸν ἐπίσης Μοσχοπολίτη συγγραφέα Θεόφραστο Γεωργιάδη, τὴν 20 Ἰουλίου 1911, κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὴν κατοικία του, εἰς τὴν Ἀθήνα: «Ὅταν ἐπεσκέφθην τοῦτον, ὑπέβαλα τὰ σέβη μου καὶ τοῦ ἐγνώρισα τὴν ἐκ Μοσχόπολεως προέλευσίν μου, μὲ ὑπεδέχθη φιλοφρόνως καὶ ἐζήτησε μετὰ θερμοῦ ἐνδιαφέροντος νὰ πληροφορηθῆ διὰ τὴν Μοσχόπολιν του. Παρέχων τοιαύτας διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἤκουε ταύτας μετὰ συγκινήσεως. «Ἐγὼ δὲν ἐγεννήθην ἐκεῖ», μοῦ εἶπε. «Εἶναι ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς τοῦ ἀειμνήστου πάππου μου, ἐπομένως εἶναι καὶ ἰδική μου πατρίς!»¹⁶³.

Ὑπάρχουν καὶ εἰδικὲς συγκλονιστικὲς περιπτώσεις. Ὁ Ἰ. Μπάγκας καταγόμενος ἀπὸ τὴν Κορυτσά τῆς Βορείου Ἡπείρου, ἀφοῦ μὲ πολλοὺς κόπους γίνεται πλούσιος εἰς τὴν Ρουμανία, ἀποφασίζει σὲ προχωρημένη ἡλικία τὴν ἐγκατάστασίν του εἰς τὴν Ἀθήνα. Δωρίζει ὅλη τὴν περιουσίαν του εἰς τὸ ἑλληνικὸ κράτος κρατώντας γιὰ τὴ συντήρησίν του μηνιαίως 500 δραχμὲς, τὶς ὁποῖες πρόθυμα μοιράζεται μὲ συμπατριῶτες ἔθναποστόλους καὶ ἀγωνιστὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀγνοημένους ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ὅπως ὁ Ἑλληνόβλαχος Πηχεῶν¹⁶⁴.

163. Γκατζόπουλος, *Μοσχόπολις*. Ἰωάννινα, 1979, 97. Βλ. καὶ Henri Turol, Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις καὶ ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897. Μετάφρ. Λόισκα Ἀβαγιανοῦ. Εἰσαγ. καὶ Σχ. Ἑλένη Διακάκη. Φιλολ. ἐπιστασία: Θ. Πυλαρινός. Ἐκδόσεις «Εἰρμός»: Ν. Ἡράκλειο, 1991, 161 σημ. 77, ὅπου φέρεται «γιὸς φιλέλληνα Πολωνοῦ ἀξιωματικοῦ...»! Βλ. βιβλιογραφία: Ἡ Φωνὴ τοῦ Βελεστίνου, Ὀκτώβριος 1991, 1 καὶ 4.

164. Βλ. Κ. Ἀ. Βακαλόπουλος, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν πρώιμη φάσιν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα (1878-1894). Ἀπομνημονεύματα Ἀναστασίου Πηχεῶνα. ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1983.

Περισσότερο ἐντυπωσιακή καὶ πολύκροτη εἶναι ἡ περίπτωση τῶν Εὐ-αγγέλου καὶ Κωνσταντίνου Ζάππα, οἱ ὅποιοι ἰδρύουν σχολεῖα στὴ γενέ-τειρά τους Λάμποβο τῆς Βορείου Ἡπείρου, συνάμα δὲ στὴν Κωνσταντι-νούπολη, στὴν Ἀδριανούπολη, Φέρες, Πρεμετή, Δροβιάνη, Δέλβινο, Λέκλη, Νιβάνη, Φιλιάτες καὶ ἐξασφαλίζουν τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τους μὲ κα-ταθέσεις ποσῶν ἀρκετῶν γιὰ τὶς ἀμοιβές τῶν διδασκόντων καὶ τοῦ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ, τὶς συντηρήσεις τῶν διδακτηρίων, τὶς ἀγορές βιβλίων καὶ ἐποπτικῶν μέσων καὶ ὀργάνων διδασκαλίας, καθὼς καὶ χο-ρηγήσεις ὑποτροφιῶν στοὺς διακρινομένους σπουδαστές. Δημιουργοῦν τὶς ἀπαραίτητες οἰκονομικὲς προϋποθέσεις μετεκπαιδύσεως ἢ εἰδικεύσε-ως σὲ τεχνικὲς, ἐμπορικὲς καὶ κυρίως γεωργικὲς σχολές τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Κοσμοῦν τὴν Ἀθήνα, τὴν ὁποία συγχρόνως καθιστοῦν περίφημο κέντρο ἐκθέσεων, μὲ τὸ πανέμορφο καὶ πολύχρηστο Ζάππειο. Συγκροτοῦν τὴν Ἐπιτροπὴ τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων, τὴν ὁποία ταυτόχρονα ἐφοδιάζουν μὲ τεράστια ποσά. Ἐν τέλει ἀφήνουν κληρονόμο τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ὅποτε πέρα τῶν ἄλλων μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ρουμανικῆς καταγωγῆς τῶν κληροδοτῶν, ὅπως σκόπιμα παρερμηνεύεται ἡ βλαχικὴ, ἐπινοεῖται ἀκυρό-τητα τῆς διαθήκης, ἡ ὁποία φέρει σὲ σύγκρουση τὶς δύο χῶρες, Ρουμανία καὶ Ἑλλάδα. Τὸ δὲ λυπηρότερο εἶναι ὅτι στὴ Ρουμανία πρωτοστατοῦν Γραικύλοι, γόννοι ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν ὀλότελα ἀφελληνισθέντες, ὅπως οἱ Λαχοβάρηδες, ὥστε καὶ νὰ καυχῶνται γιὰ τὶς ἀνθελληνικὲς δραστη-ριότητες συγγενῶν, πρωθυπουργῶν, ὑπουργῶν, μάλιστα καὶ Ἐξωτερικῶν, πρέσβων, στρατηγῶν, συγγραφέων, ἀνωνύμως, τῆς Ρουμανίας, οἱ ὅποιοι συνεπικουροῦμενοι ἀπὸ Γενιτσάρους, ὅπως ὁ διαβόητος Χιλμῆ πασᾶς, ὁ ἐπικαλούμενος Χιλμέσκο λόγῳ τῶν σκανδαλωδῶν καὶ ἀπροσηματίστων ἐπεμβάσεων κατὰ τὴν παρωδία ἀπογραφῆς, προοιμίου ἐπισημοποιήσεως τῆς ἀναγνωρίσεως βλαχικῆς ἐθνότητος διὰ τοῦ Ἰραδέ τοῦ 1905 ὑπὲρ τῆς Ρουμανίας. Στὴν πραγματικότητα βλέπουν καὶ τὶς δύο χῶρες μὲ τὸ ζή-τημα Ζάππα, τὸν Ἰραδέ, τὶς ἀλλεπάλληλες διακοπὲς διπλωματικῶν σχέ-σεων καὶ τόσα ἄλλα σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὴν ἀξιοπρεπῆ συμπεριφορὰ Ἑλληνοβλάχου, ὁ ὅποιος εἰσέρχεται στὴν ὑπηρεσία τῆς Ρουμανίας καὶ καταλαμβάνει ὑπεύθυνη θέση ἐπιχειρῶντας χειρισμοὺς ἀμοιβαῖα ἐπωφε-λεῖς. Κυρίως δὲν καταπολεμεῖ τὴν πρώτη πατρίδα, δὲν μνησικακεῖ, ἐπειδὴ ἀχρεῖα ὄργανά της τὸν ἀδίκησαν καὶ τὸν ἐξανάγκασαν σὲ ξενιτεμό.

Πρόκειται γιὰ τὸν Ν. Μισσίου ἀπὸ τὸ Κρούσοβο¹⁶⁵ τῆς βόρειας Μακεδονίας, συμπατριώτη τῶν καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

165. Ἰδιαίτερη ἀνάπτυξη παρουσιάζει τὸ Κρούσοβο μετὰ τὶς ἐγκαταστάσεις Μοσχοπολι-τῶν.

Ἰ. Πανταζίδη, Πέτρου Παπαγεωργίου, Ἀλεξάνδρου Σβώλου καὶ τῶν καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Κ. Βαβούσκου, Γ. Νιτσιώτα, Ἄντ. Ταχιάου, Ἀναστ. Τάχου. Ὁ Μισσίου μετὰ τὶς σπουδές του στὴ Γερμανία λαμβάνει μέρος σὲ διαγωνισμό τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν καὶ ἀριστεύει. Ὅμως τὴ θέση δὲν καταλαμβάνει ὁ ἐπιτυχῶν μὲ ἄριστα, γραπτῶς καὶ προφορικῶς, ἀλλὰ ὁ ἐπιλαχῶν, γόνος πολιτικῆς οἰκογενείας. Ἐπομένως ὁ πρῶτος ἀηδιασμένος ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τῶν πολιτικῶν μέσων μὲ συνέπεια τὴν ἀδικία καὶ τὴν ἀναξιοκρατία, τὰ ὁποῖα ὁλόκληρο σχεδὸν αἰῶνα συνεχίζονται τρισεχειρότερα ἕως σήμερα, ἀναζητεῖ καλύτερη τύχη στὸ Ἐξωτερικό, συγκεκριμένα στὴ Ρουμανία, ἣ ὁποῖα διατηρεῖ τὴ φήμη χώρας μὲ προοπτικὲς προκοπῆς, ἂν καὶ κατὰ καιροὺς ἀρνησιπάτριδες καὶ αὐτόχθονα ἐθνικιστικὰ στοιχεῖα δημιουργοῦν προβλήματα σὲ μόνιμα ἐγκατεστημένους Ἕλληνες. Μετέχει ἀδιάβλητης διαδικασίας κρίσεως καὶ διακρίνεται πάλι. Προσλαμβάνεται δὲ ἀμέσως καὶ σταδιοδρομεῖ ραγδαίως στὴ ρουμανικὴ διπλωματία. Διορίζεται πρέσβυς στὸ Λονδίνο καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνδιασκέψεως Βουκουρεστίου τοῦ ἔτους 1913 τοῦ ἀνατίθεται ἡ γενικὴ διεύθυνση τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ρουμανίας. «Αὐτὸς —γράφει ὁ Κων. Βαβούσκος, πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν— ἀπέκρυψε τὰ τηλεγραφήματα τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ὑποχώρησιν τεσσάρων μεραρχιῶν εἰς τὴν Τζουμαγιάν καὶ τὴν κατόπιν τούτου ἄρνησιν τῶν Βουλγάρων νὰ συνάψουν ἀνακωχήν. Οἱ Ρουμάνοι δὲν παρεδέχοντο τὰ γεγονότα ταῦτα, ὡς μὴ ἔχοντες ἰδίας περὶ αὐτῶν πληροφορίας, χάρις εἰς τὸν Μισσίου, ὁ ὁποῖος ἔδωσε τοιοῦτοτρόπως καιρὸν εἰς τὸν πρωθυπουργὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον νὰ «ὑποκλέψῃ» κατὰ τοὺς Βουλγάρους, τὴν τόσον πολύτιμον ἀνακωχήν»¹⁶⁶. Ἐν τούτοις αὐτὸς δὲν μνημονεύεται στὰ ἑλληνικὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά, ἐνῶ προβάλλονται καὶ μὲ προσωπογραφίες Λαχοβάρηδες μὲ παρασιώπηση τοῦ ἐθνοφθόρου ἔργου τους.

Στὸ στερέωμα τῆς θρησκευτικῆς, πνευματικῆς, ἐκπαιδευτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀθλήσεως λάμπουν πολλὲς προσωπικότητες. Ὅπωςδήποτε παρουσίαση ὅλων —ἔστω καὶ βραχυλογικῆ— δὲν καθίσταται δυνατή. Καταχωρίζονται μόνον μερικὰ στοιχεῖα γιὰ τρεῖς Μοσχοπολίτες τὰ ὁποῖα βοηθοῦν στὴν κατανόηση ἀφ' ἑνὸς τῆς προσφορᾶς τους γιὰ τὴν ἀποσόβηση ἢ ἀναχαίτιση τῆς ἀλλαξοπιστίας, τῆς ἐξισλαμίσεως, ἣ ὁποῖα ἐλλοχεύει στοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς συμβολῆς στὴν πνευματικὴ ἀφύπνιση.

Ἀμφότερες οἱ ἐπιδιώξεις πραγματώνονται ἀπὸ τὸν Νεκτάριο Τέρπο,

166. Βλ. Τιμητικὸς τόμος Κ.Ν. Τριανταφύλλου. Πάτρα, 1990, 73 κ.έ. Ἐπίσης Γ. Ροῦσος, Ὁ Βενιζέλος καὶ ἡ ἐποχὴ του. Τὸ Βῆμα, 18.6.1961.

ηγούμενο τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Ἀρδενίτσας, ὁ ὁποῖος προβάλλει πρωτοφανῆ σὲ ἀποφασιστικότητα ἀντίσταση. Περιοδεύει συνεχῶς ἐκτενέστατο χῶρο, Δυρράχιο-Ἄρτα-Τρίκαλα Θεσσαλίας-Δυρράχιο καὶ κηρύσσει ἄφοβα καὶ ἀσυμβίβαστα, ὅπως ἐπισημαίνει ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων Ἐλευθερία Ἰ. Νικολαΐδου¹⁶⁷. Κατὰ δὲ τὸν Γ. Βαλέτα, ὁ Τέρπος «μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ πρόδρομος καὶ πνευματικὸς πατέρας τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, πού ἤρθε ἀκριβῶς στὴν ἴδια ἀκριτικὴ περιοχὴ νὰ ὀλοκληρώσει τὸ ἔργο τοῦ Τέρπου καὶ νὰ τὸ στεφανώσῃ μὲ τὸ μαρτύριό τους»¹⁶⁸.

Στοὺς ἀγῶνες του ὁ Τέρπος χρησιμοποιοῖ τὸ κήρυγμα ἢ, κατὰ τὴν ἔκφρασή του, τὸ «μίλημα», τὸν προφορικὸ λόγο, καθὼς καὶ τὸν γραπτό. Τὰ «μιλήματά» του «συνεργεῖα τοῦ ἐντιμωτάτου Κυρίου Χατζῆ Μιχαῆλ Γκούστα», Μοσχοπολίτη μεγαλεμπόρου, ἐκδίδει στὴ Βενετία τὸ 1732 σὲ βιβλίο μικροῦ σχήματος. Ἡ δὲ μεγάλη κυκλοφορία του συμπεραίνεται ἀπὸ τὶς ἐννέα ἐκδόσεις, οἱ ὁποῖες ἕως τώρα μᾶς εἶναι γνωστές. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ *πρωϊμάδια τῆς νέας φωνῆς*, κατὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν πρώτων κειμένων στὴ νεοελληνικὴ ἀπὸ τὸν Γ. Τερτσέτη¹⁶⁹. Τὸ δὲ προκείμενο πέρα τοῦ κατανοητοῦ καὶ τοῦ χρηστικοῦ ἔχει ἐγγυημένη καὶ τὴ δογματικὴ αὐθεντικότητα, δοθέντος ὅτι, ὅπως ἀναφέρει ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας¹⁷⁰, ὁ συγγραφέας στὸν Ἄθω λογίζεται αὐθεντία σὲ σπουδαῖα θεολογικὰ ζητήματα. Προσφυνέστατα ἐπιγράφεται *Πίστις*. Μὲ τὸ βιβλίο ἐπιδιώκει παράλληλα τὴν κατάρτιση στὴν ὀρθοδοξία καὶ τὴν οἰκείωση μὲ τὴν θύραθεν παιδεία. Διότι σὰν ἐπιλεγόμενα ὁ Τέρπος ἐπιτάσσει σὲ πολὺ καλὴ μετάφραση γνῶμες ἀρχαίων Ἑλλήνων, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους κ.ἄ., οἱ ὁποῖες θυμίζουν παιδεία ἀνωτέρου πολιτισμοῦ. Ἐπὶ πλέον στὰ «μιλήματα» ὁ φωτισμένος ἱεροκήρυκας διαδηλώνει καὶ τὴν πίστη του στὴν ἐλευθερία, ἡ ὁποία ὡς ὄρος εἶναι πρωτάκουστη σὲ κήρυγμα, ἐνῶ, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ Τέρπου, ἀποτελεῖ προέκταση τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Παίρνοντας —τονίζει στοὺς χριστιανούς— τὸ «σκουτάρι, ἦγουν τὴν στερεάν σας πίστιν, μὲ τὴν ὁποῖαν θέλετε δυνηθῆ νὰ σβέσετε ὅλες τὶς σαῖτες τοῦ πονηροῦ διαβόλου... δράμετε νὰ ἰδεῖτε τὴν παρηγορίαν σας καὶ μὲ θάρρος νὰ γρικᾶτε τὴν ἐλευθερίαν σας». Συγκαταβατικὸς καὶ ἐπιεικῆς ἐμφανίζεται στὸν ἐξισλαμισμένο, τὸν ὁποῖο πατρικὰ διαβεβαιώνει: «Καὶ ἂν ἐγελάσθης

167. Ἐ.Ἰ. Νικολαΐδου, Οἱ κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας. Ἐκδόσεις IMIAX, Ἰωάννινα, 1979, 39-40.

168. Γ. Βαλέτας, Ὁ ἀρματωμένος λόγος. Οἱ ἀντιστασιακὲς διδαχὲς τοῦ Νεκταρίου Τέρπου βγαλμένες στὰ 1730. Ἀθήνα, 1971, 2-3.

169. Μαρία Κελεμένη-Ντούρου, Νεκτᾶριος Τέρπος. Ἀπόπειρα προσέγγισης τῆς προσωπικότητος, τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ ἔργου του. Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1991, 270.

170. Θεολογία, ΙΑ', 45-46.

καὶ ἔγινες Τοῦρκος, γύρισε, ὁ ἀφέντης μας Χριστὸς σὲ θέλει καὶ σὲ συγχωρᾶ...». Πάντως πασχίζει γιὰ τὴν πρόληψη τῆς ἐξισλαμίσεως, γιὰ τὴν ὁποία προτρέπει νὰ μὴ διστάζουν οἱ χριστιανοὶ νὰ θυσιάσουν ὁποιαδήποτε τιμαλφῆ καὶ νὰ μὴ γογγύζουν στὴν ἀνελέπη φορολογία, ἢ ὁποία ἀποσκοπεῖ στὴν ἐξάντληση καὶ τελικὰ στὸν ἐξισλαμισμό, καταφύγιο φοροαπαλλαγῆς. Οἱ παραινέσεις τοῦ Τέρπου στὸ παρελθὸν ἐπικρίνονταν σὰν ἀρνητικὴ ἐθνικὴ στάση τῆς Ἐκκλησίας. Ἦδη ἀναγνωρίζεται ὡς πλήρως θετικὴ καὶ ἐγκαταλείπονται οἱ προκαταλήψεις.

Πράγματι, χάρις στὶς παραινέσεις, προφορικῆς ἢ γραπτῆς, ἀντέχουν στὶς δοκιμασίαις οἱ ὑπόδουλοι καὶ κατορθώνουν νὰ διαφυλάξουν τὴν πίστη τῶν πατέρων, τὴν ὀρθοδοξία, καὶ συνάμα τὸν ἐθνισμό, ὁ ὁποῖος διατηρεῖται στὴν ἀλλαξογλωσσιά, ἀλλὰ χάνεται στὴν ἀλλαξοπιστία, ὅπως σήμερα ἐπιβεβαιώνεται μὲ τὰ διαδραματιζόμενα στὸ Σεράγεβο¹⁷¹.

Ἱεραποστολικὴ ἐξόρμηση μεταξὺ τῶν ἀλβανικῶν φύλων ἐπιρρεπῶν στὴν ἀλλαξοπιστία χρεώνεται καὶ ὁ Θεόδωρος Ἀναστασίου Καβαλλιῶτης, διευθυντῆς τῆς Νέας Ἀκαδημίας τῆς Μοσχοπόλεως καὶ διακεκριμένος λόγιος τοῦ 19 αἰῶνα. Ὑποστηρίζεται δὲ ἀπὸ τὸν Hahn¹⁷² ὅτι στὰ πλαίσια τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως μεταφράζει στὴν ἀλβανικὴ γλῶσσα καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη. Ὅμως, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Papacostea¹⁷³, ἡ πληροφορία εἶναι ἀτεκμηριώτη. Ἐξ ἄλλου ὁ Καβαλλιῶτης δὲν ἀγνοεῖ τὸν καθολικὸ ἀναλφαβητισμὸ τῶν Ἀλβανῶν οὔτε ὅτι γενικὰ «τὸ βιβλίον δὲν στάθηκε εἶδος λαϊκό»¹⁷⁴.

Ὡστόσο ἀνταποκρινόμενος στὴν ἐπιθυμία συμπατριωτῶν τοῦ Μοσχοπολιτῶν πρὸς διευκόλυνση στὴν καλύτερη χρῆση τῆς ἑλληνικῆς συγγραφῆς καὶ ἐκδίδει στὴ Μοσχόπολη τὸ 1760: *Εἰσαγωγὴ Γραμματικῆς* παρὰ Αἰδεσιμωτάτου καὶ Ἐλλογιμωτάτου Διδασκάλου τῆς ἐν Μοσχοπόλει νεωστὶ ἰδρυθείσης Ἀκαδημίας, καὶ Μεγάλου Πρωτοπαπᾶ καὶ ἱεροκέρυκος τοῦ Ἀγιωτάτου θρόνου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχρειδῶν, καὶ τῆς Θεοσώστου πολιτείας Μοσχοπόλεως Κυρίου Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιῶτου Μοσχοπολίτου συναρμοσθεῖσα εἰς εὐχέρειαν τῶν πρωτοπείρων. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα δαπάνη τοῦ ἐντιμοτάτου καὶ χρησιμωτάτου Κυρίου Ἀντωνίου Χατζῆ Γεωργίου Μπουῆ, εὐπατρίδου Μοσχοπόλεως.

171. Βλ. F. Braudel, Ἡ Μεσόγειος..., Μ.Ι.Ε.Τ. Ἀθήνα, 1991, 40.

172. G. v. Hahn, Albanesische Studien. Iena, 1854, I, 296.

173. V. Papacostea, Theodor Anastasie Cavalioti. Trei manuscrise inedite. București, 1932, 30 σημ. 2.

174. Ἀλ. Πολίτης, Τὸ βιβλίον μέσο παραγωγῆς τῆς προφορικῆς γνώσης. Τὸ βιβλίον στὶς προβιομηχανικῆς κοινωνίες. Πρακτικὰ τοῦ Α΄ Διεθνοῦς Συμποσίου τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν, Ἀθήνα 1982, 271.

Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ ὀσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ναοῦμ τοῦ θαυματουργοῦ. Ἐν Μοσχοπόλει αψξ.

Μὲ τὸ δεύτερο βιβλίο ὁ Καβαλλιώτης συμπεριλαμβάνει στοὺς ἀποδέκτες καὶ τοὺς ἀλβανοφώνους ὁμογενεῖς, καθὼς καὶ τοὺς ἀκραιφνεῖς Σκυπιτάρους. Ἐπιγράφει δέ: Πρωτοπειρία παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου καὶ Αἰδεσιμωτάτου Διδασκάλου, Ἱεροκλήρυκος καὶ Πρωτοπαπᾶ Κυρίου Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιώτου, τοῦ Μοσχοπολίτου, Συντεθεῖσα, καὶ νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα, δαπάνη τοῦ ἐντιμωτάτου Κυρίου Γεωργίου Τρίκουπα, τοῦ καὶ Κοσμήσκη ἐπιλεγομένου ἐκ πατρίδος Μοσχοπόλεως. Ἐνετίησιν αψο´ 1770, παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι. Superrogum permissu ac privilegio¹⁷⁵.

Ἡ Πρωτοπειρία εἶναι τομίδιο 104 σελίδων, χρηστικὸ καὶ ἐλκυστικὸ μὲ τὴν ποικιλία τῶν περιεχομένων, προσευχές, γνωμικά, σύντομα ἀφηγήματα σὲ ἀπλῆ ἐλληνικὴ. Πρὸ πάντων περιλαμβάνει καὶ λεξιλόγιο 1170 λέξεων, καταχωρισμένων σὲ τρεῖς παράλληλες στήλες καὶ σὲ τρεῖς γλῶσσες: Λεξικὸν Ἑλληνικὸν ἀπλοῦν Βλαχικὸν καὶ Ἀλβανικὸν.

Ἐφεξῆς ἡ διεύρυνση τῆς ἐλληνομάθειας ἀφορᾶ καὶ στοὺς βουλγαροφώνους. Ὁ καθηγητὴς τῆς Νέας Ἀκαδημίας, τῆς ὁποίας φέρεται καὶ διευθυντὴς, Δανιὴλ Μιχάλη Ἀδάμη Χατζῆ ὁ Μοσχοπολίτης συγγράφει καὶ δημοσιεύει: *Εἰσαγωγικὴ Διδασκαλία*, περιέχουσα Λεξικὸν τετράγλωσσον τῶν τεσσάρων κοινῶν Διαλέκτων, ἧτοι τῆς ἀπλῆς Ρωμαϊκῆς, τῆς ἐν Μοισία Βλαχικῆς, τῆς Βουλγαρικῆς καὶ τῆς Ἀλβανικῆς, Συντεθεῖσα ἐν ἀρχῇ χάριν εὐμαθείας τῶν Φιλολόγων ἀλλογλώσσων... Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αωβ´ 1802.

Πρόκειται πάλι γιὰ βιβλίο μικρὸ καὶ χρηστικὸ, σύνοψη γνώσεων καὶ ἐργαλεῖο μαθησιακό. Περιέχει δὲ κατὰ σειρὰν τὸ τετράγλωσσον λεξικὸν (σελ. 1-36), διακήρυξιν πρὸς τὰ τέκνα τῶν Χριστιανῶν (37-38), Διδασκαλίαν χριστιανικὴν (39-53), Περὶ στοιχειωδῶν ἀρχῶν τῆς Φυσικῆς (54-59), Ὑποδείγματα ἐπιστολῶν (60-71), Περὶ τῶν τεσσάρων εἰδῶν τῆς Ἀριθμητικῆς (72-83), περὶ τῶν ἐορταζομένων ἁγίων τοῦ Ἔτους (84) κ.ἄ.¹⁷⁶.

Τὰ περιεχόμενα φανερώνουν καθαρὰ τὸν σκοπὸ τῆς ἐκδόσεως. Ἐν τούτοις δηλώνεται ἐπανειλημμένα καὶ ποικιλότροπα, ἔμμετρα καὶ πεζά. Στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου, ὅπου τιμᾶται ὁ χορηγὸς τῆς ἐκδόσεως μητροπο-

175. V. Papacostea, Ἡ ἱστορία ἐνὸς βιβλίου. Ἡ Πρωτοπειρία τοῦ Καβαλλιώτη «ein unicum». Δελτίον Ρουμανικῆς Βιβλιογραφίας, 3, 1970, 8.

176. Βλ. Ἐμμ. Γ. Πρωτοψάλτης, Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ διάδοσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς. Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Ρόδου κ.κ. Σπυρίδωνα..., Ἀθήναι, 1988, 171. Βλ. καὶ Φ. Μιχαλόπουλος, Μοσχόπολις. Αἱ Ἀθήναι τῆς Τουρκοκρατίας 1500-1769. Ἐν Ἀθήναις, 1941, 23, 315. Ἐπίσης A. Nicev, Le Lexicon Tetraglosson de Daniil, partie grecque et bulgare. Sofia, 1977 (στὴ βουλγ.). Annuaire de l' Université de Sofia. Tom. LXX, 2. Langues classiques 1976. Ἐπίσης J. Kristophson, Das Lexicon Tetraglosson des Daniil Moscopolitis Neu ediert..., Zeitschrift für Balkanologie 1974. Heft. 1.

λίτης Πελαγονίας Νεκτάριος μὲ στίχους, στοὺς ὁποίους χαρακτηρίζεται πυρσὸς τὸ βιβλίον, ὁ σκοπὸς καθίσταται ἀπόλυτα σαφής:

«...Δεχθῆτε λοιπὸν γένη μὲ σέβας περισσὸν
τὸ φῶς ὅπου ἐβγαίνει ἀπὸ τοῦτον τὸν πυρσόν.
Αὐτὸ θὰ σᾶς φωτίσῃ μὲ τρόπον θαυμαστὸν
καὶ θὰ σᾶς ὀδηγήσῃ στὸν λόγον τὸν πιστόν...»

Δηλωτικοὶ τοῦ σκοποῦ εἶναι καὶ οἱ ἐπόμενοι στίχοι ἄλλου στιχουργήματος:

«Λαοὶ οἱ πρὶν ἀλλόγλωσσοι, ἀλλ' εὐσεβεῖς τὰ θεῖα
Ρωμαίων ν' ἀποκτήσετε γλῶσσαν καὶ ὁμιλίαν.
Μεγάλως ὠφελοῦμενοι εἰς τὸ ἐπάγγελμά σας
κι' εἰς ὅλα τὰ ἐμπορικὰ ἐπιχειρήματά σας.
Νέοι Βουλγάρων χαίρετε, Ἄλβανιτῶν καὶ Βλάχων,
διάκονοι, πρεσβύτεροι μεθ' ἱερομονάχων
ξυπνήσατε ἀπὸ τὸν βαθὺν ὕπνον τῆς ἀμαθείας
ρωμαίικια γλῶσσα μάθετε, μητέρα τῆς σοφίας...»

Ὁ Δανιὴλ τὸν σκοπὸ ἀνακοινώνει καὶ στὸ τέλος τῆς Διδασκαλίας χριστιανικῆς. Συγκεκριμένα γράφει: «Ὁ ἰδικὸς μας σκοπὸς ἀφορᾷ...» στὴν ὑποβοήθησι φιλοπόνων, φιλομαθῶν, ποὺ στεροῦνται τῶν ἐπιθυμητῶν εὐκαιριῶν καὶ δυνατοτήτων. Ἄλλὰ ἡ προκοπὴ τους προϋποθέτει γνώσι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, «εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται καὶ ἤδη χάριτι θεῖα τυποῦνται βιβλία κάθε εἴδους μαθήσεως καὶ ἐπιστήμης εἰς τρόπον ὅπου οἱ Μοισιόδακες, οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Ἄλβανῖται, διὰ τοὺς ὁποίους μάλιστα καὶ συνετέθη τὸ παρόν, ἤμποροῦν κατ' ἀρχὰς νὰ γυμνασθοῦν τὰ Ρωμαίικα εἰς τὸ βιβλιάριον αὐτό, καὶ ἔπειτα ὅταν ἔχουν τὸν τρόπον, νὰ καταγίνουν καὶ εἰς ἄλλα μαθήματα δεινότερα καὶ ὑψηλοτέρας θεωρίας...».

Γιὰ ἀνώτερα μαθήματα λειτουργεῖ ἡ Νέα Ἀκαδημία. Ἄλλὰ συγγραφικὰ καὶ ἐκδοτικὰ συμπράττουν καὶ Μοσχοπολίτες τῆς Διασπορᾶς ἢ Βλάχοι ἄλλων Βλαχοχωριῶν, τὰ ὁποῖα, ἂν καὶ δὲν εἶναι φημισμένα ὅσο ἡ Μοσχόπολη, διακρίνονται γιὰ τὴν ἐκπληκτικὴ συμβολή τους στὴ διάδοσι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς¹⁷⁷.

Ποιά, λοιπὸν, φωτεινότερη ἐκδήλωσι ἀποκαλύπτει τρανότερα τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τους; Ἐν τούτοις ὅσα προηγοῦνται ἀποτελοῦν μικρὲς ψηφίδες ἀπὸ τὸ ἀριστουργηματικὸ ἔργο τῆς ἱστορικῆς πορείας τῶν Βλάχων, δηλαδὴ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἀντιλαμ-

177. Γιὰ τὰ ἀποτελέσματα βλ. Ν. Μοσχόπουλος, Ἱστορία τῆς Βουλγαρίας, Ἀθῆναι, 1929, 56. Μιχ. Λάσκαρις, Τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα. Θεσσαλονίκη, 1948, 33, 228 κ.έ. St. Diamandi, Oameni și aspecte din istoria Aromânilor. «Cugetarea», 1940, 394. Basri-bey, L' Orient débalkanisé et l' Albanie, s.l.n.d., 5.

βάνονται ἀμέσως τῇ νεᾷ τάξῃ στὸν τότε γνωστὸ κόσμο, κατορθώνουν νὰ συνεχίσουν καὶ νὰ ἀναπτύξουν τὴν παραδοσιακὴ δραστηριότητα ἀποκτώντας κατ' ἀξίαν τὴν ἀπαραίτητη ἰσότητα δικαιωμάτων στὸ ἀπέραντο ρωμαϊκὸ κράτος, ταυτόχρονα δὲ μὲ τὸν τίτλο τοῦ Ρωμαίου πολίτου καὶ τὸ ὄνομα Romanus, ποὺ μόνον στὸν ἑλληνικὸ κόσμο διασώζεται. Πρὸ πάντων πέρα τῆς ἀποκλειστικότητος τοῦ ὀνόματος διαφυλάσσουν στὸ πρόσθετο, λατινικῆς προελεύσεως, ἰδίωμα, στὴν ἀρωμουνική, ἀνεξίτηλα πειστήρια τῆς ἑλληνικότητάς τους, γιὰ τὰ ὁποῖα —ἐπὶ πλέον τῶν μνημονευομένων ἕως ἐδῶ— ἀφιερῶσαμε σειρὰ ἐντελῶς εἰδικῶν μελετημάτων, δημοσιευμένων σὲ περιοδικὰ ἐπιστημονικά, ὅπως Θεσσαλικά Χρονικά (ΘΧ), Ἑπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο (ΗΗ), Balkan Studies (BS) κ.ἄ. ἢ Πρακτικὰ Συνεδρίων¹⁷⁸.

178. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Τρία ἑλληνικά τοπωνύμια στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Βλαχοφώνων. ΘΧ, 11, 1976, 267-277 καὶ Πρακτικὰ τοῦ Α' Συμποσίου Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου. Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1977, 225-235. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ χορὸς τῶν Βλαχοφώνων. Πρακτικὰ Γ' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου. Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1979, 383-395. Τοῦ αὐτοῦ, Γλωσσικὲς μαρτυρίες καταγωγῆς τῶν Βλάχων. ΗΗ 1987, 307-321 καὶ Ἀνθρωπολογικὰ Ἀνάλεκτα, 49, 1988, 33-38. Τοῦ αὐτοῦ, Τρικαλῖται Βλάχοι. Πρακτικὰ Α' Συμποσίου Τρικαλινῶν Σπουδῶν. Τρικαλινά, 8, 1988, 159-170. Τοῦ αὐτοῦ, Ὀλοσσῶν-Ἐλασσῶν. Ἱστορία Εἰκονογραφημένη, 175, 1983, 12-14. Τοῦ αὐτοῦ, Aroumain bana; est-il un héritage aborigène? Balkan Studies, 29, 2, 1988, 309-340, καὶ ΣΤ' Διεθνὲς Συνέδριο Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Ἑλληνικὲς ἀνακοινώσεις. Σόφια: 30 Αὐγούστου-5 Σεπτεμβρίου 1989. Ἀθήνα 1990, 403-435. Τοῦ αὐτοῦ, Ἑτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικὰ τῆς ἀρωμουνικῆς λέξεως μπάνα (bana). ΗΗ 1992, 433-451. Τοῦ αὐτοῦ, Στοιχεῖα ἀρχαίας βοιωτικῆς διαλέκτου στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Ἑλληνοβλάχων. Πρακτικὰ Β' Διεθνοῦς Συνεδρίου Βοιωτικῶν Μελετῶν. Λιβαδειά, 6-10 Σεπτεμβρίου 1992 (ὑπὸ ἐκτ.). Γιὰ τὴν ἐλεύθερη βούλησή τους σὲ συγχρονικὸ ἐπίπεδο καὶ στὴ δίνη τῶν νέων ἐπεμβάσεων τῆς Ρουμανίας βλ. ἐνδεικτικὰ δημοσιεύματα: Μιχ. Γ. Τρίτος, Οἱ Βλάχοι τῆς Βορείου Ἑπείρου εἶναι Ἑλληνες. Ὁσίου Νικάνωρ, 78, 1992, 87. Κ. Χολέβας, Μειονότητες καὶ ὀντότητες... Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, 20.2.1992, 22α. Γρ. Ντριγκόγιας, Οἱ Βλάχοι εἶναι Ἑλληνες. Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, 24.12.1992, 64. Εὐλόγα, συνεπῶς, ὁ Κωνσταντῖνος Χολέβας προτείνει τὴ λήψη τῶν καταλλήλων μέτρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐνδεικτικὰ ἀναφέρει: α) Νὰ ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ τὴν Πρεσβεία μας στὰ Τίρανα καὶ οἱ Βλαχόφωνοι, ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ Βορειοηπειρωτῆς. β) Νὰ παράσχουμε γενναία ἀνθρωπιστικὴ βοήθεια καὶ στὶς βλαχόφωνες περιοχὲς τῆς Βορείου Ἑπείρου. γ) Νὰ γραφεῖ καὶ νὰ κυκλοφορήσει μεταξὺ τῶν λησμονημένων αὐτῶν Ἑλλήνων ἓνα μικρὸ, εὐχρηστο καὶ ἐκλαϊκευμένο ἐνημερωτικὸ ἔντυπο (μεταφρασμένο στὰ ἀλβανικά), ποὺ νὰ ἐξηγεῖ τὴν ἱστορία καὶ τὴν καταγωγὴ τῶν Βλαχοφώνων πληθυσμῶν. Ἐδῶ θὰ μπορούσαν νὰ συνδράμουν καὶ οἱ δυναμικοὶ Βλαχικοὶ Σύλλογοι τῆς Ἑλλάδος». (Ο.Τ. 27.8.1992, 21). Ἡ συγγραφή ἔγινε καὶ μεταφράσθηκε, ἀλλὰ ἀκόμη δὲν ἐκδόθηκε. Ἀνάλογη ἐτοιμάσθηκε γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς τ. Γιουγκοσλαβίας σὲ πλαίσιο πλατύτερο μὲ τὸν ἐνδιαφέροντα τίτλο: Ἐθνολογικὴ σύνθεση τοῦ κράτους τῶν Σκοπίων. Ὅμως εἶχε τὴν ἴδια τύχη. Σιτεῦει! Τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος εἶδε ἄρθρο γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς Μακεδονίας χάρις στὴν πρόσκληση τοῦ διευθυντοῦ τῆς Νέας Ἑστίας Ε.Ν. Μόσχου γιὰ τὸ Ἀφιέρωμα στὴ Μακεδονία, Χριστούγεννα 1992, 128-143.